OKTATÓ INTÉS,

MELYBŐL a' Keresztyén ember kűnnyen itéletet tehet a' Magyar nyelvẽ irott *Kalviniſták Bibliájáról*, mellyet elsőbẽ *Károlyi Gáspár* Gönczi Predikátor Magyar-országban *Viſolyban*, az-után *Mólnár Albert* Német-országban *Hannoviában* nyomtattatott: és eszébe veheti, ha az, igaz Szent Bíblia-e, vagy nem.

Irta a' JESVS-alatt vitézkedő Társaság-béli Nagy-szombati Káldi György Pap.

I.

Az ISTEN meg-ismérteti magát a' teremtett-állatokból, de nyilvábban a' Szent Irásból.

BIzonyos dolog, hogy a' mindenhato Isten, az ő sok, szép, és hasznos alkotmányival; valóban megbizonyította az ő hatalmaſságát, bőlcheségét, és jó-voltát: úgy hogy az emberek meg-ismérhetnék, és szerethetnék ő Szent Fölségét: Mert, (*a*) *Az egek az Istennek dicsőségét beszéllik*. és, (*b*) *A' szépségnek, és a' teremtett-állatnak nagy-voltából, elég nyilván meg-ismértethetik azok teremtő-je*. és, (*c*) *Az Istennek láthatatlan dolgai, e' világnak teremtett-állattyától, azok-által a mik lőttek meg-értetvén, meg-láttatnak: az ő örökké-valo ereje 's Istensége-is: úgy hogy menthetetlenek légyenek*.

a Pſalm. 18, 2.

b Sapien. 13, 5.

c Rom. 1, 20.

Ezt a' Pogány Bőlchek-is eszekbe vőtték. *Cicero* nyilván irja: (*d*) hogy, *E' világnak szépsége, és a' mennyei a' vagy égi dolgoknak rendi, kénszerit meg-vallani, hogy vagyon valami őröktől-fogva-valo természet, mellyet az emberi nemzetnek tiszteltni és imádni kell*. És másütt: (*e*) hogy, *Semmi világosb és nyilvábban-valo dolog nem lehet, mint, ha az eget meg-tekintyük, és a' mennyeiekről elmélkedünk, hogy vagyon valami fő elmé, ű Isten, a' ki azokat igazgattya és vezérli*. Merkúrius *Trismegiſtus* pedig, e' Világot, *az Istenségről-valo könyvnek* nevezte, és *az Isten dolgainak fényes tükörének* mondotta.

d De Divinat.

e Lib. 2. De Natura deor.

Mindazáltal; minthogy a' teremtett-állatok, az Istennek nem szintén tellyes, világos, és valóságos ismeretire vezetik az embert, hanem útba igazíttyák, hogy ázokon ő Szent Fölségét fel-nyomozzák: a' végheteten kegyelmeſségű és bőlcheségű Isten más eszközt talált; mellyel kűnnyebben juthatnánk az ő ismeretire, tudni-illik, a' Sz. Irást. melyből az ember nyilvábban, mind az Istent meg-ismérhetné, 's mind az ő akarattyát meg-érthetné.

II. A' Régi Keresztyének mint bőchűllötték a' Szent Irást: és mi-ért érdemli a' bőchűlletet.

Ezt meg-gondolván a' Szentek, és hálá-adók akarván lenni, nagy tiszteletben tartották a' Sz. Irást. És régenten a' Templomokban két szekrény volt: az eggyikben, az Oltári-Szentséget tartották; a' másikban pedig, a' Szent Irás könyvét. És Sz. *Paulinus* ő-maga irja, (*f*) hogy a' *Nólai* templomban, mellyet ő építtetett, a' jobb kéz-felől-valóra e' Verſeket iratta:

Hic locus eſt veneranda penus, quâ conditur, & quâ
Ponitur alma Sacri Pompa Miniſterii.

A' bal kéz-felől-valóra pedig ezeket:

Si quem ſacra tenet meditandi in lege voluntas,
Hic poterit reſidens Sacris intendere Libris.

f Epiſt. 12. ad Severum.

Meg-érdemli pedig a' bőchűlletet a' Sz. Irás, mind nagy méltóságával, mind bévséges haſznával, 's mind kedves gyönyőrködtetésével: mellyekről leg-jobban szólhat ő-maga a' Sz. Irás. Mert, a' mint a' Romai *Hiſtoricus Titus Livius* nyögdötta *Senekánál*; (*g*) hogy, *Cicerónak illendő dicséretére más Cicero kívántatik*: mi-is mondhattyuk, hogy a' Szent Irásnak elégséges dicséretire; ő-maga kívántatik a' Sz. Irás. mint-hogy annak mi-voltát senki egyéb nem érti az Istennek Szent Lelkénél, a' ki a' Szent Irásnak alkotója.

g Lib. 1. Suaſoriarum.

A' mi ázért a' Sz. Irásnak Méltóſágát illéti, az valóban nagy: holott annak mind alkotója, mind czéllya, 's mind pedig magyarázója ő-maga az Isten. Alkotója: mert (*h*) *A' Szent Lélektől ihlettetvén szóllottak az Istennek Szent emberi*. és, (*i*) *Minden Irás Istennek ihléséből adatott*. És a' Próféták az *Ur szájának* mondatnak (*k*). Ázért mondotta Zakárias,

h 2. Petr. 1, 21.

i 2. Tim. 3, 16.

k Iſai. 1, 20. & 30, 2.

hogy az Isten (l) *Szóllot az ő szent Prophétái szája-által.* És a' Sz. Irásnak könyveiről bátorságosan mondhatnyuk, hogy *Az Isten kezével irattatott, és az emberekhez küldettetett levelek*, a'mint szólnak a' Sz. Atyák-közzűl, Arany szájú Szent *János* (m), Sz. *Agoston* (n), és Sz. *Gergely* (o). Ki azt-is irja, hogy *Nagyobb kivánsággal, és szorgalmatossággal kell az Isten levelét olvasni, hogy sem akár-mi földi fejedelem leveleit.*

Czéllyà-is a' Sz. Irásnak az Isten: mert az Ó Testamentom, a' meg-testesülendő, az Uj Testamétom pedig, a' meg-testesült Kristusról emlekezik. És nincs az egész Sz. Irásban csak egy könyv-is, melyben a' Kristusról valami példa, vagy jövendölés, vagy igéret, vagy nyilván-való bizonyitás nem találtatnék. Azért mondotta Sz. *Péter* a' Zsidóknak: (p) *Az Isten a' miket eléve meg hirdetett minden Próféták nak szája-által, hogy az ő Kristusa szenvedne, igy tellyesitette-bé.* És ismég (q): *Minden Próféták Samueltől fogva, és azután, a' kik szóllottak, ezeket a' napokat hirdették.* És másutt (r): *A' Kristusról minden Próféták bizonyságot tésznek.* Sőt Urunk-is a Zsidóknak azt mondotta: (s) *Vizsgállyátok az Irásokat, mert ti azt vélitek hogy azokban vagyon örök életetek; és azok a mellyek bizonyságot tésznek felőlem.* Azért méltán mondotta Sz. *Pál*, (t) hogy *A' törvénynek vége a Kristus.* mert mindenütt a' Kristusra néz, és őtet hirdeti, és példázza.

Magyarázója-is a' Sz. Irásnak, az Isten: mert a' mint Sz. *Irenaus* irja (u): *Senki az Istent nem tudhattya, az Isten tanitása nélkül.* és az ő (x) *világosságából láttyuk meg a' világosságot.* Mert, noha a' Szent Irás, ő-magába tényes világosságot foglal, és (y) *a' parancholat szövétnek, és a' törvény világosság*: mindaz-által ha az Isten más világosságot nem ád elménkbe, soha azt meg nem érthettyük. mivel hogy minden emberi magyarázat homályos, és az Isteni dolgoknak világosságot nem adhat. És minthogy az Isten, (z) *hozzája járúlhatatlan világosságban lakik*; a' végre, hogy a' tudatlan és goromba embert alkalmatosban tanithatná, emberi abrázatba öltözött; és ő-maga (a) magyarázta az Irást, az *Emmaus*ba-menő két tanyitványnak, és (b) *az Apostolok elméjét meg-nyitotta, hogy meg-értenék az Irásokat.* a' mint igérve volt *Isaias* Prophétánál: (c) *A' szemeid látni fogják a' te tanitódat*: ki a' Kristus volt, a' mint ő-maga jelentette, mondván: (d) *Ne hivattassatok mestereknek: mert egy a' ti mestertek, a' Kristus.*

Ez okokból méltán nagy méltóságot tulajdonithatunk a' Sz. Irásnak: mellyet némelly Pogányok-is vöttek eszekbe. Mert midőn *Ptolomaus Filadelfus* az Egyiptus királya, a' szent könyveket, mellyeket Hetven tudós Zsidókkal Görögre fordittatott volt Zsidóból, *Demetrius Faleraustól* a' királyi könyvek gond-viselőjétől, kezéhez vötte volna, mint nagy méltóságos dolgot, meg-chókolta. És mikor meg-kérdette volna, Mi okból sem a' *Historicusok*, sem a' *Poéták* nem tőttek emlekezetet arról a' chodálatos törvényről? *Demetrius Faleraus* azt felelte, hogy azt senki nem merte illetni, tudván hogy az Istentől származott, és nagy tiszteletet érdemel: és ha valaki külömbet merészlett, az Isten boszszút-állott rajta, és meg-büntette. Midőn *Theopompus* abból valamit az ő historiájába akart volna tenni, harmincz nap esz-nélkül volt, azzál fizetvén-meg vakmerőségét: de néha-néha valamenyire eszére térvén, könyörgésével az Istent meg-engesztelte, és meg-gyógyúlt. *Theodectes*is, a' Sz. Irásból valamit az ő játékára akarván vonni, meg-vakúlt: de meg-bánván vétkét, és könyörögvén az Istennek, szeme világát viszsza-nyerte.

A' Szent Irásnak Hasznáról, rövideden azt mondhatom: hogy, ha Gazdagságot kivánunk, (e) *Az Urnak itéleti kivánatosbak az aranynál és sok drága kőnél.* És, (f) *Jobb az ő szája a' törvénye sok ezer aranynál és ezüstnél.* És, (g) *Inkább kell szeretni az ő parancholatit az aranynál és a' topáziusnál.* És, (h) *úgy örülni az ő beszédiben, mint a' ki sok zsákmányt talált.* Azért Kristus Urunk-is, hol *Kincsnek* nevezi (i), a' mint Arany-szájú Szent *János* magyarázza (k); 's hol *Drága kőnek* (l), a' mint Sz. *Jerónymus* irja (m).

Ha Orvosságot keresünk, sohúlt jobban fel nem találhyuk mint a' Sz. Irásban. A' Zsidókat, kik vagy az Egyiptziusok nyavalyája-között egésségesek voltak, vagy a' tüzes kígyo mardosásából meggyógyúltak, (n) *nem a' fü, sem a' lágyitó ir gyógyitotta-meg*, hanem az Ur *beszéde, melly mindeneket meg-gyógyit.* ki (o) *elbochátá az ő igéjét, és meg gyógyitá őket: és meg-menté őket az ő veszedelmekből.*

Ha végezetre ellenségiden Győzedelmet akarsz venni, jobb fegyvert nem találsz a' Sz. Irásnál: mert, az óltalmazásra,

l Luc. 1. 70.
m Hom. 2. in Genesin.
n Conc. 2. in Ps. 90.
o Lib. 4. epi. 84. ad Theodorum.
p Act. 3, 18.
q Versu 24.
r Act. 10, 43.
s Joan. 5, 39.
t Rom. 10, 4.
u Lib. 4. c. 14.
x Psal. 35, 10.
y Prov. 6, 23.
z 1. Tim. 6, 16.
a Luc. 24, 27.
b Versu 45.
c Isa. 30, 20.
d Matt. 23, 10.
e Psal. 18, 11.
f Psalm. 118, 72.
g Versu 127.
h Versu 162.
i Matth. 13, 44.
k Hom. 3. in Genesin.
l Matth. 7, 6.
m Epist. ad Eustochiu, de Custod Virgin. Sap. 16, 12.
o Psalm. 106, 20.

p Prov. 30, 5.
q Eph. 6, 17.
r Hom. 15. in Ezech.
s Cant. 4, 4.
t Pſal. 18, 9, 11. Pſal. 118. 103.
u De geſtis ejus.

(p) *az Iſtennek minden beſzéde, paizs az ő-benne bízóknak*; (q) ſértésire, *a' Léleknek kardgya, az Iſten igéje.* Az-okáért Sz. *Gergely* Pápa, a' Sz. Irást érti a' Dávid tornyán (r), melyben (s) *ezer paizsok függenek: az erősseknek minden fegyverök.*

Végezetre, a' kedves gyönyörűséget-is a' Sz. Irásban kell keresni, és fel-találni: mert (t) *Az Ur törvényi igazak, vigaſztallyák a' ſzíveket: az Ur itéleti édesbek a' lépeſ-méznél*: De a' mint-hogy a' méznek édeſségéről nem túd itéletet tenni, a' ki azt nem kóstolta: azon-képpen a' Sz. Irásnak édeſségét nem tudgya, a' ki abbā magát elmélkedéſsel nem gyakorlotta.

Jól értették ezeket a' régi Sz. Atyák, kik nagy lelki gyönyörűséggel a' Sz. Irásnak szűnetlen olvaſásában, ſzorgalmatos elmélkedéſében, és üdvöſséges magyarázásában foglalták magokat; kiknek drága ſzép könyvei kezünkben forognak, és mindē Iſteni dolgokra oktatnak.

Álmélkodásra mélto; a' mit némellyek chelekedtek e' dologban. én chak három *Alfonſus*ról emlekezem: Első, az Aragóniai *Alfonſus* király; kiről azt irja *Panormitánus*, (u) hogy *azzal dichekedett, hogy az ország dolgai-között, tizenégyſzer olvaſta-által a' Sz. Bibliát, annak magyarázásával.* Második, *Alfonſus Toſtátus*, ki Abúlai Püſpök volt Spanyol-országban; ki annyi könyveket irt a' Szent Irásnak magyarázattyáról, hogy embernek tellyes életében elég volna azokat chak által-olvaſni-is. Harmadik, *Alfonſus Salmeron*, ki eggyik volt a' mi Szerzetünk-bélí tíz első Páterink-közzül; ki chak az Uj Teſtamentomnak magyarázáſáról, nagy tizen-hat könyvet irt: mellyeket ſok túdós emberek chodálnak és bőchülnek.

A' Kereſztyén Anyaſzentegyház pedig, nagy ſzorgalmatos gondot viſelt a' Sz. Irás könyveire, és azokat nem külömben őrizte, mint a' Sz. Léleknek nála hagyatott és le-tött drága kinchét: annak igaz értelmét közölvén a' hívekkel, és meg-óltalmazván az ellenkező tévelygéſeknek meg-hamiſsításától. Mert, hogy az előbbi *Cóciliomok*ról ne ſzóllyak, a' *Tridentomi* utólso kőzönséges *Concilium*nak arra nagy gongya volt, hogy a' hívek egy bizonyos fordítást követnének, tudni-illik; a' Régi Deák bötű-ſzerént-valót, mellyet *Vulgáta Editzió*nak nevezznek: és meg-parancholta, hogy azt igen jól és magyarán nyomtatnák, és hogy ne ſzabna ki-ki a' maga fejétől újabb-újabb fordítást, inkább követvén a' maga elmé-jét hogy-ſem az Anyaſzentegyház értelmét; és többet tulajdonítván a' maga tudományának, hogy-ſem az igaſságnak Szent Lelkétől vezérlettetett Anyaſzentegyház tanításának. holott az Anyaſzentegyház, (x) *az Igaſságnak Oſzlopa, és erős támaſza*: melly-ellen, (y) *a' pokol kapui erőt nem vehetnek*, ſe e' dologban, ſe másban.

x 1. Tim. 3, 15.
y Matt. 16, 18.

III. Az őrdög régenten-is ſok tévelygéſek-által ellenzette a' Sz. Irást, de fő-képpen moſt az Ujitók-által.

Innét vagyon, hogy az őrdög ſok-képpen ellenzette az Sz. Irást: és annak javaitól meg akarván az embereket foſztani, ſok-féle tévelygéſeket támaſztott. és némellyek azt tellyeſséggel meg-vetették, némellyek bizonyos részeit kétesé tették, némellyek imitt-amott meg-veſztegették. De mi-képpen hogy ninchen veſzedelmesb gyűlöléſség, mint a' mellyet barátſágnak paláſtyával födöznek-bé; ſe ártalmasb méreg, mint a' mellyet orvoſſág-helyett adnak-bé: azon-képpen az őrdögnek ſinch nagyobb gonoſsága, mint mikor a' világoſság angyalyává tünteti magát; és olly tévelygéſt támaſzt, melly az igaſságnak nevét kívánván, a' Sz. Irással ál-orczázza-bé magát; és azt úgy dicséri, ajánlya, fitogattyá, mint-ha minden fondamentomát abban vetné, minden tanitáſát abból meritené. Tellyeſséggel illyen tévelygésbe vitte a' moſtani Ujitókat, kik, jóllehet nyilván-való hamiſságokat tanitnak: mindaz-által; hogy azoknak valami ſzínt adgyanak; és az együgyű köſséget el-hitetsék, ſemmit gyakrabban nem emlegetnek, 's nem dícsérnek, mint a' Sz. Irást. noha azt hamis fordítáſokkal, és idegen magyarázatokkal, tóldozáſokkal, és chonkitáſokkal úgy meg-változtattyák, hogy a' ſzemes és értelmes ember nem győz eleget rajta chodálkozni.

Ebben, a' többi-között torkig úſznak a' Magyar *Kalviniſták*, tudni-illik; *Károlyi Gáſpár*, és *Mólnár Albert*: kik, hogy az ő vélekedéseket könnyebben ki-terjeſzthetnék, nagy buzgóſágokat mutatták a' Szent Iráshoz, azt Magyar nyelvre fordítván, és ki-nyomtattatván, és annak olvaſáſára nem chak íntyén, hanem neminemű-képpen ugyan kénſzerítvén-is az embereket: noha, igazán mondom, nagyobb ellenségi az Igaſságnak és a' Sz. Irásnak nem lehetnek halok-

nál. Mert az igaz, és régen az egész Keresztyénségtől bé-vött Deák nyelven-valo Sz. Irást káromlyák, és sok-képpen vádollyák: a'magok fordítását pedig, dícsérik és czégéreztetik. noha abban olly sok derék fogyatkozások vannak, hogy a'Sz. Biblia, a'vagy Sz. Irás nevét semmi úton nem érdemli; és nem méltó, se hitelre, se olvasásra: a'mint akár ki-is eszébe veheti, ha ez Oktato Intésemet jó szívvel meg-olvasa.

Ez így lévén, chodálkozom *Károlyi Gáspáron* (ki magát a'*Gönczi* Anyaszentegyház Lelki pásztorának, és a'*Kassa* völgyén a'Tanítók *Seniorának* nevezi, és az egész Bibliának első Magyar fordítását magának tulajdonittya, egy-néhány jámbor tudós atyafiakkal, kik ő-néki a'fordításban segétségül voltak,) hogy az ő Bibliajának Elől-járo beszédében, sok-képpen gyalázza az Istennek igaz Anyaszentegyházát, azzal akarván magának hírt nevet szerezni: kinek Magyar nyelven-valo *Bibliája*, elsőben Magyar-országban *Vizolyban* nyomtattatott, Ezer öt-száz kilenczven esztendő-tájban, a'mint a'Kalviniſta *Mólnár Albert* írja (a): az-után Német-országban *Hanoviában*, a'második nyomtatást igazgatta, néhult meg-is jobbította *Szenczi Mólnár Albert*, a'mint ő-maga mongya a'Biblia *titulusában*. Melly Bibliát, három részre oszthatunk: tudni-illik, az Elől-járo beszédekre, a'Biblia bötűjének Fordítására, és a'*margó*jára a'vagy szélire irott *Glosák*ra vagy magyarázásokra. A'mi a'két utólso és fő dolgot illeti, azokban, jó lelki-ismérettel mondom, annyi fogyatkozás vagyon, hogy azoknak, nem mondom derekas és valóságos meg-rostálására és kárhoztatására: de chak ímillyen amollyan meg-rázogatására-is, sőt chak elő-számlálására-is, nem kichiny könyv kívántatnék. Az Elől-járo beszédek pedig, rövidek ugyan, de olly temérdek hamiságokkal rakvák, hogy a'ki szemét fel-akarja nyitni, nyilván eszébe veheti, hogy azoknak kohólói, sem az Irásban nem forgottak, sem fáradságokkal az Istennek tiszteségét, és felebaráttyoknak üdvösségét nem keresték: hanem chak azon mesterkedtek, hogy az Keresztyén Anyaszentegyháznak hamis vádolásával, és meg-kisebbítésével magokat kedveltessék, és hiresittessék.

a Præfatione ad Mauritium Haſſiæ Lädgravium.

IV. Mólnár Albert*nek Elől-járo beszédében fogyatkozások vannak.*

A'mi a'*Mólnár Albert Dedikálását*, és Elől-járo beszédét illeti, mint-hogy nagyobb részre a'maga ajánlásában, és a'Hassiai *Landgravius* dícséretiben fárad, nem kíván nagy ellen-mondást: de az sinch fogyatkozás nélkül. Mert azt irja béne, (b) hogy *ez-ideig, egyéb Keresztyén nemzetek között, egyedül chak a Magyar országi Anyaszentegyház Predikátorinak kellett a'Sz. Irást a nep-előtt Deák könyvekből magyarázniok.* Bizonyos dolog pedig, hogy sok ország-béli nyelvekre nem találtatik e'mái napig-is az egész Szent Irás: és a'Tanítók, a'mit a'Deák könyvekből a'kőssség tanitására szükségesnek ítélnek, azt tulajdon nyelvekkel meg-magyarázzák. Továbbá, ha *Mólnár* a'ki-nyomtatott Bibliáról szóll, akár-mi nyelven-is nem igen régi lehet a'Biblia: mint-hogy a'nyomtatás mestersége találásának, mind-is alig vagyon két-száz esztendeje. Ha pedig az irott Bibliáról kell szólláni, nékem bizonyos, és hitelremélto ember mondotta, hogy látta az irott Magyar Bibliának nagyobb részét, melly két-száz esztendő-előtt fordíttatott: kétség nélkül nem a'*Luteri*ſtáktól vagy *Kalvini*ſtáktól (kiknek akkor hírek sem volt) hanem az igaz Kezesztyénektől. A'mi pedig a'*Landgrávius* eleit illeti, a'Nagy *Károly* Chászárt, és *Sz. Erzébetet* a'Magyar-országi Második *András* király leányát, tudgyuk bizonnyal hogy nem *Kalvini*ſták voltak, hanem a'Romai kőzönséges hiten-valo igaz Keresztyének. Az-okáért a'hol azt irta Mólnár, hogy *A'Landgrávius az ő ősei és attyai jószágos dícsérétinek dicsőséges meg-tartója, és kiljebb-terjesztője*: nem jól őrlött, hanem hízelkedett, és sima ajakúnak mutatta magát. holott olly távúl esett a'*Landgravius* az ő meg-nevezett eleinek aitatosságától és vallásától, mint a'fekete a'feirtől, vagy mint a'föld az égtől.

b circa medium.

V. Károlyi Gáspár*nak Elől-járo beszédében sok fogyatkozások vannak.*

A'*Károlyi Gáspár* Elől-járo beszédében, több szó, és több fogyatkozás-is vagyon, mellyektől én-is bévebbe szóllok. Elsőbe, holott azt irja *Károlyi* (c), hogy *Az Isten azt akarja, hogy az Ó és Uj Testamentom könyvei minden nemzetségek nyelvén légyenek, és azokat olvasák, hannyák veszék mindenek, szegények, gazdagok, kichinyek, nagyok, férfiak, s asszonyállatok.* Chodálom, hogy meg nem gon-

c Paulo ante medium Præfationis.

dolta a'mit az-előtt egy-kevéssé írt; tudni-illik, hogy *Nem szabad a' Próféták és Apoſtolok iráſához ſemmit adnunk, hogy Iſtennél bölchebbeknek ne láttaſſunk*. Mert nyilván-valo dolog, hogy, a mit ir *Károlyi*, azt a'Sz. Irásban fel nem talállyuk. A'minémű okát pedig adgya mondáſának *Károlyi*, az igen helyetlen: mert, hogy *az Iſten egy-aránt minden rend-béli embereket akar üdvözíteni*, abból nem következik, hogy az Iſten minden rend-béli emberektől azt kívánnya, hogy az Ó és Uj Teſtamentomnak könyveit olvaſſák. mert az ugyan lehetetlen-is, mivelhogy minden nemzetség-között többen vannak a'kik iráſt olvaſni nem tudnak, hogy-ſem a'kik azt tudgyák: de mindazáltal minnyájoknak elégſéges eſzközöket rendelt az Iſten hogy üdvözűlhetſenek, a' mint-hogy minnyájoknak kívánnya-is üdvöſségét.

Hat-száz eſztendeje vagyon, hogy a' Magyar nemzet meg-vetvén a' bálványozáſt, az igaz Iſtennek iſmeretire jutott: és abban naponként úgy nevekedett, hogy egyéb régi Kereſztyén nemzeteknek-is tűkőre lehetett minden jóſzágos chelekedetekben. Melly jóban-valo gyarapodáſát, nem tulajdoníthattyuk annak, hogy ki-ki a' tulajdon nyelvére fordított Sz. Iráſt olvaſta vólna, holott az közöttök nem vólt, a'mint az Ujítók vitattyák: hanem annak, hogy a'melly Iſtennek kegyelmeſsége őket, jámbor, Iſten-félő, és tudós Lelki-tanítók-által az igaz útra vezérlette, azokat közöttök meg-tartotta, a'vagy azokhoz haſonlókat támaſztott közikbe. És a'mint a' Tanítókat a' fáradſágra és ſerény munkára indította, azon-képpen a' Halgatókat-is ſzó-fogadáſra, és tekélletes engedelmeſségre gerjeſztette. Melly dolog könnyen helyére hozta, ha ſzintén valami fogyatkozás történt vólna-is abból, hogy a' Sz. Biblia nem vólt Magyar nyelvre fordítva. Mert az igaz Tanítók, valamit ſzükſégeſnek ítéltek az üdvöſséges életre, azt a' Sz. Irásból nyilván és magyarán elejőkbe adták: és azt a' Halgatók nem chak el-hitték, hanem meg-is chelekedték: mivelhogy, a' többi-között, azt-is hallották *Malakiás* Prófétából; (*a*) hogy, *A' Pap ajaki őrizik a' tudományt, és a' törvényt az ő ſzájából kérdezik: mert a' ſeregek Urának Angyala.*

a Mal. 2, 7.

VI. Nem ſzükſég hogy minnyájan olvaſſák a' Sz. Iráſt.

Adta vólna az Iſten, hogy mind ezdeig a' jó Magyarok az ő régi és Iſtén-ſzerént-valo egyűgyűſégekbe meg-maradtak vólna, és a' viſzſza-vonyáſnak 's hatugſágnak lelke a'konkolyt közikbe ne hintette vólna: bizony, ſem országunk puſztuláſát, ſem nemzetünk-között a' gonoſz feslett erkölchnek ennyire-valo eláradáſát nem láttuk's nem keſergettük vólna. Tovább-is el-lehetett vólna a' mi nemzetünk a' Magyar Biblia-nélkül, megelégedvén az igaz Tanítóknak magyarázaſával. Mert, noha tagadhatatlan, hogy az Iſten igéjének ſok jeles haſznai vannak, a'mint meg-is mondók: mindazáltal az-is bizonyos, hogy azoknak a' haſznoknak meg-nyeréſére, nem ſzükſéges hogy minnyájan olvaſsák a' Sz. Iráſt, holott az ſokaktól nem-is lehetſéges: hanem elég az, hogy ki-ki a' Tanítók magyarázattyából azt értſe, a'mi az ő hivatallyához kívántatik.

Tudom bizonnyal, hogy az Ujító atyafiak a' Sz. Irásból meg nem mutattyák, hogy annak olvaſáſa mindennek ſzükſéges légyen az üdvöſségre: de én nyilván meg-mutatom, hogy elégſéges annak halgatáſa, és meg-tartáſa. Hallyad mit mond Üdvözítőnk (*b*): *Minden a'ki az én igéimet hallya, és meg-chelekeſzi azokat, haſonlíttatik egy bölch emberhez, ki a' házát a' kő-ſziklán épitette.* És iſmég: (*c*) *Boldogok a'kik halgattyák az Iſtén igéjét, és megőrizik azt.* Szent János pedig: (*d*) *Boldog*, úgy-mond, *a'ki olvaſſa és hallya e' próféталáſnak igéit; és meg-tartya azokat, mellyek abban meg-irattattak.* De az olvaſáſt, és a' halláſt, nem kell egybe-foglalni, mintha mind a' kettő ſzükſéges vólna a' boldogſágra; holott, a'mint az-előtt-is mondám, ſokaktól az nem lehet: hanem mindenik magán-is elégſéges, chak hogy azt a' meg-tartás követſe: úgy hogy, akár olvaſsa ember's akár chak hallya, ha megtartya, boldoggá léſzen.

b Matt. 7, 24.

c Luc. 11, 28.

d Apoc. 1, 3.

Továbbá, ha az Iſten azt akarta vólna hogy miñyájan olvaſnák a' Sz. Iráſt, kétſég-nélkül meg-parancholta vólna, hogy minnyájan olvaſni tanúllyanak, a'vagy ő-maga beléjek öntötte vólna az olvaſáſnak tudáſát: De ſem ezt nem chelekedte, ſem amazt nem parancholta: Tahát az olvaſáſt ſem kívánta mindenktől. Annak fölötte, ha azt akarta az Iſten; mi az oka, hogy ſok nemzetſégeknek e' mái napig ſinchen tulajdon nyelveken-valo Bibliájok; és, a'mint *Károlyi* irja, *A' mi nemzetſégünknek-is majd hat-ſzáz eſztendeig nem vólt*, és következendő-kép-

pen azt nem olvashatták, a'kik chak a' Magyar iráſt tudták. Vallyon a'hat-ſzáz eſztendő-alatt, akarta-e az Iſten hogy valamelly Magyar üdvözüllyön? Ha akarta, bizony a'hoz-valo eſzközt-is rendelt. Az-okáért, ha a'Sz. Bibliát Magyar nyelvre nem fordíttatta: következik, hogy vagy nem kívánta a'Magyarok üdvöſségét (mellyet chak meg-gondolni-is káromlás:) vagy az Iráſnak olvaſáſát nem kívánta mindenektől, és az nem ſzükſéges eſzközaz üdvözüléſre.

De magával-is ſzembe-ſzökik *Károlyi*: Mert azt irja *(a)*, hogy *Sok ideig, közel két-ezer eſztendeig, a'teremtéſtől-fogva Moyſes-ig, ſemmi Irás nem volt (noha emlekezik Júdas Apoſtol az Enok könyvéről:) hanem Iſten chak az ő-maga ſzentſéges ſzája-általſzóllott, és a' Szent Atyák a'tudományt chak ſzivökben és ſzájokban hordozván, azt kézről kézre adták fioknak és unokájoknak.* Melyből világoſon következik, hogy az Iſten, Irás-nélkül-is üdvözíthetni az embereket, és nem ſzükſég hogy azt miſnyáján olvaſsák, hanem elég hogy máſtól tanúllyák, és kézről kézre adgyák, mint-hogy a'kik iráſt nem tudnak, egyebet ſem chelekedhetnek. Holott azt-is vedd eſzedbe, hogy *Júdas* Apoſtol chak egy ſzóval ſem emlekezik az *Enok* könyvéről, hanem, a'mint ő-maga *Károlyi* fordította, *(b)* chak imigyen ir: *Proféталt pedig ezekről az Enok* Az-okáért *Károlyi*, vagy ki-törölye azt a'*parenthéſis* iráſából, a'vagy meg-bizonyíttſa hogy a'*Profétálás* mindenütt annyit téſzen, mint Könyv-irás: mellyet nehezen talál-fel a'*Mólnár* Albert *Dictionarium*jában, de még a *Calepinus*ban-is; azért nem helyeſen beſzéll.

Végezetre, hogy akarhattya az Iſten, hogy mindenek olvaſsák az Ó és Uj Teſtamentomnak könyveit, holott ő-maga meg-vallya *Károlyi* *(c)*; hogy, *Sok Profétáknak iráſi el-veſztek, mint a' Sz. Irásból kitetſzik: mint az Iſten hadairól-valo könyv, (d), a Juſtus könyve (e), Nátan, Gád, Semeias, Haddo, aliás Jehu könyve, kikről mind emlekezet vagyon a' Sz. Irásban.* Jól vagyon: de én *Károlyi*tól itt azt kérdem, Ha ezekbe, a'tőle elő-ſzámlált könyvekben, volt-e valami üdvöſséges dolog, a'vagy nem? Ha volt; mi módon hozza helyére *Károlyi* azt a'fogyatkozáſt? Ha nem volt; mi végre írták azokat a'Proféták? Ha azt feleli, hogy volt, de azt a'többb Sz. Könyvek helyére hozzák: iſmég azt kérdem: Mellyek azok a'könyvek? mert bizonyos dolog, hogy nem minden üdvöſséges dolog találtatik a' Sz. Bibliának mindenik könyvében, hanem kiben egy, 's kiben más, kibe többb, 's kibe keveſebb. mert egyéb-aránt, ſzintén bé-érnők ſzükſégünket egy ſzent könyvel, és a'többit félre tehetnők. Továbbá, ha nem tudgya *Károlyi*, minémű dolgok voltak a'megnevezett Proféták könyveiben; honnét tudhattya, hogy azoknakel-veſzéſéből-valo fogyatkozáſt helyére hozhattyák a' többb ſzent könyvek? Nem kívánnya tehát az Iſten minden rend-béli emberektől a'Bibliának olvaſáſát; és a'hoz-képeſt, nem-is ſzükſéges egy-általlyában annak minden nyelvekre-valo fordítáſa.

De hogy ne láttaſsék *Károlyi Gáſpár* ok-nélkül ſzóllani, mondáſát olly jeles bizonyitáſokkal erősíti és támogattya, mellyeknek el-rontáſára nem nagy erő kívántatik. Minek-utánna azért azt mondotta volna, hogy, *Iſten azt akarja, hogy az Ó és Uj Teſtamentom könyvei minden nemzetſégnek nyelvén légyenek, és azokat olvaſsák, hánnyák veſsék mindenek*; utánna veti bizonyitáſát: *Hogy ha pedig nem akarja Iſten, hogy a'köſség olvaſsa az Iſten igéjét az ő tulajdon nyelvén; miért íratta azt az ő népének Moyſeſsel, a' Profétákkal, Dáviddal, az ő ſaját Zidó nyelveken, nem egyéb nyelven, mellyet nē chak a' Zidók, hanem a'ſzomſzédſágban ſok egyéb nemzetſégek-is meg értenének? Miért akarta, hogy az ő ſzent könyve nem chak Zidó nyelven volna, hanem Kaldaai és Syriai nyelvre-is fordíttatnék? Miért olvaſſa az Iſten törvényének könyveit Josias király a' Salomon templomábā a'köſség-előtt, ha nem illik a'királyok kezébe a' Bibliа? Vagy a'kik azt mongyák, hogy Nem ſzabad közönſéges nyelvre fordítani a' Bibliát, honnét bizonyittyák-meg, hogy Iſten a' Bibliának chak a' Deák nyelvet ſzentelte? Bizony, ha a' Bibliát egy kivált-képpen-valo nyelven kellene olvaſni, nem volna jobb mint a'Zidó nyelven olvaſni, mivelhogy az Ó Teſtamentom könyvei Zidó nyelven irattak. De az Iſten igy akarta, hogy a' Sz. Irás egy nyelv-által ſzarmazzék, azután ſok nyelvek-által ſok Pogány népek-közzé terjedne, tudni-illik, a' Kaldauſok, Syriabéliek, és Görögök-közzé. Nem Iſténtől volt-e tehát, hogy ama' Ptolomaus Filadelfus Egyiptum-béli király, az ő népének kedveért fölötte nagy munkával és költſéggel Jeruſalemből hetven Zidó bölcheket hivatván, a' Bibliát Zidóból Görögre fordíttatta, a'mint Joſéfus beſzélli.*

a Non longè ab initio in Præfat.

b Epiſt. Judæ, v. 14.

c Ante medium § Jol-lehet.

d Num. 21, 14.

e Joſ. 10.

Sok ſzóval keveſet mond *Károlyi*, és annak bizonyításába tóri fejét a'mit ſenki ſem tagad, ſem ellenz. Mert, vallyon ki tíltotta-meg egy-általlyában, hogy a' Bibliát külömb-külömb-féle nyelvekre ne fordíttſák? a'vagy ki parancholta, hogy ſenki az ő ſaját nyelvére fordíttatott Bibliát ne olvaſsa? Nevezze-meg *Károlyi*, és úgy patvarkodgyék: Mert nem jól chelekeſzi, hogy azt ok-nélkül réánk fogja. Az-okáért, hogy a'Kereſztyén Olvaſo meg-értheſſe, mi légyen e'dologban a'Kereſztyén Anyaſzentegyháznak tetſzéſe, rövidedē azt egy-nehány mondásba foglalom, és nyilván meg-mutatom, hogy *Károlyi* chak patvarkodik, és ok-nélkül akar bennünket gyűlöltetni.

VII. Ninch parancholva, hogy a' Sz. Biblia minden nyelvre fordíttaſsék: ninch-is egy-általlyában meg-tíltva.

Elsőben, azt mondom, a'mint azelőtt-is mondám; hogy, Egy-általlyában ninchen arról parancholatunk, hogy a' Sz. Bibliát minden-féle nyelvekre fotdíttſuk, vagy minnyájan olvaſsuk. Mert, ha valami parancholat lőtt vólna, nyilván az Apoſtolok, kiket Urunk minden nemzetſégek tanitáſára küldött (*a*), azt el nem múlatták vólna, mivelhogy ő-nékik adatott vólt kivált-képpen, a'ſok-féle nyelveken-valo ſzólláſnak ajándéka (*b*): de Urunk menybe menetele-után, közel négy-ſzáz eſztendeig, noha az üdő-alatt az Apoſtolok zengéſe minden földre kimēt (*c*), és ſok külömbözö-nyelvű nemzetſégek-közzé ki-terjedett a'Kriſtus tudománya: ſem az Apoſtolok, ſem az utánnok-valo Tanítók, a'Bibliát minden nyelvekre nē fordították, és ſem *Német*-országban, ſem *Hiſpania*ban, ſem *Galliá*-ban, ſem *Angliá*-ban, ſem *Egyiptus*ban, ſem *Afriká*ban, ſem *Indiá*ban, ſem egyébütt, a'hol a'Zidó, Görög, és Deák nyelv közönſéges nem vólt, a'tulajdon és ſaját nyelven-valo Biblia nem találtatott. Továbbá, ha arról parancholat nem vólt, a' mint hogy nem vólt, hogy minnyájan olvaſni tanúllyanak: hogy lehetett arról, hogy minnyájan a'Bibliát ſaját nyelveken olvaſsák?

Annak-fölötte, midőn valami jó dolgot, nem chak egy, hanē több eſzközzel-is végbe-vihetni; ez, vagy amaz azokközzül, nem ſzükſéges egy-általlyában, hanem akár-melly-ik-is elégſéges: de a' Biblia arra-valo eſzköz, hogy az Iſtent, és az ő ſzent akarattyát meg-iſmérjük, és az örök életet meg-nyerjük. De erre elégſéges eſzköz az Iráſnak halgatáſa, úgy hogy a'Tanitók és Páſztorok azt az ő juhoknak eleikbe adgyák, és meg-magyarázzák. És minthogy azt kérdi Károlyi; *Miért íratta az Iſten az ő igéjét az ő népének az ő ſaját Zidó nyelvéken?* azt akarván abból ki-hozni, hogy azzal annak olvaſáſát-is kívánta: Én viſzontag azt kérdem; Mi az oka, hogy a'Babylóniai fogſág-után, midőn a'régi tiſzta Zidó nyelvel változott, és a'Syriai nyelvel egybe-egyeledett, a'Bibliát arra a' nyelvre nem fordíttatta? sőt, midőn a' nép az Iſten törvényének könyvét kívánta halgatni, *Eſdras* azt a'régi Zidó nyelven olvaſta ugyan, de Syriai nyelven meg-magyarázta (*d*); a'mint moſtis chelekeſznek a'Kereſztyen Tanítók, kik a'mit Deákúl mondanak, az-után azt ſaját nyelven meg-magyarázzák. d 2. Eſd. 8, 1, & 8.

Másodszor, azt mondom: Ninch egy-általlyában meg-tíltva, hogy a Sz. Bibliát minden nyelvre ne fordíttſák, a'vagy ne olvaſsák. Mert némelly nyelveken, egy-nehány ſzáz eſztendő-előtt-való Bibliákat találunk, a'Zidó, Görög, és Deák nyelven-kivűl. A'mi rendünkön-valo Iſtenben el-nyugott *Pater Stephanus Arátor*, ſok eſztēdeig nagy munkával fáradott a'Bibliának Magyar nyelvre-valo fordítáſában: Én azt nem tudván, hanem látván hogy a'Kereſztyének a'Sz. Iráſnak, a'vagy Bibliának méltoſágos nevét kedvelvén, válogatás-nélkül olvaſnák a'tévelygő Ujítóknak hamiſsan fordított Bibliáját; és által-látván, hogy abból áz orvoſság-helyett, mérget; az üdvöſség-helyett, kárhozatot találhatnának: *Erdélyben Gyula Feírvárat, a' Bochkai Iſtván* támadáſa-kor, *1606.* eſztendőben, Mind-ſzent havának tizen-eggyedik napján, az igaz Bibliának fordításához kezdettem, és Iſtennek kegyelméből végbe vittem. És noha akkor nem-is alítottam, hogy valaha ki-nyomtattaſsam: mindazáltal az előttem-járóknak hagyáſából, és azoknak, a'kikhez illett, engedelméből, egy-nehány tudós emberek kezébe adtam, hogy által-olvaſván, ha mi fogyatkozáſt találnának benne, helyére hoznák. Az-után ſok fő emberek kivánſágára ki-nyomtattattam: a'végre, hogy a'Magyarok meg-vetvén *Károlyi*nak hamiſsan fordított Bibliáját, ha kívánnák a'Sz. Iráſt olvaſni, annak igaz fordítáſát olvaſnák.

a Matt. 28, 19.

b Act. 2, 4, & 8.

c Rom. 10, 18.

VIII. Nem mindennek, sem mindenkor haſznos, vagy ártalmas a ſaját nyelven-valo Bibliának olvaſása.

HARMADSZOR, azt mondom: Nem minden rend-béli személyeknek, sem minden időben ártalmas, a'vagy haſznos a'ſaját nyelvre fordított Bibliának olvaſása. Hogy nem mindennek ártalmas, nyilván vagyon: mert ſokaknak haſznált annak olvaſása; a'mint, ha ſzükség vólna, ſok példákkal meg-bizonyíthatnók: de mint-hogy azt az pártos atyafiak nem ellenzik, abban időt nem kell tölteni. Hogy pedig nem mindennek-is haſznos, abból ki-tetſzik, hogy afféle olvaſásból ſokan el-hiſzik magokat, nagyot tulajdonítván, és ſzárvat nevelvén magoknak, mint-ha mindennél többet tudnának, és ſenki tanitása-nélkül nem ſzükölködnének; a'mint régenten panaſzolkodott *Sz. Jerónimus (a)*, sőt az-után *Luther Marton*-is *(b)*: el-annyira, hogy még az aſzſzony állatok-is ſzembe ſzóknek a'Tanitókkal, és nem általlyák azoknak tiſztiben magokat átani; és a'Sz. Iráſt nem külömbé magyarázzák, mint-ha arra a'méltóſágra rend-ſzerént hívattattak vólna.

Innét vagyon, hogy ſokan, midőn azt kérdik tőlök, ha *Luteriſták*-e, a'vagy *Kalviniſták*? egy-általlyában azt felelik; hogy ők ſem *Luter*rel, ſem *Kalvinus*ſal nem gondolnak, hanem chak az egy *Sz.* Iráshoz tartyák magokat: meg nem gondolván, hogy az Iráſnak hamis értelméből ſzármaztak minden éretnekſégek és tévelygéſek. Mellyekbe annyival hamarább és kűnnyebben botorkáznak a'moſtaniak, hogy a'ſaját nyelvé-valo fordítáſok-között, a'hamiſsat tartyák igaznak, és attól ſemmi okon el nem akarnak távozni. Vallyon a'*Luteriſták* javallyák-e, hogy valaki a'*Kalviniſták*tól fordítatott Bibliát olvaſsa, melyből a'*Luter* vallását meg-veſse? Nem ítélem. Haſonló-képpen a'*Kalviniſták* ſem engedik, hogy valaki a'*Luteriſták* Bibliájával oſtromollya az ő vélekedéſeket. Kichoda pedig az a'kőſség-közzűl, a'ki ezekben igazán válogatáſt tudgyon tenni? A'ki pedig arra nem elégſéges: kétſég-nélkül jobb hogy ne olvaſsa a'Bibliát, hogy-ſem az orvoſſág-helyett mérget végyen-bé, és az igaſság-helyett hamiſságot tanúllyon.

De az igaz Bibliának olvaſáſa ſem mindennek haſznos: nem hogy a'Sz. Bibliában vólna a'fogyatkozás, hanem az emberekben, a'kik azt moſdatlanúl olvaſsák a'vagy tudatlanúl: mint ſzintén a'jó étek, a'vagy a'jó bor, ſokaknak ártalmas; nem hogy ezekben vólna a'vétek, hanē azokban a'kik mértékletlenűl és módnélkűl élnek vélek. Tagadhatatlan dólog, hogy a'Sz. Bibliában ſok gonoſz vétkekről-valo példák találtatnak, mellyeknek követéſére igen hajlandók a'gyarló emberek; és ſokkal hamarább okot véſznek a'gonoſzból a'botránkozáſra, hogy-ſem a'jóból a'meg-téréſre. Midőn Sz. *Ambrús* Doktor, *Teodóſius* Cháſzárt némelly vétkéről feddené: a'Cháſzár, a'Sz. Iráſsal akarta magát menteni, és a'*Dávid* példájával akarta vétkét bé-paláſtolni, mondván: *Dávid*-is gyilkos és paráznа vólt. Kinek jól meg-felelt a'Sz. Páspők: *Ha*, úgy-mond, *követted a vétkezőt*, *kövesd a penitentzia-tartót*-is. Holott azt vedd eſzedbe, hogy noha azon Sz. Irás emlekezik Dávidnak mind vétkéről, 's-mind penitentziájáról: mindaz-által a'Cháſzár inkább támaſzkodott az eggyikhez hogy-ſem a'máſikhoz; a'jót hátra hagyván, 's a'gonoſzt követvén. Tudom azt-is, hogy midőn egy aſzſzony'állat, az *Eccleſiaſticus* könyvben *(c)* némelly ſzókat olvaſsott vólna a'gonoſz aſzſzony-állatokról, igē meg-haragutt; haragjában a'Bibliát a'földhöz chapta, és azt mōdotta; hogy az ollyan ſzók, nem Iſten igéi, hanem az ördögé. Az-okáért, az Anya-ſzentegyház méltán paranchollya a'Pűſpőkőknek, hogy a'ſaját nyelven-valo igaz Bibliának olvaſáſát-is, azoknak engedgyék-meg, a'kiknek tudgyák vagy reménlik hogy nem károkra, hanem haſznokra következik; tudni-illik, az igaz hitben, és Iſtenes életben-valo gyarapodáſokra. És ezekből, kűnyű meg-felelni a'*Károlyi*nak elő-hozott okoskodáſára: mert méltatlanúl pántolódik, és méltán ſenkit nem vádolhat.

Nem elégſzik-meg ezekkel *Károlyi*, hanem többet-is beſzél; de haſonló okoſsággal: *Mit mondunk, ugy-mond, az Iſten ajándékáról, mellyet az Apoſtoloknak adott Pünkőſd napján? Kétſég-nélkül az Apoſtolok nyelvét el nem változtatta vólna Iſten, hogy ſok nyelveken ſzólhatnának, ha nem akarta vólna hogy az ő neve ſok nemzetſégeknek nyelveken predikáltatnék.* Azt gondolom, hogy mikor ezt írta *Károlyi*, nem vőtte eſzébe hogy magaellen okoſkodott. Mind eggy-e *Károlyi*nál a'Predikállás, és az Irás; a'hallás, 's az olvaſás? En-nálam nem egy, hanem igen

a Epiſt. ad Paulinum. b In ſymposiacis, cap. 1. fol. 5.

c Eccli. c. 25.

külömböz: és az-okáért azt mondom; hogy, akarta ugyan az Isten, hogy az ő szent igéje sok nemzetségek nyelvén predikáltatnék, és azt meg-is chelekedték az Apostolok az el-vött ajándék-által: de nem kívánta hogy sok nyelvekre fordíttatnék; és azért abban az Apostolok sem munkálkodtak, sem okot arra nem adtak hogy ki-ki maga nyelvén-valo Bibliát olvasson: hanem hogy azt, a'mi a'Bibliában vagyon, az igaz Tanitóktól halgatás-által vegye, és meg-chelekedgye.

Elébb mégyen *Károlyi*, és azt irja: *Az Apostolok, és az Evangelisták miért írták a' JESVS Krisztus tudományát Görög nyelven, melly akkor majd mind ez világon közönséges nyelv volt, ha az Isten nem akarta hogy a' Szent Irás közönséges nyelven olvastassék?* Senki nem mongya, jó *Károlyi* Uram, hogy nem akarta az Isten hogy valamelly közönséges nyelven olvastatnék a' Sz. Irás, mert minden nyelv valamenyire közönséges. De azt nem találtad mondani, hogy, *akkor majd mind ez világon közönséges nyelv volt a' Görög nyelv*: mert tized részére sem volt. és ha szintén minden országokban és városokban találtattak volna-is némelly tudós emberek a'kik a'Görög nyelvet értették, a'mint most találtatnak a'kik a'Deák nyelvet értik: mindaz-által sokkal többé voltak a'kik a'hoz semmit nem tudtak, a'mint mi időnkben-is a'Deák nyelvhez. Továbbá, az O Testamentom nagyobb része a'Sz. Irásnak, és közel négy annyi mint az Uj Testamentom: az pedig, vallyon Görög nyelven volt-e irva eleitől-fogva? Sőt az Apostolok-is, nem mind Görög nyelven irtak; hanem Sz. *Máte*, Zidóúl irta az Evangeliomot, és Sz. *Pál* a'Zidókhoz irt levelét. Azokat tahát mint érthették, a'vagy olvashatták minden rend-béli emberek? Vallyon a'Zidó nyelv-is, chak nem az egész világon közönséges volt-e? Nem vélem hogy azt merje mondani *Károlyi*, ha orczája vagyon.

Ezzel sem szűnik-meg *Károlyi*, hanem azt kérdi: *Miért nem feddette-meg Sz. Filep a Kandaczes királyné-asszony szolgáját, hogy az Isaias könyvét olvasta?* Erre én azt mondom, hogy *Károlyi* e' példával maga vélekedését rontya. Mert én-is azt kérdem *Károlyi*tól: Vallyon mit használt a'*Kandaczes* szolgájának a'Biblia olvasása, midőn Szent *Filep* azt kérdette tőle: *Véled-e hogy érted a'miket olvasz?* (a) Nem azt felelte-e néki: *S hogy értheted, ha valaki meg nem magyarázza nékem?* Melyből ki-tetszik, hogy ha szintén *Filep* meg nem feddette-is, mint-hogy eszébe vötte hogy jó igyekezetből chelekedte azt: mindaz-által, a' mint Arany-szájú Sz. *János* mondgya, hizelkedvén nem-is dícsérte. sőt, ha jól meg-fontollyuk, az a'kérdés chak nem annyit tészen: Mit fáraszt magadat az olvasásban, holott azt, a'mit olvasz, magadtól meg nem értheted, és azért hasontalanúl munkálkodol. mert, a'mint a'Deákok mögyák: *Légére, & non intelligere, negligere est*: olvasni, 's nem érteni, annyi mint el-múlatni. Jól-lehet, mint-hogy nem valami tímára vagy ser-főző volt, hanem a'királyné udvari szolgája; hihető, hogy nem chak olvasni tudott imígy amúgy, hanem ugyan értett-is valamit az Iráshoz: de mindazáltal, ugyan nem értette azt a' mit olvasott, a'mint ő-maga meg-vallotta. melly vallásával, a'mint a'*Gloſsa Ordinaria* irja, *dorgállya azoknak vakmerőségét, a'kik azt alittyák, hogy Tanító-nélkül meg-érthetik a' Sz. Irást*. Szent *Jerónimus*-is maga példájával az mongya, (b) hogy *a' Sz. Irásnak ősvenyét út-mutato kaláuz nélkül fel nem találhatni*: a'mint ez sem találta-fel Filep-nélkül. Nem olly kűnyű a'Sz. Irás értelme, a'mint az Ujítók álmodoznak felőle. Jól-lehet akár-mit mongyanak, chelekedettel külömbet mutatnak: mert annak magyarázásában nem keveset fáradnak, noha igaz értelmére soha sem juthatnak, minthogy magot fejétől akarják azt magyarázni; és ugyan azért magok-között sem eggyeznek, hanem, *Quot capita, tot sensus*; a' menyi fejek, annyi értelmek.

Más példát-is hoz-elő *Károlyi*, és azt irja: *A' vagy nem méltán dícséri e Sz. Lukách a Berrőa város-bélieket, hogy minden napon hánták vetették a' Sz. Irást, hogy meg próbálnák a' Pál Apostolnak tudományát* (c). Itt-is nem helyesen beszél *Károlyi*, midőn azt mongya; hogy, *Azért hánták vetették a Sz. Irást, hogy meg próbálnak a' Sz. Pál Apostol tudományát*: mert ha szabad volt azoknak a' Sz. *Pál* tanitását a' Sz. Irás próbájára vinni, úgy hogy, ha az ő itéletek-szerént azzal nem eggyezne, kétségessé tehetnék, és meg vethetnék: miért nem volna másnak-is szabad a' Sz. *Pál* levelei-felől kételkedni, vétekedni, és ítéletet tenni? mivelhogy Sz. *Pál*nak nyelvel-mondott tudománya, az Istennek szintén olly igaz igéje volt, mint a' kézzel irott levele: és azért

a Act. 8. 30, 31.

b Epist. 103.

c Actor. 17, 11.

a2. Thes sal. 2, 14. írta a'Tessalonikaïaknak, (a) hogy, *Meg-tartsák a' hagyományokat, mellyeket tanúltak, vagy beszéd, vagy levél-által.* Azokáért, a'mint *Kalvinus* ő-maga magyarázza, és a' *Károlyi* fordításából-is ki tetszik, nem azért forgatták és vizgálták az Irást hogy hinnének, mert immár hittek vólt, és, a'mint *Károlyi* fordíttya, *nagy serénységgel bé-vötték vólt az Isten beszédét:* hanem, hogy a'hitben nevekednének. nem hogy a'Sz. *Pál* tanitását próbára vetnék, vagy meg-itélnék, és úgy mint magoktól meg-ismért igasságot bé-vennék: hanem hogy a'Sz. *Pál*tól tanúlt hitnek igasságában meg-erősödnének.

De ottan engedgyük-meg *Károlyi*nak, hogy akkor azok még nem hittek, hanem hitet kerestek: vállyon mit nyér vele? Azt hozhattya-e ki abból, hogy mindennek szükség az Irást forgatni és vizgálni? Nehezen tészi annak szerét: Hanem azt hozhattya-ki abból, hogy az, némellyeknek néha meg-engedtetik, olly okkal, mint azok chelekedtek; és ollyaknak, mint azok vóltak. Mert, noha Szent *Pál* hamissat nem taníthatott; mindazáltal az új halgatók, a'kik az-előtt ollyan tudományt nem hállottak vólt, nem tartoztak azzal hogy mingyárt javallanák, és el-hinnék: hanem annak fondamentomit, bizonyításit, és okait meg-fontolhatták. fő-képpen minthogy a'többinél nemesbek vóltak, mind elméjekben, 's mind állapattyokban. Sőt ha külömbet chelekedtek vólna, ama'sententziát el nem kerülték vólna: (b) *A'ki hamar hiszen, álhatatlan szívű, és meg kissebbíttetik.* Mi-is őrömest meg-engedgyük az ellenkező atyafiaknak, sőt íntyük és kérjük őket, hogy szorgalmatoson meg-olvassák, és rostállyák a'Sz. Irás mondásit, mellyekkel az igasságot állattyuk és bizonyíttyuk, az ő tévelygéseket pedig meg-vettyük: chak hogy azt az üdvősséges igasságnak fel-találásáért mivellyék, és nem patvarkodásért és káromkodásért: és a'hol az Irást magoktól nem érthetik, a'Régi Sz. Atyáknak és Doktoroknak magyarázattyát kövessék, kik az Apostolok idejéhez közelebb jártak a'mostani Ujítóknál, és az igasság Sz. Lelkének zengéjét vötték; ki őket nem chak oktatta, hanem bizonyságot-is tőtt felőlők, choda-tételekkel. Ezt ha meg-chelekeszik, jó reménségem lészé, hogy hamar búlchút adnak minden újonnan koholt tudománynak, és a'régi közönséges Anyaszentegyházba sietnek.

b Eccli. 19, 4.

De láss szép dolgot; meg nem elégszik *Károlyi* a'Sz. Irással, a'Szent Atyákkal-is bizonyítani akar. holott azt igazán mongya, hogy *azok írása mindenkor szájunkban vagyon:* mert mi a'Sz. Irást-is nem a'magunk feje találmánya, hanem a'régi Sz. Atyák értelme és magyarázattya-szerént hirdettyük: de abban vétkezik, hogy azt itéli felőlők hogy külömbet tanítottak nálunknál, holott tellyességgel eggyeznek velünk: és azokat, a'kiknek módgyok és értelmek vagyon, íntik a'Szent Irásnak józan és mértékletes olvasására, hogy a'képpen el-voñyák őket a'haszontalan és istentelen könyvektől, mellyekben nem őrök életet, hanem őrök halált találnak. De soha azt a'Sz. Atyák írásiban fel nem talállya *Károlyi*, hogy válogatás-nélkül, mindeneket a'Sz. Irás olvasására íntenének. sőt azon igen panaszolkodik Sz. *Jerónimus*; (c) hogy, *Egyéb dolgokban chak azok tészik magokat itélő-bírákká, a'kik a'hoz értnek: a' Sz. Irást pedig, mindenek hasogatni akarják, és magyarázni, erejek-fölött veszedelmes dolgot akarván fel-vállalni.*

c In epi. ad Paulinū, ante medium.

IX. *Méltatlanúl vádollya* Károlyi Gáspar *a' Keresztyéneket a' Deák Bibliáért.*

Fölötte igen vétkezik pedig *Károlyi*, midőn azt fogja reánk; hogy, *A'Bibliát chak a' Deák nyelvre szoríttyuk, és a' kösség kezéből ki-vészük annak olvasását, és őket a' Bálványokhoz igazíttyuk, hogy azok légyenek a' Parasztoknak Bibliájok, és azoktól tanúllyanak, a'mint Gergely Pápa mondotta vólt.* És utánna veti: *Azok minden kétség-nélkül az JESVS Kristus vére húllásával meg-váltott népet, nagy gyalázatos boszszúsággal illetik, azokat a' setétségben vezérlő lámpástól, az ő lelkeknek kenyerétől vizétől; az ellenség-ellen-valo fegyvertől megfosztván, a' setétségben hadgyák, lelki éhséggel szomjúsággal gyötrik, és veszedelemre taszíttyák.* Fölötte igen vétkezik, mondám, ezekben *Károlyi*, és nagy káromlással a'Kristusnak, és a'mény-béli Szenteknek képeit, Bálványoknak nevezi, és azért hamis isteneknek mongya: mivelhogy a'Bálvány nem egyéb, hané hamis istennek képe. Továbbá azt-is méltatlanúl fogja reánk, hogy a'Bibliát chak a'Deák nyelvre szoríttyuk: holott bizonyos dolog, hogy a'Romai igaz Keresztyén Anyaszentegyház-béli hivektől sok nyelvekre vólt fordítva a'Biblia

minek-

minek-előtte ez Ujítók támadnának: sőt a'mi Magyar nyelvünkre-is, a'mint azelőtt jelentettem.

Sőt az sem igaz; hogy mi, *Egy-általlyában tiltyuk a' Bibliának olvaſáſát, és azt a'kőſségnek kezéből ki veſzük.* Mert, a mint az-előtt mondottam, sem egy-általlyában nem tíltyuk, hanem bizonyos okokból, sem mindenektől, hanem azoktól, a'kik annak olvaſáſából nem elő-menetelt, hanem veſzedelmet ſzerezhetnének magoknak, a'mint ſokan ſzerzettenek-is. nem hogy fogyatkozás vólna a' Bibliában, hanem az embereknek álhatatlanságában, vagy tudatlanſágában, vagy gonoſságában. Az ſem igaz; hogy, *A' Biblia olvaſáſának meg-tiltáſából*, azok a'ſzörnyű dolgok következnek, mellyeket mód-nélkül elő-ſzámlál *Károlyi*: mert azoknak el-távoztatáſára, valoságos-képpen elégſéges az Iſten igéjének gyakor és ſzorgalmatos halgatáſa, az igaz Tanitóknak magyarázáſával, a'mint akár-ki-is eſzébe veheti. És ha úgy nem vólna, ſzámtalan ezer lélekre következnének azok a'ſzörnyű dolgok, minden vétek-nélkül, chak ſzintén azért hogy olvaſni nem tudnak; melly tudatlanságban, minden vétek-nélkül lehetnek az emberek.

A'mit e'kídig nem okoſon írt *Károlyi*, azt méltatlanbúl fejezi-bé, midőn azt irja: *De mit mongyunk? Igen vaknak kell annak lenni, a' ki ezt által nem láttya, miért foſztyák-meg a' Romaiak a'kőſséget a Bibliának olvaſaſától. Mert hogy az ő tudományoknak hamiſſága meg ne iſmérteſsék a'kőſségtől, és hogy mindet ſzabadon ſzerezheſsenek, végezheſsenek és azt a kőſségnek nyakába vetheſsék minde próbálás-nélkül; azt a okoſságot találták, hogy ne légyen ſzabad a Bibliat közönséges nyelvre fordítani, és a kőſségnek olvaſni.* Erre én chak azt felelem, hogy igen vaknak kell annak lenni, a'ki azt által nem láttya, miért ír illyé éktelenűl *Károlyi*; tudni-illik, hogy az igaz Keresatyén és üdvözítő hitet megútáltaſsa a'kőſséggel, és az ő hamis tudományának hízelkedéſsel paláſtot ſzerezheſsen: midőn a'kőſséget arra ſzabadittya, hogy ereje és hivatallya-fölőtt, az igaz Egyházi Páſztorok tanitáſát és végezéſit próbára vigye; és ha nem tetſzik néki, meg-veſse. Ki látta, 's ki hallotta, hogy a'juhok igazgaſsák a' páſztorokat, a'vagy itéletet tegyenek felőlők? Nem fenékkel fel-fordúl-e illyen módon minden jó rend-tartás? Michoda kűlömbség léſzé a' Páſztorok és a'juhok közőtt? mikor léſzen vége a'viſzſzavonyáſoknak?

Továbbá, Michoda orczával mérte azt írni *Károlyi*; hogy, *A' Bibliának közönséges nyelvre-valo fordiţáſat, és a kőſségtől-valo olvaſáſát, elsőben azért tiltyák a Romaiak, hogy azo tudományoknak hamiſſága meg ne iſmérteſsék a'kőſségtől.* Egynehányſzor meg-mondottam, hogy, ſem eggyikét, ſem máſikát nem tíltyuk egy-általlyában. De vallyon, hogy iſmérheti meg a'kőſség a Tudományok hamiſságát? Chak az kívántatik-e a'hoz, hogy a'Bibliát olvaſsa? Mi az oka tehát, hogy a *Luteriſták* s a *Kalviniſták*, kik egy-aránt vítattyák a Biblia olvaſáſát, egy-más-között meg nem tudnak alkodni, hanem eggyik a'máſik tudományát kárhoztattya, és hamiſnak tartya? Mi az oka, hogy a *Gommariſták* s *Arminiſták*, noha mind ketten *Kalviniſtáknak* mongyák magokat, és azon egy Bibliát olvaſsák, mindazáltal úgy ellenkednek egy-máſsal, hogy már, nem chak egyſzer, vér onáſra-is kőlt a'dolog? Mi az oka, hogy az Ujíto atyafiak, Magyar Bibliájok nem lévén, illy igen el-hatalmaztak a'mi nyomorúlt hazánkban? Adta vólna Iſten, hogy addig ne lőtt vólna elő-menetelek, a'míg a *Károlyi Bibliá*, a ki nem kőlt: hinném az Iſtent, hogy most nem igen ſzámoſon találtatnának. Tehát ha azok a'Magyar Biblia-nélkül meg-iſmérhették a *Kalviniſta* igaſságot a'többinek ſem ſzükſéges annak meg-őrizéſére; és ſemmi kárt nem vall a'kőſség, ha a Magyar Bibliát nem olvaſsa. De minthogy chak a'kőſségnek tiltatott-meg a Romaiaktól, a'mint az Ellenkezők magok mongyák, a'ſajat nyelven-valo Bibliának olvaſáſa, a'tudós embereknek pedig ninch meg-tíltva; minthogy ugyan-is ezek tudnak akar-mi dologról-is jobb itéletet tenni: mi ſzükſége vagyon a ſajat nyelven-valo Bibliának, holott a kik tudoſok, a'Deák Bibliát-is meg-értik, és abból künnyebben meg-iſmérhetik az igaſságot; minthogy a'Deák Bibliát tudós emberek-is fordították?

Annak-előtte, ha a'Romaiak attól tartottak vólna a'mit *Károlyi* rebeſget, vallyon nem alkolmatosbá cſelekedhettenek vólna-e, ha a'Bibliát tellyeſséggel el-rekkentették vólna. mivelhogy ſok száz eſztendeig, minek-előtte a'mi ſtani Ujítók támadnának, kezek-bé és birtokokbá vólt? Miért nem tőrlőttek-ki a'Sz.

Irás rendiből, egy-néhány réſzt és könyvet; a'mint az Ujítók chelekeſznek, azokat *Apokrifuſoknak* és helyteleneknek nevezvén? Miért nem veſztegették-meg azokat a'helyeket, mellyeket az ő tudományok-ellen-valóknak iſmértek; mint az Ujítók chelekeſznek, néhult el-vévén a'*textus*ból, 's néhult-hozzá adván? Miért nem nyomtattak a'Biblia ſzélire dőglelétes hamis magyarázatokat, mellyekkel a'bőtűnek világoſságát meg-homályoſithatták vólna; a'mint az Ujítók chelekeſznek, kiket *Károlyi Gáſpár*-is valóba kővetett, a'mint ez-után meg-láttyuk.

Tudom, hogy némellyek azt méréſzlették mondani, hogy a'Pápiſták el akarták ugyan rekkéteni a'Bibliát, de nem tehették ſzerét: mert *Luter* a'pad-alól vonta elő, és a'fényes napra hozta. Chodálom hogy nem állallyák ez illyen gyermekeſkedéſt: mint-ha chak egy Biblia lőtt vólna, a'vagy más helyt nem találtak vólna az el-rekkentéshez a'pad-allyánál. Nézze-meg a'ki akarja a'*Luter*-előtt-valo Pápiſtáknak könyveit: és fel-találllya, hogy mindenkor éltek azzal, és ſokat fáradtak annak igaz magyarázáſáért.

A'Máſik okát azt mongya *Károlyi*; *Hogy mindent ſzabadon ſzerezheſsünk, végezheſsünk, és a'kőſéggnek nyakába vetheſsünk, minden próbálás-nélkül.* Ez-is nem úgy vagyon: Mert a'Romai Anyaſzentegyháznak ſzép és jó végezéſi, nem chak a'kőſéget illetik, hanem minden rendeket egy-aránt, Egy-házi és Világi; túdós és tudatlan, gazdag és ſzegény embereket. Az-okáért, ha ſziktén a'tudatlan kőſég nem iſmérné-is meg azoknak hamiſságát, a'vagy méltatlanságát a'közönſéges nyelven-valo Bibliából, bizony meg-iſmérnék a'ſok-bőlchek, a'kik a'Deák, Görög, és Zidó nyelvet értik, és kétſég-nélkül le-ráznák nyakokról. De minthogy a'Kriſtus-után-valo Fő páſztornak, és a'*Conciliomok*nak végezéſit igazaknak, és a'Sz. Iráſsal eggyezőknek láttyák, örömeſt engednek azoknak. Az-okáért, noha abban igazat mond *Károlyi*, hogy *Soha a'fejedelmek nagyobb jót nem chelekedhetnek a'kőſéggel, mint ha őket a'nagy lelki rabságból,* (melyben tartatnak az Ujító Tanitóktól) *ki-ſzábaditván, az Iſtennek igéjét a'Próféták és Apoſtolok iráſsából predikáltattyák*: mindazáltal, a'mit utánna vét, mező méreg. holott azt írja: *Es nem chak predikáltattyák, hanem arra-is gongyok leſzen, hogy az Iſtennek könyve közönséges nyelven légyen, mindeneknek kezében forogjon, és mindenektől olvaſtaſsék.* Mert a'három dologk közzűl a'mellyeket kíván, az első, nem a'Világi fejedelmek gongya, hanem a'Lelki páſztoroké: a'máſik pedig, és a'harmadik ſem ſzükséges, ſem lehetséges, a'mint ez-előtt meg-mondottam. És bizonyos, hogy ſok Magyar *Luteriſták* és *Kalviniſták* vannak, kik a'*Károlyi* Bibliáját nem olvaſták, sőt nem-is látták: de mindazáltal, azokat *Károlyi* nem chak ki nem rekeſztené meny-orſzágból, hanem a'felső pólczra-is ültetné ha lehetne.

Bár *Károlyi* a'Biblia fordítás-helyett más dologban foglalta vólna magát: mert noha, a'mint irja (*a*), *közel három eſztendeig munkálodott nagy fáradſsággal, teſti töredelemmel: de olly buzgóſságos ſzeretettel, hogy egy ſzem-pillantáſsig a'nagy munkát el nem únta; hanem nagy ſerénységgel, és ſzeretettel munkálodott, míg nem el-végezte azt*: mindazáltal nem chak haſznoſon nem munkálodott, hanem ugyan ártalmas-is vólt fáradsága: mivelhogy a'Sz. Iráſt ſzámtalan helyen nem jól fordította, és *gloſsákkal* idegen-értelemre chigázta. Sőt maga ſzemében nem látván a'gerendát, az egéſz Kereſztyénségben bé-vőtt Régi Deák Bibliát, mellyet ő-is *Vulgáta Editzió*nak nevez, kárhoztattya. és hogy az ő fordítáſát meg-kívántaſsa, némelly aprólék ſzálkákat mütogat abban. Melly meſterséggel hogy ſenkinek ne árthaſson; megmutatom, Elsőben, hogy a'*Vulgáta Editziót* ſemmiben méltán nem vádollya. Máſodſzor, hogy valamit arra fog, abban ő-maga torkig úſz: és az-okáért nem kell a'*Károlyi* fordítáſát igaz Bibliának tartani, hanem a'Biblia hamiſsítáſának: ſe a'végre olvaſni, hogy abból igaſságot tanúllyunk, hanem hogy az Ujítók vélekedéſit meg-veſsük; mellyeket külömbé nem állathatnak, hanem a'Sz. Iráſnak chonkítáſával, tóldozáſával, és idegen értelemre-valo chigázáſával.

Igy ír azért *Károlyi* a'Régi Deák Bibliáról: *Mivelhogy a'Pápiſták ama'Bibliára akarnak minket ſzorítani, mellyet* Vulgáta Editzió*nak neveznek, mellyet régen fordítottak vólt, arról-is azért ſzólnunk kell, hogy a'holott az olvasók látangyák a'mi fordításunkat külömbözni attól, méltán minket ne ſzidalmazhaſsanak. Azt mongyuk azért, hogy e' Bibliának fordításában, nem kötelezzük magunkat a'* Vulgáta Editzió*hoz, az-az, ama'Régi Bibliához: hanem követünk ſok jámbor tu-*

a InPrafa. non longè a' fine.

dós embereket, és azoknak fordítáſat, a' Hetven Magyarázóknak Görög nyelven-való fordításokat. Vatablusſt, Munitéruſt, Pagninuſt, Tremelliuſt, *ki természet-szerént-való Zsidó fiu volt, és chak most fordította-meg a Bibliát, e' mellett ſok tudós bölch magyarázókat.* Ebben *Károlyi* meg-mutattya tudatlanſágát, és fel-fuvalkodáſát.

Temérdek Tudatlanſág az, hogy máſt akarván vádolni, magát vádollya. Vallyon mi az oka, hogy *Károlyi* az ő fordításábā, azok-közzűl a' kiket elő-számlál, egyiket ſem követte éppen, hanem hol egyiket 's hol máſikát? Azt kérdem én *Károlyitól*; Azok, a' kikről emlekezik, minnyájan igazán fordították-e az egész Bibliát, a' vagy nem? Ha igazán: mit válogat benne, mint a' vad kórtvélybē? miért nem követ eggyet? Gondolom hogy ezt tulajdonittya magának: *Sic volo, sic jubeo, sit pro ratione voluntas.* Ha pedig valamiben miſnyájan vétkeztek; ki-tötte *Károlyit* olly hatalmas tudós emberek birájává, hogy ő meg-itéllye az ő fordításával, ki értette légyen jól vagy gonoſzúl az Iráſt? A' vagy miért nem jegyezte-fel mindenütt, kit hol követett? és azzal meg-mutatta vólna itéletit. De nem akart egy úton járni, hogy inkább fel ne nyomozhatnák. Mert ha eggyet követett vólna, fel-találhatták vólna hamiſságát: de hogy ſok-felé jargalt, azt gondolta, hogy útat veſzt az a' ki utánna igyekezik menni, el-únván mindeniknek könyvét reá-forgatni.

Fel-fualkodás az; hogy, noha nyilván meg-vallya, hogy *a' Vulgáta Editzio, ama' Régi Biblia*, tudni-illik, mellyel régtől-fogva élt az egész Kereſztyénség: mind-az-által azt irja, hogy *ő-magát a' hoz nem kötelezi.* De vallyon miért? *Mert*, úgy-mond, *jól-lehet mélto nagy dichéretre a' ki a' Régi Bibliát fordította és ſokat igen szépen fordított: és nem vólna gonoſz, ha egy bizonyos Biblia vólna mellyel élnénk közönſéges-képpen, mikor bizonyſágot kell elő-hozni, vagy tanitásban, vagy diſputalásban.* Jól beizéll. és nem chak jó vólna, hanem ugyan szükſéges-is: mert fő-képpen a' ősség, mint értheti a' Tanitók mondáſit, ha külömbőző fordítáſt követnek? Jer tovább: *Mindaz-által kichoda tilthat-meg minket, hogy a kút-fóból ne igyunk; az-az, hogy az Ó Teſtamentom könyvein, a' Zsidó bötűt; az Uj Teſtamentomon a' Görögöt meg ne tekintsük, ha valami igéknek-eredékének, vagy jegyzéſének, abban végére akarunk menni?* Ez-is ürtető: és azt ſenki nem tiltya. *Vagy ki tilthat-meg minket, hogy ne követsük azt a' ki jobban és igazban fordította, máſnal a' Bibliát?* Attól ſem tilt ſenki: de arról itéletet tenni, ki fordította légyen igazban, nem *Károlyi* dolga, hanem a' közönséges Anyaſzentegyházé, ki a' *Vulgáta Editziót* javallotta eleitől-fogva, és moſt-is azt javallya mindenek-felől. Az-okáért, mi Kereſztyének a' hoz kötelezzük magunkat, és nem habozunk ide 's tova, ſe nem tétovázunk, tudván hogy az Anyaſzentegyháré az igaz itélet.

Az-okáért, a' mit az-után mond *Károlyi*, nem igaz: *Mert*, úgy-mond, *kétség nélkül valo dolog, hogy a' Régi Bibliában, ſokat nem jól és alkolmatlanúl fordítottak, ſokat el-változtattak, ſokat meg-chonkítottak, ſok helyē ſokat adtak hozzája; mint ezt ſok példával, és bizonyſággal ez után meg-bizonyíttyuk.* Heába pöki markát: mert a' mit elő-hozott, merő gyermekſég. és azzal nyilván meg-mutatta, hogy ſemi dicsekedás fogyatkozáſt a' Régi Bibliában nem találhatott: mert ha talált vólna, magát eſzes embernek alítván, ollyan aprólékon nem kapdoſott vólna. Jól-lehet azokban ſem igazán vádollya a' Régi Bibliát; és heában tördődik, midőn azt irja: *Méltó-e azért azt mindennél inkább követni, a' ki az Istenébē vagy el-vött, vagy a' hoz adott, vagy azt meg-ferteztette?* mert ezekben ſemmit a' *Vulgata Editzióra* nē kenhet, még a' maga valáſa-szerént-is. mert, ha *Mélto nagy dichéretre a' ki a Régi Bibliát fordította; hogy ferteztette-meg az Istenét?* A' ki azt chelekeſzi, bizony nem nagy dichéretre, hanē inkább nagy gyalázatra és átokra mélto.

Ugyan azon pórázra-való az-is, a' mit utánna vét Károlyi: *Es a mit meg változtattak az Istenében nē szabad-e követnünk annak helyére állatásában a' nyelvet, mellyen szóllott az Isten Lelke?* Nem tudom, de gondolom, hogy *Károlyi* igen keveſet tudott a' Zsidó és Görög nyelvhez: a' vagy hogy közel ſem tudott annyit, a' menyit ſzámtalan tudós emberek tudtak, kik a' *Vulgáta Editziót* minden egyéb Deák fordításnál inkább javallották. Az-okáért heába epeskedik, mikor azt mongya: *Kétség-nélkül jobb embernek a' forrásból innya, hogy nem a' folyásból; és nem lehet az emberének ollyan méltoſága, mint az Istenének.* Jól tudgyuk, hogy az Isten méltoſága nagyobb az emberénél: de azt még eddig meg nem mutatta *Károlyi*, hogy a' Zsidó vagy Görög bötű inkább vólna az Istené, hogy ſem a' Deák: mert mindeniknek Iſten a' fő alkotója, és ő igazgattya az Anyaſzentegyházat efféle dolgoknak javallásában;

lásában és bé-vételében. A'mi a'forrás és folyás hasonlatosságát illeti, nem mindenkor igaz: mert történhetik, hogy minek-utánna a'tiszta forrásból a'vagy kútfőből a'folyás ki-származik, tisztán marad, ha szinte a'forrást az-után fel-zavarják-is, és a'mi az-után abból szivárkozik nem tiszta-is. Így történhetett a'Zsidó és Görög Bibliának dolga. És noha elsőben, mikor azokat írták, fogyatkozás nélkül voltak, és a'mit azokból Deákra fordítottak régenten, az-is tiszta és igaz volt, és abban a'tisztaságban és igasságban meg-maradott: mindaz-által az-után meg-zavarodhatott a'Zsidó és Görög Biblia, vagy az íróknak tudatlansága 's tunyasága, vagy a'tévelygőknek álnoksága 's gonosága-miatt: és így, a'kik elhagyván a'régi Deák fordítást a'forrásra sietnek, zavaros vízre találhatnak; a'mint hogy bizonyos, hogy azokon a'nyelveken-valo Bibliák sem eggyeznek, és vannak-is alkolmas fogyatkozások azokban; a'mint sok túdós emberek meg-muttátták: jól-lehet azokért nem kell tellyességgel meg-vetni. De mint-hogy erről bévségesen írtak a'mi Doctorink, és Magyar nyelven-is az Esztergami Ersek az ő másodszor ki-nyomtatott Kalauzában (*a*): én arról többet nem szóllok; hanem *Károlyi*nak mondását rostálom-meg.

a Lib. 3. c. 12. à pag. 323 usque ad pag. 338

VIII. Nem igaz, hogy a' Régi Bibliához sokat adtak, és hogy abban sok tóldalék vagyon.

Hallyuk azért mit beszél: *De hogy igaz légyen a'mi beszédünk, az mit mondánk a'* Vulgáta Editzióról, *az-az, ama' Régi Biblia-felől, hogy tudni-illik igen megveszteggettetett, azt bizonyítsuk-meg. Hogy sokat adtak a'hoz, és abban sok tóldalék vagyon, bizonyíttyuk e'példákkal.* Elsőben: *Lásd-meg Gen. 4. v. 8. Az* Vulgáta Editzióban *így vagyon: Monda Kain Abelnek: Mennyünk-ki. Ez pedig,* Menyünk-ki, *ninchen az igaz bötűben; hanem chak így vagyon: Szólla Kain az Abelnek, és mikor vólnának a'mezőn.* Honét tudgya *Károlyi*, hogy az nē vólt az igaz bötűben? abból-ē, hogy most a'Zsidó *textus*ban nem találni? Jeles dolog. Hamar el-felejtette a'mit a'*Jerónimus* Bibliájáról mondott, tudni-illik; hogy, *Annyi időtől-fogva, kűnnyen meg-vészteggettethetett vólna az íróknak restségek és gond-viseletlenségek-miatt.* nē történhetett-e az meg a'Zsidó bötűn? Azért sok túdós emberek mōgyák; hogy az ki-hagyatott némelly Zsidó könyvekből, és azért azokat nem olvasták, se Görögre nem fordították *Aquila, Symmachus,* és *Theodótion.* De hogy régenten benne vólt, abból ki-tetszik, hogy azokat fel-találjuk a'Hetven Magyarázóknál, és a'*Targum Jerosolymitanum*ban. Az-okáért azt írja Sz. *Jerónimus*, hogy *ő-is fel-találta a' Samaritánusok Pentateuchusában.* És ha azokat az igéket ki-hadgyuk, úgy tetszik hogy hézagos vagy chonka a'szóllás: mert nem jelenti mit szóllott légyen Kain. Hogy pedig ezeket mondotta légyē Kain, inkább hogy sem egyebeket, meg-érthettyük abból a'mi következett: mert leg-ottan ki-ment Abel Kainnal a'mezőre, és ott meg-ölette tőle. De ha szintén soha nem lőtt vólna-is a'Zsidó bötűbē, holott *Károlyi* a'Hetven Magyarázók fordítását javallya, a'Deákot annak követéséért méltatlan vádolná.

Másodszor, azt veti elő *Károlyi*; hogy, *a' Régi Bibliában, Gen. 31. v. 29.* két ige vagyon (*melly chudálatos*) és *ninchen az igaz Bibliában.* Itt valóban vétkezik *Károlyi*: Mert noha bochánándo vétek, és talám nem *Károlyié*, hánem az iróé, a'vagy a' nyomtatóé, hogy a'harmincz-kettőért, harmincz-eggyet írt; de az nagy vétek, hogy azt egy-általlyában mongya a' Régi Bibliáról; holott nem mindenikben vagyō; és a'mellyel én eltem, abban nem vólt, és én sem tőttem a'Magyar Bibliába. Hogy pedig némelly Bibliában találtatott, valamelly írónak tudatlanságából esett: ki, mint-hogy másutt hasonlò igéket olvasott, tudni-illik a'Bírák könyvébē (*b*), azt alította, hogy ide-is bé kell írni.

b Judic. 13. 18.

Harmadszor, azt írja: hogy, *Num. 20. v. 6. a' Régi Bibliában egy egész* Vers *vagyon, melly ninch az igaz bötűben; tudni illik: Kiáltának az Istenre, és mondának: Uram Isten, halgasd-meg e'népnek kiáltását; és nyisd-meg nékik a'te kinches házadat, az élő víznek kút-fejét, hogy meg-elégedgyenek, és ne zúgolódgyanak.* Úgy vagyon, hogy ez ninch a'mostani Zsidó bötűben; sem a'Hetven Magyarázóknál: de azt, vagy az írók hadták-ki: vagy a'Régi Bibliának fordítója magyarázat-képpen írta oda. mivelhogy bizonyos, hogy Moyses és Aaron imádkoztak, és ez igék igen illenek, és semmi hamisságot nē foglalnak magokban; a'mint akár-ki-is észébe veheti. Az-is hihető, hogy némelly könyvekben találtattak azok az igék, és azokból fordította a'*Vulgáta Editzió*nak szerzője: mert a'*Gótusok* Bibliájában-is megvannak, a'mint *Joannes Mariana* írja (*c*).

c In Scholijs in eum locum.

Negyed-

Negyedszer: emlekezik *Károlyi* némelly könyveknek tóldásiról: de el-halgatta azoknak nagyobb részét. És ő-maga meg-menti a'Régi Bibliát; azt irván, hogy némellyek azok-közzűl meg-vannak a'Görög Bibliában, mellyet ő meg nem vethet: én azont mondom a'többiről-is. *A' Judit könyvébe, 48. versét* mond, *és egyéb könyvekben-is, hogy a' Görög bötűben nem találni*: de nem irja-meg, mellyek azok. Az Esdras harmadik és negyedik könyveivel, nem tudom mit akar. mert a' *Vulgáta Editzió*ban, azok nem számláltatnak a'szent könyvek-közzé, hanem a' rend-kivűl helyheztettek.

Ötödször: Az Uj Testamentomból-is egy helyt hoz-elő, és azt irja; hogy, *A' Romábaírt levélnek cap. 4. vers. 2 így vagyon a' Régi Bibliában: Ha Abrahám meg-igazúlt az törvénynek chelekedetiből. De az igaz bötűbe chak így vagyon: Ha Abrahám az chelekedetekből igazúlt-meg.* Jól vagyon. Tahát a'Régi Biblia az igaz bötű: mert szórúl szóra úgy olvasom az én Bibliámban, és úgy-is fordítom. Az-okáért *Károlyi* a'kákán-is chomót keres. Ha néki más könyve vólt, arról nem tehetek.

XI. Nem igaz, hogy a' Régi Biblia Fordítója sokat el-lopott, és el-hagyott az igaz bötűből.

Ezek-után, lopóvá akarja tenni *Károlyi* a'Régi Bibliát, és imigyen beszél: *Hogy pedig sokat el-loptak, és el-hadtak benne, az-is nyilván vagyon.* Ezt pedig négy példával bizonyittya.

Első: *Gen. 9. v. 6. így vagyon: A'ki az ember vérét ki-ontandgya, ki-ontassék annak vére. el-hadták azt*; ember-által: *az pedig igen szükséges czikkely.* Nē mongya-meg *Károlyi*, miért olly igen szükséges az a'czikkely: mert kűnyű lőtt vólna kezében kapni a'dolgot. és a'kik a'Zidó bötűt jobban értik *Károlyi*nál, nem láttyák azt a'szükséget. *Cornelius a' Lapide*, így ír felőle: *Zidóúl így vagyon: Dam haadam bhaadam. melly Deákúl annyit tenne: Sanguinē hominis in homine*, az-az, Az ember vérét az emberben. Ez utólso igét, *az emberben*; külömben magyarázzák némellyek. A'Hetven Magyarázók imigyen fordították: *Az ember véreért ki-ontatik az ő vére*; *Pro hominis sanguine fundetur sanguis illius.* Oleaster: *In homine, id est, per hominem*, az-az, ember-által. Cajetánus: Az ember boszszúságára és gyalázattyára; *in hominis injuriam & contumeliam.* Abulensis leg-nyilvábban: *In homine, id est, intra hominem, vel in homine existentem sanguinem*; az-az, melly az emberben vagyon; *ut sit Pleonasmus: quem proindè noster Interpres tacuit & omisit.* Azért, semmi szükség arra nem vólt, és úgy hadta-el a' mi Fordítónk. Mert ha oda tőtte vólna; így fordította vólna: *A'ki az ember vérét ki-ontandgya, melly az emberben vagyon.* Látni-valo dolog pedig, hogy ez a'czikkely nem szükséges: mert a'ki ember vért ont, azt ontya a'melly az emberben vagyon.

Második: *Matt. 9, 13. így vagyon: Nem jőttem hívni az igazakat, hanem a' bűnősöket. el-hadták ezt*, penitentziára. Úgy vagyon, hogy némelly Görög könyvekben fel-találtatik az az íge, sőt némelly Deákokban-is: de nem mindenikben. mert Sz. Jerónimus nem emlekezik róla, noha ő a' Deákkal szorgalmatoson egybe-vetette a'Görögöt, és a'Görögből hozta helyére a'Deákot. De mi kárt vallunk benne, ha ott ninch az az íge: holott az az Irás, nem az igazak, hanem a'bűnősök hívásáról szóll. Az pedig nem egyébről értetik, hanem a' penitétziára-valo hívásról. mivelhogy a' bűnősöknek szükséges a'penitentzia, nē az igazaknak; a'mint Urunk ott az orvosnak példájából meg-mutatta. De hálá Istenek, hogy az Ujító atyafiaknak egy szer meg-tetszett a' *Penitentziá*nak neve, mert egyébha azt nem igen kedvellették. És noha *Károlyi* a' *Vulgáta Editzio*-ellē vítattyà a'penitentziát: mindaz-által, a'hol azt nyilván a'Bibliában kellett vólna tenni, gyakorta el-hadta, és *Meg-téréstt* tőtt helyébe. chak a' Sz. *Máte* Evangeliomában-is, hatszor változtatta-el a' *Penitentzia* nevet (*a*) *Meg-téréstre*.

(*a*) Matt. 3, 2, 11. c. 4, 17. c. 11, 20. 21. c. 12, 41.

Harmadik: *1. Ioā. 5, 13. így vagyō: Ezeket írom néktek, hogy meg-tudgyátok hogy örök életetek vagyon, kik hisztek az Isten Fiának nevébē. Az igaz bötűben pedig így vagyon: Ezeket írom néktek, kik hisztek az Istē Fiának nevében, hogy meg-tudgyátok hogy örök életetek vagyon, és hogy hidgyetek az Isten Fiának nevében.* Erre azt mondom, hogy a'Deák bötű nem chonka, hanē a'Görög bé velkődik, a'mint *Erasmus*-is gyanakodik felőle, kinek az Ujító atyafiak sokat tulajdonítnak. Mert holott meg vagyon irva, *kik hisztek az Istēn Fiának nevében*: nem szükség utánna vetni; *hogy hidgyetek az Isten Fiának nevében*: mert nem szükség arra az intés; a'mit már az-előtt meg-chelekedtek.

Negyedik: *Rom. 11, 6. Egy egész sententziát loprak-el: Ha chelekedetből, tahát im-*

már nem kegyelem; és a' chelekedet nẽ vólna chelekedet. Erre azt felelem; hogy az a' mondás meg-vagyon a' Gőrög bőtűben, és meg-is magyarázza *Theofilactus*: de azon-kivűl ſenki nem emlekezik felőle, ſem *Orígenes*, ſem Arany-ſzáju Sz. *János*, ſem Sz. *Ambrús*, ſem egyéb magyarázók: de még Sz. *Agoſton* ſem, ki a' mi bőtűnk-ſzerént él a' Sz. *Pál* mondáſával (a). Sőt *Eraſmus*-is, a' kinek nagy hitele vagyon az Ujitóknál, meg-veti azt a' nem ſzükſéges tóldalékot.

(a) Lib. 2. de Bono perſever. c. 18.

Ezeket imigyen fejezi-bé *Károlyi*: *Ha annak-okáért nem ſzabad ſemmit az Iſtenéhez adni, és abban el-lopni, mi-képpen ő maga azt erőſsen meg-tiltotta: tahát minden kétség-nélkűl fölötte igen vétkezett az Iſten-ellen, a' ki e' tóldalékokat adta az Iſtenéhez, és a' ki azokat el-lopta a' mellyekről ſzóllunk, akár* Jerónymus *dolga légyen ez, akár-kié. Es mi-képpen a' fejedelmek levelének méltóſága el-vész, ha a' hoz valamit adnak, vagy el-vésznek benne: azon-képpen a' Bibliának méltóſágának gyalázatyára chelekedték ezt, valakik chelekedték.* Ezt reánk nem adod jó *Károlyi* bátyám: ok-nélkől vádolſz bennünket. De várakozzál egy-keveſsé, és valóbã nyakadba rántom: mert inkább illik hozzád a' galléros felső ruhánál; és chak azon neved léſzen, a' mellyet magad válaſztottál.

XII. Heába vádollya Károlyi a' Régi Bibliát hogy homályos, és nem tudhatni mit akar.

Elébb mégyen *Károlyi*, és imigyen beſzél: *Annak fölötte ſokat úgy fordítottak, hogy az ember nem tudhattya michoda.* *Mint* Joël. 2, 13. *Convertimini ad Dominum quia benignus eſt, & præſtabilis ſuper malitia.* *Michoda ez*: Præſtabilis ſuper malitia? *Pſal.* 67, 14. (nẽ 76.) *Si dormiatis inter medios cleros, penna columbæ deargentatæ, & poſteriora dorſi ejus in pallore auri: Ezt* sẽ *tudhattya ember mit akar. Pſal.* 109, 3. *Tecum principium in die virtutis tuæ*, &c. *Ez-is olyan mint egy meſe.* Örőmeſt meg-vallyuk, hogy nem künyű a' Sz. Irást meg-érteni, a' mint maga az Irás nyilván jelenti (b); és *Károlyi*-is nyilván megvallya (c): de azt ſem tagadgyuk, hogy ſzükſéges értelmét vehettyük az Anya-ſzentegyház-béli Iſten-félő és túdós Tanítók magyarázaſából, fő-képpen ha alázatoſsan meg-iſmérjük kichiny-voltunkat. Mellyet ha *Károlyi* meg-chelekedett vólna, és, a' mint ez ellen-mondáſokat *Kalvinus*ból és *Kemnitius*ból kiſzedte, úgy forgatta vólna a' Kereſztyén Doctorok iráſit: meg-érthette vólna, mit akart a' Szent Lélek az elő-hozott mondáſokkal. Az-okáért a' Joël mondáſát, igy magyarázhattyuk: *Felyűl-hallado a' gonoſságot*; a' vagy, Igen meg-engedő a' gonoſságot. De mint-hogy *Károlyi* chak a' Deák bőtűt hozta-elő: én-is Deákúl felelek-meg néki *Cornelius a' Lapide* könyvéből; ki azt, úgy-mint fő Deák ſzólláſt, dichéri: (d) *Nota hic latinitatem, imò elegantiam noſtri Interpretis. Nam*, Præſtabilis ſuper malitia, *Latinè ad verbum idẽ eſt, quod præſtans, vel qui præſtat, excellit, & eminet malitia, hoc eſt, ira ac vindicta, qui major & melior eſt malitiâ, nec ſinit ſe ab eâ vinci ac regi, ſed eam ipſe ut dominus vincit & regit. Ita Ribera. Ira enim eſt quaſi fera tigris, & quaſi indomábilis leæna: quis enim hominum furens irâ & cholerâ, eam domet & regat? Ira ergo dominatur irato, eiq; habenas rationis & imperii excutit, imò verò eum quaſi mancipium ſibi ſervire & obſequi facit.* Deus *autem tam potens, tam ſanctus, tam manſuetus eſt, ut ira ac vindicta ſua ad nutum imperet: tam præſtans & excellens eſt ejus bonitas, ut omnem malitiam tam culpæ, quàm pœnæ peccatoribus decretæ, omnem vindictæ cupidinem, omnem puniendi ſententiam in eos latam, ſi pœniteant, mox revocet, & deleat. Porro*, præſtabilis, *Latinis idem eſſe quod præſtans, excellens, eximium, patet ex Cicerone lib. de Amicitia, ubi ait*: Nihil amicitiâ præſtabilius eſſe putetis. *Et lib. 2. de Natura Deorum*: Nil melius mundo, nihil præſtabilius, nihil pulchrius. *Et lib. 2. de Orat.* Sumendæ autem res erunt aut magnitudine præſtabiles. *Et Gellius*: Chilo, *ait*, præſtabilis homo ſapientiæ. *Sic Deus* præſtabilis, *id eſt, præcellentis, eminentis, & tranſcendentis eſt miſericordiæ, quæ oritur partim ex ejus celſitudine, & magnitudine animi immensâ, partim ex infinita ejus bonitate. Boni enim viri proprium eſt, ait Plato, opus ſuum non deſtruere, ſed perficere. perficitur autem pœnitentia, ex parte deſtructi; & remiſsione, ex parte* Dei. Ezekből meg-értheti a' ki Deákúl túd, mit tészen a' *Præſtabilis ſuper malitia.*

(b) 2. Pet. 3, 16.

(c) In cap. Numer. 21, 21.

(d) in c. 2. Ioel v. 13.

A' mi a' Máſik mondáſt illeti, melyről azt irja *Károlyi*; hogy, *Nem tudhattya ember mit akar*: azt mondom, hogy a' Deák Fordítót méltán nem vádólhattya: mert a' ſzerént, a' mint a' Gőrög bőtűbẽ találta, igazán fordította. És noha az a' mondás a' Deákban igen homályos: mindaz-által a' Zidó, s a' Gőrög bőtűbẽ ſem igen világos.

sőt

ſőt még a' *Kalvinus* fordítáſa-is valóban homályos. mert Deákúl így fordította: *Si dormiſtis inter medias ollas, eritis ſicut penna columbæ, quæ tecta eſt argento, & cuſpis alæ tecta ſunt flavo auro.* Mellyel nem ſzintén eggyez a' *Károlyi* Magyar fordítáſa; melly imigyen vagyon: *Jóllehet a' kormos fazekak között ültetek, mindazáltal' léſztek haſonlatoſok az ezüſtül tündöklő galambnak ſzárnyához, vagy a' melynek ſzárnyai haſonlatoſok a' ſárga aranyhoz.* És ez-is, noha ſok toldálsal ment végbez, mindazáltal nem olly világos hogy akár-ki-is könnyen meg-értſe. En a' *Vulgáta Editzió* ſzerént, imigyen fordítottam: *Ha a' ſorſok között aluſztok, a' galamb ezüſtös tollai: és a' háta vége arany-ſzínű ſárga.* melynek a' Szent Atyákból és Doktorokból, imillyen értelme lehet: Ti Tanítók, és az Anyaſzentegyháznak Doctori, ha a' két ſors a' vagy örökſég-között maradtok, tudni-illik, a' menyei és földi-között, úgy hogy a' míg e' világon éltek, né tellyeſséggel legyetek foglalatoſok a' teſti dolgokban, ſe tellyeſséggél a' lelkiekben, az-az, ſe ne mindenkor munkálkodgyatok, ſe ne mindenkor elmélkedgyetek, hanem közép-aránt maradtok, és hol eggyikét 's hol a' máſikát követitek: az Anyaſzentegyház haſonló léſzen az igen ſzép galambhoz, melynek ſzárnyai fénylenek mint az ezüſt, és a' hátúllya tündöklik mint a' ſárga arany. Ugyan-is az Anyaſzentegyháznak akkor vagyon nagy előmenetele, és lelki gyarapodáſa, midőn a' Tanítók a' középső határban a' vagy ſorſban maradnak; és néha az elmélkedéſ által az Iſtenhez emelkednek, néha iſmég a' ſzeretetnek chelekedeti által felebaráttyokhoz hajolnak, és azok üdvöſségéért munkálkodnak. Illy értelme-is lehet: Ha ti Tanítók, kik az Úr igéjét hirdetitek, aluſztok, vagy meg-nyugodtok az Ó és Új Teſtamentom-között, bé-vévén az Iſtétől hirdettetett igaſságot az Apoſtolok és Próféták által a' Gálambnak tollai, az Anyaſzentegyháznak hiti, és érkölche, ezüſtösök léſznek a' tiſzta bőlcheſség által; és aranyoſok, a' buzgo ſzeretet által. Mert, hogy a' két ſorſon a' két Teſtamentomot kelleſſék érteni, egyenlő-képpen mongyák a' Görög és Deák magyarázók, Sz. *Agoſton*, Sz. *Jerónimus*, *Teodorétus*, *Euthymius*, *&c.* És nem ok-nélkül: mert a' Sz. Irás, az Ó és Új Teſtamentom, az Anyaſzentegyház örökſége és réſze, a' vagy ſorſa. Hogy-ha pedig a' *Sorſon*, határt értünk-is Sz. *Jerónimuſſal*, úgy-is jól érthettyük a' két Teſtamentomot: mert azoknak határi-kivül nem ſzabad menni, hanem-ha az igaſságnak öſvényit el akarjuk hagyni. Végezetre, így-is magyarázhattyuk Sz. *Agoſtonnal*: Ha a' két-féle bóldogſág-között aluſztok, az-az, meg-haltok, a' földi bóldogſágot megvetvén, és az örökké-valo menyeit kívánván, akkor léſznek a' galamb tollai ezüſtök. mert midőn a' Tanítók hóltig abban maradnak, hogy a' földi bóldogſágot meg-útállyák, és a' menyeit kívánnyák 's reménlik, és úgy nyugoſznak-el a' halál után; az Anyaſzétegyház híre, mint ezüſt és arany tollakon mindenütt röpül, mindenütt díchértetik, és fel-magaſztaltatik.

A' Harmadik mondáſnak ſem tagadhatom homályos-voltát: De menyivel világosb az Ujítók fordítáſa? A' *Kalviniſták* Deákúl így fordították: *Populus tuus ſpontaneus in die exercitus tui in ſplendoribus ſanctitatis: ex utero & ab aurora tibi ros nativitatis tuæ.* Károlyi pedig: *Az te néped ſzabad akarattya-ſzerént, a' te ſeregednek muſtrálaſának napján, elen léſzen te-néked ſzentſéges öltözetekkel: Az ő méhétől-fogva, hajnaltól-fogva jelen léſzen néked az te ifiaidnak harmattya.* Értſe, a' ki értheti magyarázát-nélkül. én chak azt látom, hogy mind a' Deák 's mind a' Magyar igen eggyeznek abban, hogy valóban homályoſon fordították, és nem tudom ha eggyik-is értette a' mondáſt, mert igen távúl eſtek egymáſtól a' fordításban. A' mi fordításunk imez: *Te-veled az elsőſég a' te erődnek napján a' ſzentek fényeſségiben: méhemből a' hajnali chillag-előtt ſzültelek téged.* Melly mondáſnak ſzép magyarázattya vagyon. Azt mondotta vólt az-előtt *Dávid* a' Meſsiáſról: *Uralkodgyál a' te ellenſégidnek közepette.* mellyet e' moſtani időtől kell érteni, midőn a' Kriſtus országa ſok ellenſégektől oſtromlattatik. Az-után megmongya, mi következik azokra az utólſó itélet napján, midőn a' Kriſtuſnak mindé ellenſégi ſámolyúl vettetnek az ő lábaiálá: *Te-veled*, úgy-mond, *az elsőſég a' te erődnek napján*; az-az, Veled léſzen a' nyilván-valo fejedelemſég: akkor mindeneknél tudva léſzen, hogy tied az ország, és chak nálad vagyon az igaz fejedelemſég. *A' te erődnek napján*; tudni-illik, az utólſo napon, midőn a' te erőd és hatalmad meg-indíttya az egeket, a' napot meg-homályoſíttya, a' földet meg-rázza, a' ha-

lőttak fel-támaſztya, és mindeneket a' te itélő-ſzéked eleibe viſzen. *A' ſzentek fényeſſégében*; az az, midőn környűl-vétetel a'te ſzenteidtől, kik minnyájan úgy fognak-fényleni mint a'Nap. *Méhemből a' hajnali chillag-előtt ſzűltelek téged*; az-az, azért léſzen olly nagy fejedelemſéged, mert én Mindenhato Atya Iſten ſzűltelek téged. nem ſemiből teremtettelek, mint egyéb állatokat, hanem méhemből ſzűltelek, mint terméſzet-ſzerént-valo fiamat, ki egy vagy velem állatodban és hatalmaſságodban: és az a'hajnali chillag-előtt lőtt, minek-előtte a' chillagokat alkottam, minden teremtett-állat 's minden idő-előtt. Ez a'Sz. Atyáknak kőzőnſéges magyarázáttya, Sz. *Jeronymuſé*, Arany-ſzáju Sz. *Jánoſé*, Sz. *Agoſtoné*, *Theodóruſé*, *Euthymiuſé*, és egyebeké-is. Iſtet akár-ki-is meg-értheti, minémű haſznos légyen a'Sz. Atyák magyarazáttyát követni a'Sz. Irásban: kik az Iſten ajándékából, nagy mély és homályos mondáſokat-is ízép magyarán meg-magyaráztának.

XIII. Nem igaz, hogy a' Régi Bibliában el-változtatott az igaz bőtű.

Még-is vádollya *Károlyi* a'kőzőnſéges Deák fordítáſt, és azt irja; hogy, *Sokat mindeneſtől a' Régi Bibliában el-változtattak. Mint Iudic. 11, 2. Non potes eſſe heres, quia ex adultera matre natus es.* maga nem úgy vagyon, hanem, ex altera matre. *Pſal. 132,* (nálunk 131) *15. Viduæ ejus benedicam.* maga victui vólna. *Apoc. 22, 14. Beati qui lavant ſtolas ſuas in ſanguine agni.* maga az bőtűben így vagyon: Beati qui ſervant mandata ejus. Ez-aránt-is patvarkodik *Károlyi*, és nem tudgya mit mond. Mert az Első mondáſt, az én Bibliámban úgy olvaſom a'mint *Károlyi* kivánnya, és úgy-is fordítottam: *Nem lehetſz őrőkős az atyánk házában: mert más anyától ſzűlettél.* De ha úgy vólna-is, a'mint *Károlyi* beſzéll; mit nyerne véle? Bizonyos az, hogy a'Hetven Magyarázók úgy fordították; és az Irás ugyan ottan, a'Jefte annyát, a'kiről azt mondották az attyafiai, *Kurva-aſzſzony*nak nevezi, vagy paráznának.

A'Máſik mondáſra, azt felelem rővideden; hogy a'Deák igazán fordította a' mit a'Gőrőg bőtűben talált: abban pedig χήρα volt, az-az, *vidua*, vagy őzvegy. És nem chak a'régi Deák fordító olvaſta azt a'Gőrőgbe, hanem a'Sz. Atyák-is, *Hilárius*, *Ambrús*, *Agoſton*, Arany-ſzáju Sz. *János*, *Proſper*, *Caſsiodórus*, és egyebek. Sőt Sz. *Hilárius* mind a'két fordításról emlekezik, és azt mongya; hogy jobb a'mienk, és hogy úgy volt fordítva, a' Gőrőgben, Kriſtus Urunk ſzűletéſe-előtt-is. A'Zidó bőtűben, úgy vagyon, hogy nem *őzvegy*, hanem, *vadáſzás*, vagy *eledel* vagyon, melly Gőrőgűl θήρα; és igen kőzel jár, chak egy bőtűnek el-változtatáſával a'máſik igéhez, a'melly *őzvegyet* téſzen. Az-okáért, a'vagy hogy a'Hetven Magyarázók úgy olvaſták a' mint mi, és a'Zidó bőtűben eſett a' változás, a'mint Sz. *Hilárius* jelenti: a'vagy pedig az írók tudatlanſágából eſett a'Gőrőg bőtűben változás; melly igen kűnnyen meg-lehetett egy bőtűvel, a'mint Sz. *Jerónymus* alittya. De az értelemben kevés kűlőmbſég vagyon: mert mind a' két ige azt jelenti, hogy nagy bévſég léſzen az Iſten váraſában. És minthogy régi ſzokás, hogy a'ſzerént olvaſsák, a'mint a'mi bőtűnk tartya, a'mint Sz. *Jerónymus* is mongya: nem kell meg-változtatni a' moſtani tudákos Ujítók kedvéért.

A'Harmadik mondás, ſok Gőrőg könyvekben úgy vagyon a'mint *Károlyi* mongya: de *Tacitus Zegerus* azt irja, hogy olly Gőrőg könyvek-is találtatnak, mellyekben a'mi fordításunk-is vagyon. Ha azért a'mi fordítónknak ollyan könyve vólt, nem vádolhatni méltán. De azt-is mondom, hogy az értelem nem igen kűlőmbőz: mert bizonyos dolog, hogy kűlőmben meg nem tartya ember az Iſten parancholátit, hanem-ha bűnéből kitiſztűl, vagy meg-moſsa ruháját az Iſten bárányának vérében: és viſzontag, a'ki az Iſtennek parancholattyát meg-tartya, annak kőntőſe meg-moſattatott az Iſten bárányának vérében.

XIV. Nem igaz hogy a' Régi Bibliát a' Pápai tudományhoz ſzabták.

Még egy vádoláſt téſzen *Károlyi*, melly a' többinél ſem igazb ſem ſzínyesb. *Ezeknek-fölötte*, úgy mond, *ſok helyen a' Régi Bibliát az Pápai tudomány-mellé ſzabták. Mint, Gen. 3, 15. hogy a' Máriának kőzbejáráſat, és ſegétſégűl-valo hivását bizonyíthaſsák, így veſzteget ték-meg a' bőtűt: Ipſa conteret caput ſerpentis.* maga nem ipſa, hanem ipſum vagyon az igaz bőtűben. *Geneſ. 14, 18. Obtulit Melchiſedech panem & vinum.* maga protulit vólna. De úgy fordíttyák, hogy a' Miſében-valo áldozatot bi-

zonyít-

Zonyíthaſsák. Ioan: 14, 26. Spiritus ſanctus ſuggeret quæcunque dixero. maga, *nem* dixero, *hanem* dixi *vagyon a' bötűben. De igy fordíttyák, hogy azzal bizonyíttſák az ő Conciliomóknak végezéſét Iſten lelkének tudományának lenni.* Ezek hamis vádolások, és *Károlyi*nak káromlási. Az Első mondáſról, málutt bévségeſsen írok, és meg-mutatom az Ujítóknak méltatlan panaſzát. Most rövideden azt mondom; hogy azt a' mondáſt három-képpen-is olvaſsák: Előſzör, a' Zidó bötű-ſzerént, imigyen: *Ipſum, ſcilicet ſemen.* és úgy olvaſsa Sz. *Leo*, és *Lipomanus*. Másodſzor: *Ipſe, ſcilicet homo Chriſtus*; a' Hetven Magzarázóknak, és a' Kaldæuſnak bötűjeſzerént. Harmadſzor: *Ipſa*, a' mint közönſségeſen találllyuk a' Deák könyvekben. és úgy olvaſták a' Régi Sz. Atyák, Sz. *Agoſton*, Arany-ſzáju Sz. *János*, Sz. *Ambrús*, Sz. *Gergely*, *Béda*, *Alcuinus*, Sz. *Bernárd*, *Eucherius*, *Rupertus*, és többen. Sőt még a' Zidó könyvek-közzűl-is találtatott, a' melyben a' mi fordításunk-ſzerént, *ipſa* vagyon. Holott azt vedd eſzedbe, hogy mindenik igaz: Mert Szűz Maria, az ő magva-által, az-az, az ő Sz. Fia-által rontotta-meg a' kígyo fejét; és a' Kriſtus Jéſus, ő-maga-által, noha a' Máriának magva volt. E' mondásból pedig, mi nem a' Szűz Maria ſegétſégűl-valo híváſát bizonyíttyuk, hanem az ő nagy méltoſágát minden Szentek-fölött: kiket, noha ſegétſégűl hívunk, mindazáltal nem mongyuk, hogy ők úgy meg-rontották a' kígyó fejét, mint a' Szűz Maria, ſem ő-rólok azt a' mondáſt nem magyarázzuk. De erről, a' mint mondám, bévebben máſutt.

A' Másik mondáſra, Elsőben azt mondom: hogy *Károlyi* külömböz, nem chak a' mi igaz bötűnktől, hanem a' *Tiguritól*-is. Másodſzor, hogy hamiſsan vádollya a' mi Bibliánkat: mert abban ninchen az *obtulit*, hanem *protulit*, a' mint ő kívánnya, *proferens panem & vinum.* Azért *Károlyi* iſmég el-vetette a' ſulykot; és azt érdemli, hogy igaz mondáſát ſe hidgyék. De a-kár-mint olvaſsuk; bizonyos dolog, hogy abból a' mondásból igen nyilván meg-bizonyodik a' mitől *Károlyi* fél. Mert *Melkiſedek*, nem azért hozta-elő a' kenyeret és a' bort, hogy azzal az *Abrahám* vitézit taplálná. mert azok már jól laktak volt a' prédával, a' mint ő-maga jelenti *Abrahám* (*a*): hanem más okból, a' mint az Irás jelenti (*b*): *Mert a' Fölſéges Iſten papja vala.* Mint-ha azt mondotta volna: Elő-hozta a' kenyeret és a' bort az áldozatra, mivelhogy Pap volt, kinek tulajdon tiſzti az áldozás. Másodſzor: Mert Sz. *Dávid* (*c*), és Sz. *Pál* (*d*), emlekeznek a' *Melkiſedek* papſágáról. Az-okáért leni kellett valami áldozattyának, melynélkül nem lehet a' papſág. De ſohult máſutt ninch írva, hogy *Melkiſedek* áldozatot tőtt volna, ſem annak módgyát és rendit nem olvaſsuk, hanem chak e' helyen. Tahát itt azért hozta-elő a' kenyeret és a' bort, hogy azokat áldozatúl mutatná-bé az Iſtennek; és az volt ő-néki ſzokáſa, hogy kenyérrel és borral áldozznék. Harmadſzor: Mert a' régi *Rabbinuſok*-is, kikről emlekezik *Galátinus* (*e*), és *Genebrardus* (*f*), úgy olvaſsák: *Kenyeret és bort áldozék.* Negyedſzer: Mert Sz. *Pál* (*g*), ellenébe-veti a' *Melkiſedek* áldozattyát az *Aaron* áldozattyának; és azt mongya, hogy Kriſtus Urunk, nem *Aaron*, hanem *Melkiſedek* rendi-ſzerént-valo Pap volt. Az *Aaron* rendiből-valo Papok pedig, minden-féle állatokkal áldoztak: Tahát *Melkiſedek* nem azokat áldozta, ſem valami véres áldozatot, hanem vér-nélkűl való kenyeret és bort. És ez közönſségeſen a' Sz. Atyák itélete, Sz. *Irenauſé*, Sz. *Cypriánuſé*, Sz. *Agoſtoné*, Sz. *Ieronymuſé*, Sz. *Ambrúſé*, *Theodoretuſé*, *Euſébiuſé*, és egyebeké, kiket fel-találſz *Bellarminuſnál* (*h*)

Innét hi-tetſzik, hogy az Szent Miſe igaz áldozat; és hogy a' Kriſtus nem chak a' kereſztfán áldozott, hanem a' Vég-vachorán-is; és hogy az Oltári-ſzentſég nő chak ſzentſég, hanem áldozat-is: mint-hogy mind *Dávid*, 's mind Sz. *Pál*, a' Kriſtuſt, *Melkiſedek* és nem *Aaron* rendin-valo Papnak nevezik. Olyan pedig ő nő volt a' kereſztfán, mert ott véres áldozattal áldozott, mellyért inkább mondattatott volna *Aaron* rendi-ſzerént-valo Papnak: Tahát *Melkiſedek* rendi-ſzerént-valo Pap volt a' Vég-vachorán, midőn az Oltári-ſzentſégben magát kenyér és bor ſzine-alatt áldozta az Iſtennek, a' mint a' Szent Atyák taníttyák.

Holott azt-is vedd eſzedbe, hogy *Melkiſedek* a' kenyeret 's a' bort, elsőbé az Urnak bé-mutatta áldozatúl, tudni-illik, egy réſzét a' kenyérnek meg-égetvén, és a' bornak egy réſzét ki-öntvén, hálát adván az Iſtennek az *Abrahám* győzedelméért: a' többit pedig közlötte eledelűl és italúl az *Abrahám* vitézivel. mert az volt ſzokás a' hálá-adó áldozatban: Haſonló-képpen Kriſtus Urunk a' Vég-vachorán

a Gen. 14, 24.
b Verſ. 18.

c Pſal. 109, 4.
d Hebr. 7, 17.

e Lib. 10. de Arcanis Catholicæ veritatis.
f In Chronologia in Melchiſedech.
g Hebr. 7.

h Lib. 1. de Miſſa, c. 6.

chorán meg-áldozta a' kenyeret és bort, meg-szentelvén és az ő Szent testévé és vérévé változtatván: és azokat elsőtül és italúl az Apostoloknak adta, és megparancholta, hogy ők-is hasonló-képpen áldoznák. Az-okáért amaz ígék, *Mert a' Fölséges Istennek Papja vala*; a' mondásnak első részéhez tartoznak a' tizen-nyólczadik vershez, nem a' következendőhöz a' tizen-kilenczedikhez, a' mint az Ujítók chigázni akarják; melly ki-tetszik a' Zidó, Görög, Kaldæus, és Deák bötűből. és az-okáért meg-chalatkoznak az Ujítók azt mondván, hogy *Melkisedek* chak azért mondatik itten Papnak, hogy *Abrahámot* meg-áldotta; a' mint valóságoson meg-bizonittya *Cornelius a Lapide*, in c. 14. Gen. v. 18.

A' Harmadik mondás, a' Görög bötűben úgy találtatik a' mint *Károlyi* mongya: de Sz. *Agoston*, és több régi *Doctorok* úgy olvasták, a' mint a' *Vulgata Editzio*. És mind egy az értelme. Mert mi sem mongyuk, hogy Urunk chak következendő időről szóllott vólna, és hogy a' mikor el-jőne a' Szent Lélek, meg-sugallaná nékik a' miket akkor mondando vólna nékik: hanem azon időről-is, a' mikor azt mondotta nékik. Mint-ha azt mondotta vólna: A' miket mondottam, mondok, és mondando vagyok e' mostani utólso beszédemben, most nem értitek; hanem, mikor el-jő a' Szent Lélek, eszetekbe juttattya, és meg-magyarázza néktek. Az-okáért meg-bochátsa *Károlyi*: mert mi nem chak e' mondásban helyheztettyük a' Szent *Conciliomok* végezésinek méltóságát, hanem más világos és meg-vethetetlen bizonyságink-is vannak, a' mint *Bellarminus*nál fel-találod(*a*).

(*a*) Lib. de Conciliis.

Ezekből ki-tetszik, melly mód-nélkül fejezi-bé panaszát *Károlyi*, imigyen irván: *Mind ezekből meg-tetszik, hogy ok-nélkül akarnak minket a' Régi Bibliához kötelezni; mellyet* Vulgáta Editzió*nak neveznek, és méltatlanúl tötték a'* Tridentomi Conciliom*ban ez végezést, hogy semmiben el ne távozzunk attól a' Bibliától.* Ki ha jó-lelki-ismérettel akart vólna szóllani, azt kellett vólna mondani, hogy nem ők-nélkül kötelezi a' Romai Anyaszentegyház a' híveket a' *Vulgáta Editzió*hoz, holott abban semmi derék fogyatkozást nem találnak az Ellenkező atyafiak, és nem illik attól el-távoznunk. És hogy ellenséginktől-is bizonyságot vegyünk, *Conradus Pellicanus Calvinista*, a' mi Zóltárunk könyvéről azt irja: *Tanta dexteritate, eruditione, & fide, Hebraico, quo ad sensum, concordare deprehendimus Vulgatam editionem Psalterii, ut eruditissimũ, pariterq; pijssimum, & verè prophetali spiritu præditum fuisse interpretẽ Græcum & Latinum non dubitem, quamquam alicubi dissentiant à punctis Hebraicis, quibus nunc Judæi utuntur; qua olim non fuisse similia, ambigere cogor, & quarumdam litterarum mutationem factam suspicio sit conferentibus singula diligenter.*

XV. Károlyi nem jól forditotta a' Bibliát, hanem új Bibliát koholt a' maga fejétől.

Mind ezeket a' mód-nélkül-valo vádolásokat könnyebben szenvedhetnők, ha fedhetetlen embertől származtak vólna: de az tellyességgel tűrhetetlen, hogy *Károlyi Gáspár*tól eredtek, ki a' Bibliát úgy forditotta Magyarúl, hogy roszszabban, és hamisban akarva-is alig fordíthatta vólna. És hogy hamis fordítását könnyebben el-palástolhatná, fondamẽtomúl azt vetette; hogy, *Mindennek, a' ki a'* Vulgáta Editzió*val nem akar élni, és azt nem akarja olvasni; szabadsága légyen azzal élni, és azt olvasni, az melly néki inkább tetszik, és láttatik igaznak lenni.* Ez semmi nem egyéb, hanem minden útálatos tévelygésre-valo út-nyitás. Mert bizonyos dolog, hogy a' Bibliát hamisan fordíthatni, és gonosz eretnekségekre chigázhatni. Az-okáért, ha szabad azt olvasni mindennek az ő tetszése-szerént, ottan azt követheti a' mit abban talál, és a' mit abból tanúl: fő-képpen mint-hogy kevésnek vagyon olly elméje, hogy az igazat a' hamistól meg-tudgya választani. És hogy példáúl azt hozzam-elő, a' mit *Károlyi* méltatlanúl fog a' *Vulgáta Editzió*ra; ha szabadság vagyon annak olvasására, abból a' Pápistaságot tanúllya meg ember (mint-hogy a' Pápa tudománya mellé szabatott, a' *Károlyi* vélekedése-szerént,) és a' Kalviniſták tanitását meg-veti. Javallya-e ezt *Károlyi*? Nẽ itélẽ. Tahát vallya-meg, hogy méltatlanúl ád szabadságot akár-mi Bibliának olvasására, chak hogy tetsék az embereknek.

Továbbá, mint-hogy *Károlyi* azt-is mongya: hogy, *Chak azt a' tudományt kell bé-vennünk, melly a' Próféták és Apostolok tudományával eggyez. Valamelly pedig nem eggyez, akár-ki légyen az a' tudomány*, &c. *semmi-képpen nem igaz, és azt bé nem kell vennünk*; *mint a' Szent Pál*

mongya:

mongya: Ha az Istennek Angyalamáſt prédikállana, légyen átkozott. Nem kell tahát mi-nékünk vakmerő-képpen minden tudományt bé-venünnk mihelt azt valaki az ő szájából ki-bochátttya (a' vagy pennájával meg-irja:) *hanem meg kell próbálni, és a' Próféták 's az Apoſtolok irása-mellé vétni, mint az Istennek lelke tanít bennünket.* Énis azt mondom; hogy a' *Vulgáta Editziót* kedvellem, nékem az tetſzik, és nem oknélkül: és mint-hogy azzal nẽ eggyez a' *Károlyi* tudománya és Bibliája, azt méltán meg-vétem, mint az igaſságnak ellenſégét. Hogy-ha azt mõgya *Károlyi*, hogy én nem értem a' dolgot, és azt válaſztottam a' mi nem jó: miért ád ő mindennek ſzabadſágot akár-minémű Bibliának olvaſáſára? miért nem fejezi-ki, mellyik Biblia légyen az igaz? honnét kelleſsék azt meg-iſmérni? hol kellyen fel-találni?

Annak-fölötte, mint-hogy a' Sz. Iráſt ſoha ſenki úgy nem fordította, hogy azt minnyájan magyarán és nyilván meg-érthették volna: ha mi nehéſség találkozik az olvaſásban, mit tégyen az együgyű ember, kinek ſem annyi okoſsága ninchen, hogy végére meheſsen; ſem annyi alkalmatoſsága, hogy minden egyéb-féle Bibliákat fel-forgathaſson. Bizonyára *Károlyi*, noha eléggé dicséri az ő Bibliáját, és mint bűdös bornak ékes czégért tészen: mindazáltal meg-vallya, hogy abban-is vagyon valami homályoſság. Mert e' képpen ír: *Az holott valami nehéſség vólt a' bötűben, vagy egy igében, vagy egy egéſz ſententziában; azt meg-magyaráztam, hogy minden tartóztatás-nélkül mehetne-el az olvaſó az olvaſásban.* Akarnám tudni, ha *Károlyi* azt kivánnya-é, hogy az ő magyarázattyának annyi méltóſágot tulajdonítſunk, mint ő-magának a' Szent Irás bötűjének, a' vagy nem? Ha az elsőt kivánnya; ſzenvedhetetlen kevélység: hà pedig a' máſikát; a' tartóztatáſt és akadékot el nem vészi. mert az ő magyarázattya, mint-hogy nem Sz. Irás, méltán kételkedhetem felőle ha igaz-e a' vagy nem; és így elő nem mehetek az Irásban, ſe ſzívem meg nem nyughatik, nem értvén az Iráſt. Továbbá, mint-hogy *Mólnár* az utólſó kichiny *Editzióban* ki-hadta a' *Károlyi gloſsáit* vagy magyarázatit; medgyen az, a' kinek olyan Bibliája vágyon?

Jól tüdom miért nevez *Károlyi* egynehányat, a' kiknek fordítását, mongya, kögy követte; tudni-illik, *Vatablust, Paginust, Münſterüſt, Tremelliust*, a' *Vulgata Editziót*-is, és e' mellett ſok magyarázó *Doctorokat* tudni-illik, hogy bátorſágoſban nyomot veſzthesſen. minthogy igen kevés Magyar vagyon, a' ki azoknak Bibliájokat mind látta vólna, és egybe-vethetné a' *Károlyi* fordításával. De kik vóltak azok, a' kikről *Károlyi* nevezet-ſzerént emlekezik? *Franciſcus Vatablus*, Romai Kereſztyén vólt, és a' *Páriſi Academiá*bă tanított. De a' minémű Bibliának eleire helyheztették az ő nevét, nem ő fordítása; a' mint *Genebrardus* (*a*) meg-bizonyította, és a' Kalviniſta *Beza*-is megvallotta (*b*); fő-képpen pedig ő-maga, egy bőlch irásában (*c*). *Pagninus*-is igaz Kereſztyén vólt, kinek fordításáról, noha azt irja *Genebrardus*, hogy a' *Vulgáta Editzio*-után, a' Deák fordítások-közzűl leg jobb: mindáz-által azt-is mongya, hogy nem igen ſzorgalmatos, hanem fölöttébb fenn heaz, és a' *Grammatiká*nak, 's a *Rabbinuſok* aprólékinak követője. *Munczérus*, és *Tremellius*, a' Kereſztyén Anyaſzentegyházának eskütt ellenſégi vólnak, és az ő fordításokat még ő-magok az Ujítók ſem javallyák. A' *Münſterius* Bibliáját, *Conradus Pellicanus*, noha ez a' Zidó nyelvben meſtere vólt amannak, fogdozza (*d*). Sőt *Luther*nek ſem tetſzett, a' mint *Tremelliuſt* ſem kedvelték *Hugo Brugtónus*, és *Joannes Drúſius* (*e*); noha mind a' kettőt egy borcában ſőtték *Tremelliuſſal*. Kiről igazán irja *Károlyi*, hogy ter mészet-ſzerént való Zidó vólt. De nem írta-meg minden eredetit: mert Zidóból Barátá lőtt, *Barát*ból *Kalviniſtá*vá, a' mint *Jacobus Gretſérus* irja (*f*). *Kalviniſtá*ból iſmég *Zidóvá*; a' mint *Florimundus* irja (*g*). El-mehet azért *Károlyi* meſterivel. Jobb lőtt vólna bizony, ha az égéſz Kereſztyénſégben bé-vőtt Régi *Vulgáta Editziót* követte vólna, mellyet utóllzor nevezett; és chak ott követte a' hol egyéb nem lehetett benné. mert a' hol modgya vólt, valóban el-pártolt tőle: meg nem gondolván hogy az Ujítók közzűl-is találtattak, a' kik a' *Vulgáta Editziót* igazán meg-dichérték: a' többi-közőtt, *Joannes Drúſius* imigyen ír (*h*): *Interpres vetus Latinus haud paulò melior, quàm vulgò exiſtimant.* És (*i*): *Vetus Interpres, quædam melius convertit, quàm recentiores.* Sőt *Albericus Gentilis*, egéſz könyvet ír felőle (*k*); és tudatlanoknak mutattya azokat, a' kik ellene kákognak, és Deáktalanſágát vádollyák.

Noha pedig *Károlyi* nem akarja meg-vallani, ki Bibliájával élt az ő fordításában;

a In Chronologia. b In Icónibus. c Præfatione in Origen.

d In ſua Præfat. e Præfatione libri de Tetragrammato Dei nomine. f Tract. de Novis verſionibus c. 4. g Lib. de Antichriſto, c. 8. pag. 112.

h Lib. 2. qu. 81. i 1. Miſcellan. c. 41.

k Lib. de Latinitate Vulgatæ verſionis.

mind-

mindaz-által *Mólnár Albert* azt írja, *Præfatione ad Mauritiũ*, hogy a' *Tremellius*-éval élt fő-képpẽ, a' vagy talám a' *Kalvinista Tiguri* Deák Bibliával, melynek imillyen *tituluſsa* vagyon: *Bibliorum codex ſacer & authenticus, Teſtamenti utriuſq;, Veteris & Novi, ex Hebræa & Græca veritate, quàm proximè ad litteram quidem fieri potuit, fideliſsimè tranſlatus in linguam Latinam. Tiguri excudebat Chriſtophorus Froſchoverus Junior, Anno 1564.* Ennek ki lőtt légyen fordítója, nem tudhatni bizonyoſon, és azzal-is bizonytalanná téſzi hitelét. mert nem vélem hogy alázatoſságból titkolta-el nevét, hanem hogy ne tudgyák ki légyen. de, a' mint ſzokták mondani, meg-iſmérnek egy állatot a' ſzőréről. Azt irja *Serarius* (*a*); hogy réſzből *Leo Júda*, ki *Zidóból Zvinglianus*-ſá lőtt vólt, és a' Bibliát Deákra akarta fordítani: de a' halál elejt vőtte, és el nem végezhette, hanem *Theodórus Bibliander* vitte végbe, *Conradus Pellicanus* és *Petrus Cholinus* ſegétſégével, *anno 1544.* és *Tiguri Bibliának* nevezték, mivelhogy *Tigurban* nyomtatták. De attól-is gyakorta el-pártolt *Károlyi*, hogy nagyobb ſzabadſággal kővethetné a' maga tetſzéſét. És így azt mondhattyuk *Károlyi*-felől, hogy nem akarván egy bizonyos *textuſt* kővetni, új Bibliát ſzerzett, melyhez haſonló ſoha nem vólt. és azért, valami fogyatkozás abban vagyon, méltán chak néki tulajdoníthattyuk, minthogy maga ítéletiből válogatott az *Editziók*ban, mint a' vadkörtvélyben.

(a) In Prolegom. Bibl. c. 18. q. 1.

XVI. A' Károlyi *Bibliájában ſok tóldalék vagyon.*

De láſsuk már, mi módon vétkezett azokban *Károlyi*, a' miket méltatlanúl fogott a' Régi Bibliára. Elsőben: Mí igazán mondhattyuk *Károlyiról*, hogy ſokat adott az igaz bőtűhőz, és az ő Bibliájában ſok tóldalék vagyon. Ezt én nyilván meg-bizonyíthatom: Mert ritkán vagyon chak egy réſz-is a' vagy *caput* az egéſz Bibliában, melyben a' *Károlyi* tóldalékja ne találtaſsék: sőt némelly réſzben, nem chak egy, vagy kettő, hanem ugyan ſzámos a' tóldalék. Végy egy vagy két példát. *Gen. 30:* Chak a' mint ő-maga *Károlyi*, vagy *Mólnár* feljegyzette más-féle bőtűvel, kilencz tóldalékot föltozott a' Sz. Iráshoz: 1. *magzatokat.* 2. *Rukel.* 3. *kit én fel-tartſák.* 4. *az Jákob.* 5. *hogy lehet annak.* 6. *mikor elől-ſzőr hozzád jőttem.* 7. *hogy-ha pedig chak tégedet ſzolgáltak.* 8. *ollyan légyen az én.* 9. *az Lában.* De ha ember valóban meg-roſtálná, kétſég-nélkől többet-is találna. *Gen. 33.* noha az a' *caput* nem igẽ hoſzſzú, mindaz-által lag-alább hat helyen tóldotta-meg *Károlyi*. *Pſal. 109. verſ. 3.* melyről azt írta az Elől-járó beſzédben, hogy *A' Régi Deák Bibliában ollyan, mint egy meſe.* Hogy ő világosban fordítaná, háromſzor-is tóldotta-meg az egy verſet: 1. *muſtrálaſának.* 2. *jelen léſzen teneked.* 3. *jelen léſzen néked.* Effélékkel rakva a' *Károlyi* Bibliája.

Vide Kalauz fol 358.

Tudom, hogy azt felelhetnék erre a' *Kalviniſta* atyafiak, hogy *Károlyi* azt azért chelekedte, hogy a' homályos igének valami világoſságot adna, künnyebb értelemnek-okáért; és hogy afféle tóldalékokat, más-formáju bőtűvel nyomtattatott *Mólnár Albert*, a' végre hogy minnyájan eſzekbe vehetnék hogy nem a' Sz. Iráshoz-valo ígék, hanem magyarázatért-valo tóldalékok. Jól vagyon. Magok meg-vallyák a' mit kivánunk. A' Sz. Iráſt ők merő világoſságnak mongyák, mellyet minden rend-béli ember megértheti; és azért íntnek mindeneket annak olvaſáſára. Ha úgy vagyon, mi ſzükſég a' *Károlyi* a' vagy a' *Mólnár* világa a' Sz. Iráshoz? vallyon adhat-e annak valami világot? Es ha adhat, annak annyi hitele léſzen-e mint magának az Iráſnak? Ha a' *Károlyi* a' vagy a' *Mólnár* világa nélkől ſzűkölködik az Irás: tahát nem olly világos hogy minnyájan érthetnék. Ha nem ſzűkölködik: miért akarnak a' fényes Napnak valami faggyas vagy ſzurkos gyertyával világoſságot ſzerzeni?

Továbbá, nem itélem hogy olly ſzemtelen orczával bírjanak a' *Kalviniſták*, hogy a' *Károlyi* a' vagy a' *Mólnár* tóldalékit annyira bőchűllyék mint a' Sz. Iráſt, és úgy nem hihetnek egy-általlyában azoknak: mert emberi találmányok, mellyek gyakorta helyetlenek, és hamiſsak. Hogy pedig más formájú bőtűkkel nyomtatták a' tóldalékokat, az meg nem menti őket: mert azt nem minden tudgya mi végre lőtt; és más nyomtatásban el-is kezdik hagyni, és valoſágos Iſten igéje-gyanánt fogják-tartani.

De nem chak más formájú bőtűkkel-valo tóldalékokat találunk a' *Károlyi* Bibliájában, hanem azon formájú bőtűkkel-valókat-is; mellyek-közzül némellyeket egyébnek nem mondhatok, hanem nyilván-valo és világos hamiſsitá-

ſoknak

ſoknak. *Gen: 2. v. 18.* a'hol azt olvaſsuk az igaz Bibliában: *Non eſt bonum eſſe hominem ſolum: faciamus ei adjutorium ſimile ſibi*: Mint-hogy a'Zidó bötűnek más értelme-is lehet, a'*Tiguri* imigyen fordította: *Faciamus ei adjutorium, quod ſit coram eo.* De *Károlyi*, a'*Faciamus*-helyett, ezt igét tötte, *ſzerzek*: és emez egy igével, *mindenkor*, meg-töldotta.

Verſ. 23. Hogy ne ſzóllyak a'mi bötünkről, a'*Tiguri*ban azt olvaſsuk: *Dixitque homo: Hæc vice os ex oſſibus meis, & caro ex carne mea.* Mellyet imigyen töldott-meg Károlyi: *Immár találtam hozzám haſonló társot, ki az én chontomból-valo chont, és az én teſtemből-valo teſt.*

Gen 3. v. 6. mind a'mienktől, 's mind a'*Tiguri*tól el-pártol. Mert e'módáſt: *Vidit mulier quod bona eſſet arbor ad veſcendum*, &c. & *concupiſcibilis arbor ad intelligendum*: imigyen töldotta-meg: *Mikor azért látná az aſzszony'állat, hogy jó vólna annak a'fának gyümölcshe enni*, &c. *és kívánatos vólna a'bölcheſségnek meg-nyeréſére.*

És *Verſ. 22.* a'*Tiguri*ban-is chak ezt olvaſsuk: *Nunc ergo ne forte mittat manum ſuam, & ſumat etiam de arbore Vitæ, & comedat, vivatq; in ſæculum.* De valóban meg-töldotta Károlyi; *Moſtan annakokáért reá kell gondolnunk, hogy az ő kezeit ki-nyújtván, ne vegyen az életnek fájának gyümölcsében, és abban ne egyék hogy mind örökké éllyen.* Ez vólna bezzeg a világos töldaléк. De mint-ha meg-bánta vólna *Károlyi* illyen világos toldáſát, a' *Gloſsá*val valóbá meg-homályosította a' fényes mondáſt: *Ha Adám és Eva a'fát mindeneſtől-fogva meg-ötték vólna-is, azzal az el-veſztett életet meg nem találták vólna. Mindaz-által így ſzóll Iſten: Külgyük-ki Adámot, hogy ne egyék az életnek fájának gyümölcsében hogy éliyen: mert a' jegyről mongya a'mi a'jegyzett állaté, miképpen ſzokott az Irás ſzóllani a' Sakramentomokról.* A'dolgot moſt nē diſputálom: de azt módom, hogy, a'nyilván-vállo bötűt tagadgya. és hogy okát adgya, ollyat mönd a'mit maga ſem ért, és úgy illik hozzája mint a'bot a'tegezhez.

Gen. 6. v. 16. Ez egy ige vagyon a'*Tiguri*ban-is, *feneſtram*: azzal *Károlyi* meg nem elégedven, *világos ablakokat* irt.

Gen. 11. v. 6. A'*Tiguri* igen külömböz a'mienktől: de *Károlyi* annál-is inkább mind a'kettőtől: mert a'*Tiguri*ban ezt olvaſsuk: *En, populus unus, & labium unum eſt omnibus iſtis: & hoc eſt incipere eorum ut faciant, nunc autem non prohibebitur ab eis quicquid cogitaverunt facere.* De megſzaporitotta Károlyi: *Imé ez nép egy, és minnyájan nékiek egy nyelvek vagyon, és mivelhogy ezt kezdették moſtan mivelni, ez-után ſemmi meg nem tarthattya őket, hogy ſzinte ezen-képpen ne chelekedgyenek mindeneket a'mellyeket vakmerő-képpen el-végeztek chelekedni.*

És *Verſ. 28.* ez igéket: *Mortuus eſt in Ur Chaldæorum*; vagy a'*Tiguri*-ſzerént, *in Ur Chaſdim*: meg-töldotta Károlyi: *Még-hala Kaldeának váraſában, Ur nevű várasban.*

Gen. 18. v. 10. ez igéket; *Cui dixit: Revertens veniam ad te tempore iſto, vitâ comite, & habebit filium Sara uxor tua*: Két töldáſsal-is meg-többítette Károlyi: *Mónda pedig azoknak eggyike: Kétség-nélkül meg-térek te-hozzád ez idő-korba eſztendő múlva, és íme a'te feleſégednek a' Sárának fia leſzen.* A'hol mind töldáſt 's mind rövidítést találſz.

Gen. 43. v. 14. ez igéket; *Remittat vobiſcum fratrem veſtrum quem tenet, & hunc Benjamin: ego autem quaſi orbatus abſq; liberis ero*: Károlyi meg-chonkította, töldotta, változtatta. noha a'*Tiguri* bötűvel ſem ſzintén eggyez: *Bochaſsa viſzſza ti-veletek a'másik atyátok-fiát, ezt-is ez Benjamint: én pedig ha meg-foſztatom az én gyermekimtől legyek meg-foſztatott.*

Gen. 47. v. 12. ez igék vannak: *Et alebat eos, omnemq; domum patris ſui, præbens cibaria ſingulis.* Azon értelem vagyon a' *Tiguri*ban-is. De *Károlyi* ſokkal külömben beſzél: *És táplállya vala Jóſef az ő atyját, és attyafiait, és az ő attyának minden háza-népét kenyérrel, mint a'kis gyermekeket ſzokták táplálni.* Ezeket, a'mint látod, chak az egy első könyvéből ſzedegettem a'Sz. Irásnak: mát menyit találna ember az egéſz Irásban, ha valóban meg-vizgálná. De hally még egy derekas töldáſt az Uj Teſtamentomból.

Matth. 5. v. 32. Urunk ez igéket mondotta: *Minden a'ki el-bochátttya a'feleſégét a'paráznaſág oka-kivül, paráználkodtattya őtet: és a'ki az el-bochátttatottat vészi, paráználkodik.* Károlyi és *Mólnár* e' mondáſnak utolſo réſzét így töldották-meg: *És az ki ok-nelkül el-hagyatott aſzszony'állatott vészen, paráználkodik.* Melly két ige, *ok-nélkül*, ſe Zidó, ſe Görög, ſe Deák, ſem más nyelven-valo bötűben nem találtatik. De nem ok-nélkül lött e'töldás. Mert, ha azt nem mivel-

tét vólna, kárhoztatniok kellett vólna a' *Kalviniſta Predikátorokat*, kik eſztendőnként ſereggel válaſztyák-el a'házaſokat, és új Házaſságra fel-ſzabadíttyák őket. Mert igen kűnyű az házas emberek-kőzőtt valami okot találni: mellyet fel-találván, nem vétkezik a'*Károlyi* Bibliája-ſzerént, a'ki férjétől el-vált aſzſzonyt vészen. Hogy pedig ſenki ne vélné, hogy az a'tóldalék a'*Károlyi* pennájába, magagondolatlanſágából jőtt, azon Sz. *Máténá*l azt máſutt-is oda főldozta (*a*). Ha illyen ochmány tóldalékot találtvólna *Károlyi* a'Régi Bibliában: élő Iſten, mit nem mivelt vólna? mit nem tapſoltak vólna az Ujítók? De így ſem tudnák meg-pirúlni, így ſem akarnak meg-eſzesűlni.

a Matt. 19. v. 9.

Es hogy eňek a'tóldaléknak orczátalanſágát jobban meg-értheſsük, azt akarnám tudni a'*Károlyi* Bibliájának díchérőitől, Ha az paráználkodik-e, a'ki bizonyos és mélto okból el-bochátttatott aſzſzonyt vészen, a'vagy nem? Ha paráználkodik: tahát az a'tóldalék heába-valo. Ha nem paráználkodik: tahát jobban vagyon dolga annak az aſzſzonynak, a'kit mélto okból, tudni-illik, latorſágért bochátott-el a'férje, hogy-ſem annak a'kit méltatlanúl és ok-nélkűl bochátott-el. mert ezt ſenki el nem vészi, hogy paráznává ne légyen: amazt pedig el-veheti, mert nem ok-nélkűl bochátttatott-el.

Soha ennél jobb paízt nem adhátott vólna *Károlyi* a'parázna aſzſzony'állatoknak. Mert, ha valamelly aſzſzony'állat az urától meg akar válni, a'*Károlyi* tanitáſa-ſzerént kűnyű orvoſsága lehet: Hágja által az ura ágyát, és fel-bontya a'házaſságot. nem úgy pedig a'mint a'Keresztyén Anyaſzentegyház vallya, hogy a'tiſzta ſzemély el-válhatik a'tiſztátalantól, úgy hogy véle ne lakjék; hanem, a'*Kalviniſták* tanitáſa-ſzerént, úgy hogy a'kőtéltől-is meg-oldattaſsék. és mint-hogy nem ok-nélkűl bochátttatott-el, férjhez mehet; és a'ki el-vészi, nem léſzen parázna. maga, ha vétek's ok-nélkűl bochátttatott vólna el; valaki el-venné, paráznává lenne: és így nehézb űgye vágyon az igaznak a'bűnőſnél a'*Károlyi* Bibliája-ſzerént.

XVII. Károlyi *ſokat el-lopott a' Bibliából.*

A'mint a'tóldáſt, úgy a'lopáſt ſem ſzégyenlette *Károlyi* a'Bibliában: mivel-hogy abból, nem egy vagy két ſzót, ſem egy vagy két káputot vagy réſzt, hanem egy-nehány egéſz könyvet lopott-el, és *Apocrifuſoknak* nevezte. mellyekről így ír a'*Mólnártól Hanoviában* nyomtatott Bibliájában (*b*) a'Profétá-után: *Az O Teſtamentom-mellé vetett könyvek, mellyek* Apocrifuſok*nak* nevezteínek, *Tudni illik*: Hiſtoriás könyvek: *1. Tobiás könyve. 2. Júdit könyve. 3. Báruk könyve, Jeremiás levele. 4. Dániel Profétához adatott tóldalékok; tudni illik: Azarias imádſága, Dániel három társainak éneke, Suſanna hiſtoriája, Bel hiſtoriája. Az Babilóniai Sárkány hiſtoriája. 5. Eſterhez adatott tóldalék. 6. Makabæuſok első könyve. 7. Második könyve a' Makabæuſoknak.* Tanuſági könyvek: *8. A' Bölcheſségnek könyve. 9. Jéſus Syrak könyve, vagy Eccleſiaſticus.* Az-utan, Intő beſzéd-is vagyon. Mellyeket jobban meg kell rázogatni.

b Anno 1608.

És Elsőben, azt kérdem *Károlyi*tól, vagy *Mólnártól*: Kitől vőtték, vagy tanúlták, hogy a'meg-nevezett könyvek *Apocrifuſok*, az-az, a'mint az Intő-beſzéd mongya, nem ollyak a'*mellyekből a' hitnek ágázatiról valo kétſéges kérdéſeket kellyen meg-fejteni, és el igazitani?* Továbbá: Kinél olvaſták, hogy e'könyvek, *nem Sz. Irás, és nem Iſten könyvei: hanem azokkőzőtt, és a' Sz. Lélektől ſzármazott Sz. Irás-kőzőtt olly kűlömbſég vagyon, mint a' nyilván-valo kőzönſéges Tanu-bizonyſág levél kőzőtt, a' mellyet bizonyos, válaſztott, és eskütt* Notárius *ſzerzett és meg pechétlett; és az olly czédula's levél kőzőtt, a' mellyet valamelly köz és iſméretlen ember ſzerzett.* Ezt magok fejétől koholtak az Ujítók, nem a'Régi Sz. Jámboroktól tanúlták. Mert a'meg-nevezett könyveket, nem chak Sz. *Iſidórus* (*c*), ki ez-előtt közel ezer eſztendővel élt, de ő-előtte *Gelaſius* Pápa-is az egéſz *Römai Conciliom*mal (*d*), és még az-előtt-is két-ſzáz eſztendővel, az-az, Urunk ſzületéſe után négy-ſzáz eſztendő-tájban, Sz. *Innocentius* Pápa (*e*), a'*Kartágói* Gyülekőzet (*f*), és Sz. *Agoſton* (*g*), ſzinten azon könyveket ſzámlálják a'Szent könyvek rendibe, a'mellyeket a' *Tridentomi Conciliom* (*h*) a'Régi Bibliaſzerént; és Sz. *Iſidórus* nyilván nevezi a' *Bölcheſség, Eccleſiaſticus, Tóbiás, Júdit, Makabæus* könyveit, *hogy az Eccleſia ſzent könyveknek hiſzi; noha a Zidók ezeket Sz. Irás Laiſtromába nem irják.* Hasonlóképpen-is ſzerja Sz. *Agoſton*-is; (*i*) *Hogy a' Machabæuſok könyveit, nem a Zidók, hanē az Eccleſia tartya ſzent könyveknek.*

c Lib. 6. Etym. c. 1.
d Tom. 2. Concil.
e Epiſt. 3. ad Exuperium, c. 7.
f Can. 47.
g Lib. 2. de Doct. Chriſtiana, c. 8.
h Seſs. 4.
i Lib. 18. Civit. c. 36.

Kicho-

Kichodák tahát azok a'régi Atyák, a' kik a'meg-nevezett könyveket el-válaſztották az igaz ſzent könyvektől, a' mint az Intő-beſzéd rebeſgeti? Talám a'kiket ott meg-nevez; tudni-illik, Sz. *Jerónimus*, és Sz. *Agoſton*? Láſsuk mit írnak. Sz. *Jerónimus*ból két mondáſt hozelő *Mólnár* (*a*): de eggyik ſem ſegéti. Mert az az íge, *Apocrypha*, ſok-képpen magyaráztatik: és fő-képpen arról vétetik, a'minek méltoſága az Anyaſzentegyházban homályos, és nem tündöklik úgy, mint az a'mi a'gyertya-tartóra tétetett, hogy világot adgyon mind azoknak a'kik az Iſten házában vannak. Az-okáért, ha ſzintén Szent *Jerónimus* idejében valamelly könyvek-felől nem lőtt volna-is az Anzaſzentegyháznak olly nyilvan-való és világos bizonyſág-tétele, hogy mindenektől ſzent könyveknek tartatnának; nem következik, hogy azokat meg kelleſsék vetni: mert az Anyaſzentegyház ſoha meg nem vetette, sőt idő-jártában nyilván-valo bizonyſágot tőtt felőlők. Továbbá, Sz. *Jerónimus* e'dologban gyakorta egyebek vélekedéſéből ſzóll: a'vagy pedig a'Zidók laiſtroma-ſzerént ſzámlállya-elő a' könyveket, mint-hogy ő chak azokat fordította Deákra, a'mellyek abban találtattak. Sz. *Agoſton*, az *Apocrifus* könyveken nem azokat érti, a'mellyeket az Ujító atyafiak; hanem azokat, a'mellyeket mi-is ollyanoknak tartunk. Mert, a' mint az-előtt-is mondám, Sz. *Agoſton* ſzintén azon könyveket ſzámlállya a' ſzent könyvek rendibe, a'mellyeket a' *Tridentomi Conciliom*.

De még az Ujítók-közőtt-is találtatnak, a'kik nem javallották a'magok pártyán-való embereknek itéletét a'ſzent könyvek-felől: Mert *Albericus Gentilis*, egy Angliai *Tobias*-nevű hamis Püſpőknek, imigyen ír az Első *Makabeus*ok könyve-felől: (*b*) *In Primo dum verſor Machbaico, verſoq; quæ Theologi contra librum obſervant; non me ſanè valui continere, quin excuterem ſingula diligenter: & plurima deprehendi infirmiora, quæ in tantam litem de vero Verbo DEI proferrentur*: az-az; Midőn a'Makabæuſok Első könyvében forgok, és forgatom a'miket a' (*Kalviniſta* és *Lutériſta*) *Theologuſok* az könyv-ellen beſzélnek; nem tartóztathattam-meg magamat, hogy mindeneket ſzorgalmatoſon meg ne rázogatnék: és igen ſokakat erőtlenbeknek találtam, hogy-ſem illy nagy vetekedésben az Iſtennek igaz Igéje-ellen kellene elő-hozni. Kétſég-nélkül erőtlen fogáſok, a'mint ſokan megmutatták. De régenten-is ſzokáſok volt ez a'Tévelygőknek: és, a'mit Sz. *Agoſton* írt a'*Manikeus*okról, azont mondhattyuk a'*Luteriſták*ról és *Kalviniſták*ról: (*c*) *Scripturas ſic accipiunt, ut ſuo quodam privilegio, imò ſacrilegio, quod volunt, ſumant, quod nolunt, rejiciant*: Az irásokat úgy véſzik, hogy neminémű tulajdon privilegiomból, sőt ſzentſég-törésből, a'mit akarnak, bé-véſznek; a' mit nem akarnak, meg-vernek. Bizony nem vad-kőrtvély a'Sz. Irás, hogy ki-ki, a' mint akárja, úgy válogaſson benne.

De vallyon miért rekeſztnek-ki az Ujítók némelly könyveket a'ſzent könyvek laiſtromából? Azért, hogy az ő hamis vallásokat igen nyilván kárhoztattyák, és az igaſságot világoſon állattyák. A'*Tobias* könyve, a'Jó chelekedeteket (*d*), és az Angyalok őrizetit (*e*) bizonyíttya. A'*Judit* könyve, a'Böjtöt, és a' Szűzeſséget ajánlya (*f*). A'*Jéſus Sirak fia* könyve, az embernek Szabad-akaratyát erősíti (*g*). A'*Makabeus*ok könyve, a'Halottakért-való könyörgéſt (*h*), és a'meg-hólt Szenteknek érettünk-való eſedezéſét (*i*) állattya. Mellyeknek, mint-hogy az Ujítók ellenſégi; azt gondollyák, hogy, ha azoknak a'könyveknek méltoſága helyén marad, az ő tévelygéſek elő nem mehet.

Ugyan azon okból, noha némelly könyveket tellyeſséggel ki nem rekeſztettenek, mindaz-által lopáſsal megveſztegették; és a'mi ellenek volt, ki hadták. Végy példát: Szent *Péter* imigyen ír (*k*): *Quapropter, fratres, magis ſatagite, ut per bona opera certam veſtram vocationem & electionem faciatis*. Ez a' ſzép mondáſt meg-chonkította *Károlyi*, és imigyen fordította: *Annak-okáért atyámfiai, igyekezzetek inkább, a'ti hivataltokat és válaſztáſtokat meg-erősíteni*. maga az igaz bőtűben az vagyon; hogy, *A'jó chelekedetek-által bizonyoſsá tegyétek a'ti hivataltokat, és válaſztáſtokat*. ki-hadták a'*Jó chelekedeteket*, mint-hogy őket chak a'hit téſzi bizonyoſokká. Sok egyébb effélék vannak a'*Károlyi* Bibliájában, a'mint akár-ki-is eſzébe veheti, ha a'mi igaz Bibliánkal egybe-veti, és e'mi Intéſünkben elő-hozott helyeket valóban meg-fontollya.

a In Prologo Galeato. & Epiſt. ad Dominionem & Rogatianum.

b Diſputat: de Machbæico primo.

c Lib. de Bono perſeverantiæ, c. 11.

d Tob. 4, 11, 12. & cap. 12, 9.

e Tob. 12, 12.

f Jud. 8, 6. c. 15, 11. c. 16, 26.

g Eccli. 15, 14. & 17, 5.

h 2. Machab. 12, 42. & ſeqq.

i 2. Machab. 15, 14.

k 2. Pet. 1, 10.

XVIII. Károlyi *homályoſon fordította a' Bibliát.*

A' Bibliának homályos fordításával, nem akarnám *Károlyit* vádolni, tudván hogy nagy ſzent és túdós emberek-is izzadtak annak fordításában és magyarázásában. De mivelhogy ő azzal vádolta a' *Vulgáta Editziót*, hogy *ſokat úgy fordított, hogy az ember nem tudhattya michoda*; nem ok-nélkül mondhatom néki, hogy gerenda lévén a' maga ſzemében, azt nem láttya.

Vallyon kichoda érti mit akar *Károlyi*, midőn imigyen beſzél, Geneſ. 7. v. 18. *Annak-utánna, hogy a' vizek nagy erőt vévén és meg-nevekedvén földön, az bárka járhatna a' vizeknek ſzínén.*

Es Gen. 26. v. 16. *Imé adtam a' te bátyádnak ezer ezüſt ſikluſt: Es ímé ő mind azoknak ſzemeinek bé-födőzője, kik teveled vannak, mind pedig egyebeknek, és ez-után okos légy.* Erre *gloſſát* irt ugyan *Károlyi*: de a' ſem világosb a' fordításnál, és nehezen-is chigázhatni a' bőtűhöz, és annak-fölötte igen kétſégeſ-is.

Nem homályos mondás-e ez-is, Eccli. 42. v. 15. *Jobb a' férfiúnak gonoſsága, hogy nem mint a' jól-tévő aſszony' áldás.* Ezt-is *gloſſálni* akarja *Károlyi*: de maga ſem érti mit beſzél. Effé-ékből nagy laiſtromot chinálhatna, a' ki ezekben időt akarna tölteni. Láſsad a' *Kalauzt* †.

† Fol. 359. §. 6.

XIX. Károlyi *el-változtatta az igaz bőtűt.*

Azzal-is hamiſsan vádollya *Károlyi* a' *Vulgáta Editziót*, hogy el-változtatta az igaz bőtűt, mellyet ő-benne valóban fel-találſz. Ki nem chak a' mi igaz Régi bőtűnket változtatta-meg, de a' Deák *Tigari Kalviniſta* Bibliát-is; melly gyakrabban eggyez a' mienkel, hogy-ſem *Károlyi*. Az-okáért fő-képpen a' *Tigurival* vetem-egybe, hogy meg-teſsék kit kövétett légyen *Károlyi*, az-az, a' maga fejét. És hogy ſokáig függőbe ne légy, mingyárt a' Biblia kezdetin, *Gen. 1. v. 2.* találod az *Urnak lelkét*; pro, az *Iſtennek lelkét*. Verſ. 3. *Akkor monda*; pro, *Es monda*. Verſ. 6. *Az-után monda*; pro, *Monda-is*. vagy, *monda még-is*. Verſ. 11. & 12. *gyenge*; pro, *zöldellő*. Mellyek, noha nem láttatnak derék fogyatkozáſoknak, mind-azáltal, minthogy az Ujító atyafiak igen ſzemeſeknek tartyák magokat, illyenekben ſem kellene tétovázniok: fő-képpen mint-hogy a' Régi Deák Bibliát kiſſebb dolgokban-is vádollyák. De nem töltök időt efféle aprólékban, mert végthetetlen vólna a' múnka, 's kevés a' haſzon. Láſd-meg, *Gen. 4. v. 7, 8, 14. cap. 5. v. 22, 24. c. 6. v. 4. c. 8. v. 21. c. 16. v. 2. cap. 23. v. 15. c. 24. v. 12. c. 27. v. 46. c. 29. v. 28.* hanem, nagyobbakról emlekezem.

Gen. 2. v. 6. ezt olvaſom az igaz Bibliában: *Fons aſcendebat è terra irrigans ſuperficiem terræ.* A' Tiguriban: *Porrò vapor aſcendebat è terra, irrigabátq; univerſam ſuperficiem terræ.* Károlyi mind ellene-mond: *A' földből-is ſemmi nedveſség nem jött vala fel, hogy a' földnek egéſz ſzínét meg-nedvesítette vólna.* Ez vólna bezzeg az igaz fordítás; mintha a' világoſságot ſetétſégnek fordítanád.

Gen. 4. v. 13. a' Tiguri Bibliában azt olvaſuk: *Et dixit Cain ipſi Jehovæ, Major eſt iniquitas mea, quam ut remittat.* Károlyi külömböz tellyeſséggel: *Akkor monda Kain az Urnak: Nagyobb az én büntetéſem, hogy nem mint azt el-hordozhatnám.*

És *Verſ. 23.* a' Tiguriban imigyen vagyon: *Et dixit Lémech uxoribus ſuis Adáh & Sillah, Audite vocem meam uxores Lémech, auſculate ſermonem meum, quòd virum occidero in vulnere meo, & puerum in livore meo.* A' Károlyiéban pedig: *Akkor monda Lámech az ő feleſégeinek: ó Ada és Silla, hallyátok-meg az én ſzómat, a' ti füleiteket adgyátok az én beſzédemnek Lamechnek feleſégei. Bizony ha valamelly erős férfiútól ſebet vennék-is, vagy valami vaſtag ifiútól kéket, meg-ölném azt még-is.* Ez mind tóldás, 's mind változtatás. És *Verſ. 24.* a' Tiguri imigyen ír: *Quòd ſeptuplum vindicabitur Cain, & Lémech ſeptuagies ſepties.* Károlyi ſokkal külömben: *Ha Kainért hét-képpen áll az Iſten boſzſzút, a' Lamechért hetven-hétſzerte inkább.*

Gen. 6. v. 3. A' Tiguri imigyen ſzóll: *Et dixit Jehovah, Non diſceptabit ſpiritus meus cum homine in ſeculum, eò quòd ſit etiam caro: erunt tamen dies ejus centum & viginti anni.* De Károlyi más módon beſzél: *Annak-okáért monda az Ur: Soha többé az én lelkem nem vetekedik az emberek-felől, mivelhogy teſtek: mind-azáltal engedek nékiek meg-térésre ſzáz húſz eſztendőt.*

Gen. 7. v. 18. A' Mienktől Károlyi igen távúl eſik; de a' *Tigurival* ſem eggyez, melyben ezt olvaſuk: *Et roboraverunt ſe aquæ ac multiplicatæ ſunt ſuper terram:*

& ferebatur arca ſuper faciem aquarum. De Károlyi, külömben fordította: *Annak-utánna hogy a' vizek nagy erőt vévén, és meg-nevekedvén fölötte igen ez földön, az bárka járhatna a' vizeknek ſzínén.*

Gen. 8. v. 4. a' Tiguri imigyen ír: *Et requievit arca menſe ſeptimo, decima ſeptima die Menſis.* De Károlyi el-változtatta: *Annyira hogy meg-nyugovék az bárka hetedik hólnapba, annak a' hónak tizen-hetedik napján.*

Gen. 37. v. 34. azt olvaſsuk Jákobról: *Indutus eſt cilicio.* A' Tiguriban: *Poſuit ó, ſaccum in lumbis ſuis.* Károlyi pedig azt írja: *Gyáſz ruhába öltözvén.*

És *Verſ. 35.* A' Poklot, *koporſóvá* változtatta a' *Tigurival*-eggyütt. mint-ha *Jákob* azt mondotta vólna: *Sirván megyek az én fiamhoz a' koporſóba.* holott a' Zidó ige *Scheol*, tulajdon-képpen *Poklot* téſzen; a' mint ſok tudós emberek meg-bizonyították. és azért a' mi igaz bötünkben, *Infernus* vagyon: és e' helyen külömben ſem fordíthatni. Mert *Jákob* azt alította hogy *Józefet* a' vadak ötték-meg, és koporſóba nem tétetett: azért nem alította, ſe nem kívánta hogy a' koporſóba mennyen hozzája, hanem a' *Pokolba*, az-az, a' *Limbusba*, a' melyben vóltak az Ó Teſtamentomi híveknek lelkök a' Kriſtus el-jövetelé-ig. Továbbá, a' lélekneknek helye nem a' koporſo, hanem a' pokol: *Jákob* pedig a' meg-hólt *Józef*nek eleven lelkét kívánta látni. Mint-ha azt mondotta vólna: En ſemmi vigaſztalást bé nem véſzek, míg nem *Józefet* meg-látom, kit már, mint-hogy meg-hólt, nem láthatok, hanem mikor a' lelkem a' lelkével-eggyütt léſzen a' pokolban. Mert azt reméllem, hogy *Józef*nek ártatlan lelke, az én eleimnek lelkeihez ment az *Ábrahám* kebelébe, a' hová reméllem hogy az én lelkem-is el-érkezik.

Gen. 40. v. 19. az igaz bötűben ezt olvaſom: *Poſt quos* (ſcilicet tres dies) *auferet Pharao caput tuum, ac ſuſpendet te in cruce, & lacerabunt volucres carnes tuas.* A' Tiguri külömböz; de ſokkal inkább Károlyi mind a' kettőtől: *Harmad-nap múlva az Farao meg-emlékezik a' te fejedről, és tégedet fel-akaſztat akaſztó fára, és a' te teſtedet tetőlad lészik az madarak.*

Végheretlen dolog vólna minden fogyatkozáſokat fel-jegyzeni, holott chak imigy amúgy nézegetvén, ezéket a' Sz. Irásnak egy könyvében találtam; melly talám alig vagyon huſzon-ötöd réſze-is a' Bibliának. még-is Iſten-félő *Senior*nak tartatik *Károlyi Gáſpár* a' Kalviniſtáktól.

XX. Károlyi az ő hamis vélekedéſire chigázza a' Szent Irást.

Végezetre, noha nem igazán mondotta *Károlyi*, hogy a' *Vulgáta Editziót* a' Pápai tudományhoz ſzabták: mindazáltal jó néven vehettyük tőle, hogy a' Pápai tudományt olly téginek vallya mint a' Régi Biblia, sőt régiebnek; mellyet az ő újonnan koholt valláſáról nem mondhat. Én pedig igazán mondom, hogy *Károlyi* valóban meſterkedett azon, hogy az ő Bibliáját a' *Calvinus* tévelygéſihez ſzabná: és a' hol a' bötűhöz olly könnyen nem fért, a' *Gloſſák*kal igyekezett végbe vinni. Melyről chak egy-néhány derekas példát hozok-elő: mert a' ki mind elő akárná ſzámlálni, egéſz könyvet kellene írni. És minthogy alig vagyon az igaz Kereſztyének 's az Újítók-között olly ellenkezés vagy külömbség, a' melyről-valo irásokat meg nem igyekezett vólna veſztegetni, vagy homályosítani *Károlyi Gáſpár* az ő fordításával, vagy *gloſſálásával*: én-is rendſzerént ſzámlálok-elő azokban, hogy akár-ki-is meg-tapaſztalhaſsa *Károlyi*nak meſterſégét.

Tagadgyák az Újítók az embernek Szabad akarattyát, noha arról a' Sz. Irás igen nyilván és gyakorta emlekezik. A' többi-között, erős bizonyítást olvaſsunk *Moyſes* Első könyvének negyedik réſzében, v. 7. holott imigyen ſzóll az Iſten *Kain*nak, a' mint ő-maga *Károlyi* fordította: *Miért gerjedett-fel a' te haragod? és miért változott-meg a' te abrázatod? Ha jól chelekedel, a' vagy nem, léſzeſz-e kedves? Hogy-ha pedig nem jól chelekedendel, a' te bűnöd az ajtó-előtt nyugoſzik. Es annak az ő indúlattya az te hatalmadban vagyon, és te-néked hatalmad vagyon rajta.* Vötte eſzébe *Károlyi*, hogy e' mondás az embernek Szabad akarattyát állattya: (a) az-okáért illyen *gloſsával* tiſztelte-fel: *Ez hetedik Versben azt mongya Iſten Kainnak, hogy ok-nélkül haragſzik. Okát adgya pedig Iſten az ő mondáſának: Ha; úgy mond, jól chelekeſzel, kedves léſzeſz; ha gonoſzúl chelekeſzel, bűntetéſed léſzen.* Eddig ám járjon: Hally már chúfos dolgot-is: *Más az, hogy Abelnek te bátztya vagy, és ő-rajta hatalmad vagyon:*

(a) Vide Bellarm. lib. 5. de Grat. & Lib. arb. c. 22.

mivelhogy azért te nálánál nagyobb vagy, és előtte-járó vagy, az Isteni tiszteletben-is elől kellett volna járnod. Hally már hamisſat-is: *Némellyek a' bűnről magyarázzák, mint-ha azt mondaná Isten: hogy Kainnak hatalma vagyon a' bűnön. De az semmi-képpen igaz nem lehet.* Vallyon miért? mert ellenkezik a' *Kalviniſták* tudományával. En pedig azt mondom, hogy igen-is meg-lehet. és azt tanitották, nem chak némellyek, az-az, imillyen amollyan emberek, hanem a' Kereſztyén Anyaſzentegyháznak fő Sz. Doctori; tudni-illik, Szent *Ambrús* (a), Sz. *Jerónimus* (b), Sz. *Agoſton* (c), Sz. *Gergely* (d), és Sz. *Proſper* (e). És a' bőtű-is magával hozza: mert a' kérdés, *Miért gerjedett-fel*, &c. nyilván jelenti, hogy, ha *Kain* akarta vólna, haragra fel nem gerjedett vólna: és azért nem mongyuk az ebnek, Miért ugatſz; ſem az oroſzlánnak, Miért ordítaſz: mert ninchen ſzabad akarattyok, hogy ezt vagy amazt chelekedhelſék. Továbbá, amaz okkal-valo ſzólás: *Ha jól chelekeſzel:* és, *Ha pedig jól nem chelekedendel*, nem nyilván jelenti-e a' Szabad akaratot? Mert, miért nem mongyuk az embernek, Ha meg-állátod a' napot, a' vagy fel-támaſztod a' halottat, a' mint itt mongya az Iſten, *Ha jól chelekeſzel*, ez a' vagy amaz léſzen? hanem hogy ninch az ember hatalmában és akarattyában, a' Napnak meg-állatása, a' vagy a' halottnak fel-támaſztása, a' mint hatalmában vagyon a' jónak meg-chelekedéſe. Annak-fölötte, michoda az: *Annak indúlattya hatalmadban vagyon*; és, *hatalmad vagyon rajta*? Nem azt teſzi-e, hogy hatalmadbá léſzen a' bűnnek indúlattya; és, ha akarod, elle-ne álhatſz, és azt chelekedheted, hogy a' bűn ne uralkodgyék rajtad? Mert, a' mit *Károlyi* Abelről mond, merő gyermek-ſég: mivelhogy nem *Abel*ről vagyon ott a' ſzó, hanem a' bűnről. De erről a' mondáſról tekintſd-meg *Bellarminuſt* (f); és többekről-is, mellyekről *Károlyi* nem emlekezett.

Fölötte ellenzik az Ujító atyafiak a' jó chelekedetek jutalmát-is: melyről, a' Sz. Irás gyakor és világos bizonyságot teſzen. De némellyeket *Károlyi* az ő *gloſſa*ival úgy meg-homályositott, hogy fellyebb ſem lehet, kezes lábas hamiſságokat mázolván a' Biblia ſzélire. A' *Tobias* mondáſát így fordította Károlyi (g): *A' jó tétemény meg-ſzabadít a' halálból, és nem hágy a' ſetétſégre jutnod. Mert nagy ſzép ajándek az alamiżnálkodás a' Fölſéges Isten-előtt, mind azoknak a' kik azt gyakorlyák.* A' fordítáſt nem roſtálom. De láſſuk mit *gloſſál* reá Károlyi: *Nem azt mongya, hogy az alamiżválkodás érdemli az halálból-valo ſzabadúláſt. Mert ha mindent chelekeſzünk-is, haſzontalan ſzolgák vagyunk: hanem azt akarja mondani, hogy a' kikkel jól tőttünk, azok meg-emlekezvén az jó tétemény*ről, *viſzontag jól tészneknek, és a' halálos veſzedelemből meg-ſzabadítnak, mellyet ért a' ſegétſégen.* Élő Iſten, michoda a' Sz. Irásnak hamiſságra-valo chigázása, ha ez nem az? Az Irás azt mongya; hogy, *Nagy bizodalom léſzen a' Fölſéges Isten-előtt az alamiżna*; a' vagy, a' mint *Károlyi* fordíttya, *Nagy ajándek*: és mindaz-által az emberek emlekezetire akarja azt chigázni, a' kik gyakrabban el-feletkeznek az el-vőtt jó tétemény*ről*, hogy-ſem meg-emlekezznének: de az Iſten el nem feletkezik, és az-okáért nagy bizodalom az alamiżna ő-előtte; a' mint Sz. *Pál* igen ſzépen jelenti, ugyan *Károlyi* fordítása-ſzerént-is: (h) *Mert nem hamis az Isten, hogy el-feletkezzék a' ti chelekedetetekről, és a' ti fáradſagos ſzerelmetekről, mellyet mutattatok az ő nevéhez: hogy tudni-illik ſzolgáltatok a' ſzenteknek, és most-is ſzolgáltok.* Hallyad ennek-is *gloſſá*ját: *Okát mongya*, úgy-mond, *miért vagyon ő-felőlök jó reménſégben. Mert*, úgymond, *igaz az Isten, és az tijó chelekedeteket meg-koronázza.* Igy kellene bezzeg egyébütt-is *gloſſál*nod jó *Károlyi*, és nyilván meg-vallanod, hogy az igaz Iſten *meg-koronázza a' jó chelekedetet*, úgy-mint érdemeſſ. Ezen igaſságot más mondáſſal-is bizonyittya *Tóbiás*, a' fiának ſzólván (i): *Orczádat a' ſzegényről el ne fordittſad, az Isten ſem fordíttya az ő orczáját el te-tőled.* Látod-e, hogy az Iſten meg-emlekezik az alamiżnáról, és ő fizet-meg a' ſzegényért.

Nem elégſzik-meg ezzel *Károlyi*, ha-nem mélyebbé ſillyed. Azon *Tobias* könyvében az Angyal imigyen beſzél (k), a' mint *Károlyi* fordította: *A' jó tétemény meg-ſzabadít a' halálból, és minden bűnből meg-tiſztít. A' kik jó-tévők és igazak, hoſſzu életűnek léſznek.* Itten ſem gondolok a' fordítáſſal, noha az utólſó czikkely ſokkal külömben vagyon az igaz bőtűben: De hallyad a' *Károlyi* gloſſáját: *Láſd-meg ennek értelmét, cap. 4. v. 11. mert azt mongya chak, hogy a' ki máſſal jól teſz-ez, viſzontag más ő-vele halálos veſzedelmé-*

a Lib. 2. de Cain, c. 7.
b In qq. Hebraicis.
c Lib. 15. Civ. c. 7.
d Lib. 4. Moral. c. 22.
e Lib. 2. de Voca. gent. c. 13.
f Lib. 5. de Grat. & Libero arb. c. 11.
g Tob. 4, 11.
h Hebr. 6, 10.
i Tób. 4, 8.
k Tób. 12, 9.

ben jól tészen, mert a'mint ki másnak méri, néki-is úgy mérik. Hogy pedig azt mongya hogy az alamizna meg-tisztíttya a' bűnt; értsed hogy az emberek előtt tisztíttya-meg, nem Isten-előtt, Prov. 10. Dan. 4. mert Isten-előtt az alamizna meg nem tisztít. Végezetre, hogy azt mongya, hogy a'kik irgalmasságot chelekednek, bé-telnek élettel: nem az örök életről szóll, hanem az idő-szerént-valo életről: mert az jó téteményt Isten meg-fizeti e'világon, nem chak az világon pedig, hanem az más világon-is. De azért nem következik abból, hogy érdemli azt a'jó chelekedet: mert más dolog, kegyelmességből chelekedni, és adóságot fizetni. Szánt-szándékkal sem írhatott volna Károlyi ektelemb, és maga tanitásával ellenkezőbb tudományt. Láttuk annak a' helynek értelmét a'melyre mutat, és fel-találtuk hogy *Károlyi*-ellen szóll: és hasonló-képpen ez-is meg-mutattya a' *Károlyi* vallásának hamiságát: mert chak egy bötű sinch a'Szent Irásban, mellyel *Károlyi* a'maga vallását óltalmazhatná.

Az sem igaz, *hogy az Életet, nem kell az örök életről érteni.* mert az igaz bötűben így olvasuk: *Eleemosyna facit invenire misericordiam, & vitam æternam*; az-az, *az alamizna irgalmasságot és örök életet találtat.* Nem-is érthetni külömben: mert gyakorta az alamiználkodók, e'világi a'vagy ez-idő-szerént-valo életben nem sokat bírnak, és a'kóborló dúló fosztó hamis embereknél előbb meg-halnak. De maga-is *Károlyi*-szépen arczúl chapja mágát: mert nyilván irja; hogy, *Az Isten a'jó téteményt meg-fizeti, nem chak e'világon, hanem a' más világon-is.* És mint-ha meg-bánta volna mondását, utánna veti: *De azért nem következik abból, hogy érdemli azt a' jó chelekedet.* Hogy nem következik? hiszem a'fizetés érdem-szerént vagyon: és a'hol érdem ninchen, ninchen fizetés-is, hanem ajándék és kegyelem. A'mit utólszor mond; hogy, *Más dolog; kegyelmességből chelekedni, és adóságot fizetni*: nem disputálom; hanem azt mondom, hogy a'ki fizetést emleget, mint *Károlyi*, az adóságot nem tagadhattya; a'mint a' köz példa-beszéd-is tartya: *Adós fizet.* Hasonlót ír Károlyi a' *Salomon* Példa-beszédiben-valo mondásáról-is (*a*); és a' *Dániel* mondásáról, mellyel *Nabukodonosornak* tanátslotta az alamiználkodást (*b*).

Ellenzik az Újító atyafiak a' *Purgatóriomot-is.* Az-okáért látván *Károlyi* hogy az Irás arról nyilván emlekezik, a'bőtűt valami részéből helyén hadta, de *gloſsájával* valóban fel-zavarta. A' *Makabeusok* Második könyvének tizen-kettődik részét, *Károlyi* így fejezi-bé (*c*): *Két-ezer Gira-ezüstöt küldé Jerusalembe, az bűnökért-valo áldozatoknak tételére: igen jól és tiszteſségesen chelekedvén, hogy a' fel-támádásról gondolkodnék. (Mert ha azokat, a'kik meg-ölettek vala, nem reménlette vólna fel-támadni, hijába valo és haszontalan dolog vólt vólna a'halottakért imádkozni.) Annak-fölötte, hogy meg-gondolná, hogy azoknak, kik Isteni félelemmel halnak-meg, a' kegyelemnek nagy szép ajándéka tétetett-el. Szent és kegyes gondolat, hogy a' halottakért áldozatot tött, hogy a'bűntől meg-tiszttúlnának.* Semmit nem szóllok a'forditásról: de a' *gloſsát* mélto meg-rázogatnunk. Mert fel-találjuk valóban, hogy *Károlyi*, hámis és erő-szakkal chigázó *gloſsátor.* Igy ír azért a'Biblia szélire: *Ez három utólso Versekből a' Pápisták akarják állatni a' Purgatoriomot, és a' hóltakért-valo könyörgést, és így okoskodnak: Ha az halottak az életre mennek, nem kell azokért valo könyörgés, mert ninchenek gyötrelemben. Ha pokolba mennek, úgy-is haszontalan az könyörgés, mert pokolból ninchen szabadulás. De itt azt mongya az Irás, hogy szükséges az halottakért-valo könyörgés. Vagyon tahát Purgatóriom kínnya, mélyből-valo szabadulaſért haszonos az könyörgés és a' Miſe,* &c.

Eddig türhető a' *Károlyi* mondása, sőt ugyan köszönésre-is méltó. Mert holott azt mongya, hogy a' *Pápisták* e' mondásból állattyák a' *Purgatóriomot*; Pápistáknak vallya a'régi Szent Atyákat és Doctorokat: a'többi között Sz. *Agoſtont*, kit *Calvinus János*, igaz tanúnak nevez (*d*), ki a' *Makabeusok* könyvéből-valo bizonyſággal el (*e*). Igazán mongya azt-is *Károlyi*, hogy e'mondással bizonyíttyuk a' *Purgatóriomot*: de ő nem jól felel a'mi igaz okoskodásunkra. És noha négy feleletet hoz-elő; mind a'négy sem ér egy babot, a'mint majd meg-mutatom.

*Elősző*r, úgymond, *azt mongyuk, hogy itt a'bőtűben, chak egy igével-valo emlekezet-is ninchen a' Purgatóriomról, hanem a' halottakért-valo könyörgésről, a'kik*

a Prov. 10, 12.
b Dan. 4, 24.

c 2. Mach. 12. v. 43, 44, 45, 46.

d Lib. 4. Inſt. c. 14. n. 26. & libr. c. . n. 10.
e Lib. de Cura pro mortuis, c. 1.

tudni illik valami bűnben hóltak meg. Nem żák, párna héj: ő-maga meg-vallya, hogy mi a'halottakért-valo imádságból állattyuk a'*Purgatóriomot*. és méltán, mert annak helye ninchen ſem menyországban, ſem pokolban: Tahát valami más helynek kell lenni a'hol légyen, és azt nevezzük mi *Purgatóriom*nak. Továbbá; nem igaz, hogy ninch a' *Purgatóriom*ról emlekezet: mert a'*Purgatóriom* annyit tészen, mint Tiſztúlóhely, a' vagy Tiſztúláſnak helye. Az-okáért, ha a' tiſztúláſról vagyon emlekezet, és a'tiſztúláſnak valami helyen kell lenni: következik, hogy a' *Purgatóriom*ról-is, a' vagy Tiſztúló-helyről, a'vagy tiſztúláſnak helyéről emlekezet légyen.

Másodſzor azt mongyuk, ugy-mond Károlyi, *hogy ennek a'könyvnek ninchen árra valo méltóſága, hogy a'hoz kötözznők a'mi lelkünket, és abból bizonyítanók a'mi hitünknek valami ágát, mi-képpen meg-tetſzik ezen könyvnek 15. részéből, verſu 39.* Valóban meg-tetſzik *Károlyi*nak fogyatkozott ügye, és veſzett pőre: mert valamelly úton meg-mutattyák az Ujítók a' Szent Irás több könyveinek meg-vethetetlen igaz-voltát, ugyan azon úton fel-találllyák e' könyvnek-is tagadhatatlan méltoſágát; a'mint meg-láthatod a'*Kalaúz*ban (*a*). A'minémű dolgokkal akarják az Ujítók a' *Makabaus* könyveinek méltoſágát rontani, erőtleneknek mutatták nem chak az igaz Kereſztyén Doctorok, hanem a'*Kalviniſták*-közzül-is *Albericus Gentilis*; kinek arról-valo könyvét *Hanoviában* nyomtatták 1604. eſztendőben. A'mit pedig *Károlyi* rebeſget azon könyvből, c. 15. v. 39. merő marczonaſág: mert azoknak a'könyveknek irója, nem tészi kéteſsé irását, mint-ha valamit nem igazán irt vólna, hanem ſzóllaſának nem olly ékeſen-valo-folyáſát jelenti, a'mint némellyek kívánhatnák. Az pedig nem choda, holott a'Proféták-közzül *Moyſes* (*b*), és *Jeremias* (*c*), meg-vallották nyelvek fogyatkozáſát; az Apoſtololok-közzül pedig ő-maga *Sz. Pál* egy-néhányſzor (*d*): de azzal nem tészi kétségeſsé irását.

Harmadik feleléte ſem jobb Károlyinak: *Az Iſten mikor az áldozatokról-valo parancholatokat adta, ſohul nem ſzóllott arról, hogy a'bűneiért* (talám a' hóltak bűneiért?) *áldozzanak.* Erre én azt felem; hogy, a'hol az Iſten az elevenek bűneiért áldozatot kívánt, ott kívánhatta a' hóltak bűneiért-is: és ſohult nem olvaſták az Atyaſiak, hogy a'hóltakat ki-rekeſztette vólna az Iſten. és hogy vagy ott, vagy egyébütt javallotta légyen az Iſten afféle áldozatokat, nyilván meg-mutatta *Judas Makabaus* az egéſz gyülekőzettel: kik, ha Iſten-ellen-valo dolognak ítélték vólna, ſemmi-képpen nem chelekedték vólna. Mondám, hogy javallotta: mert ha ſzintén nem parancholta-is az Iſten, javalhatta; a'mint ſok egyéb dolgot, úgy-mint az Új innepeknek rendeléſét (*e*). Ő-maga *Károlyi* emlekezik az illyen Innepről (*f*). Azt-is irja (*g*); hogy, *az Enczénia innepet Júdas Makabaus ſzerzette, a' templomnak bálványokról-valo meg-tiſztitáſának emlekezetire.* Melly innepről nem olvaſunk ſemmi parancholatot: de ugyan javallotta Urunk, és azon az innepen jelen akart lenni Jeruſalemben (*h*).

A'Negyedik-is haſonló a'többihez: *Az egéſz Szent Irás bizonyíttya, hogy az halál-után ninchen váltság. Láſd-meg Luc. 16. v. 26. A'halottakért-valo könyörgéſről, az Purgatoriomról ſohul nem ſzóll. Azért, ha lehet, a'Pápiſták más erőſséget kereſsenek.* Meg-néztem a'helyt, a'melyre *Károlyi* igazít: de nem láttam azt benne, a'mit *Károlyi* mond. Mert Szent *Lukách* a'kárhozott Gazdagról emlekezik: és mi ſem mongyuk hogy pokolból váltság vólna, hanem más helyből; mellyet a'Szent Iráſsal bizonyítunk. Olvaſd erről a'*Kalaúzt* (*i*). Az-okáért, ha lehet, *Károlyi* más-képpen okoſkodgyék a'*Makabauſok* könyvéből vőtt bizonyſág-ellen. Chodálom pedig, hogy ennyi okoſkodáſsal akarta *Károlyi* e'mondáſt meg-erőtleníteni, holott azt írhatta vólna a'Biblia ſzélire, a'mit más két helyen írt azon *Makabauſok* könyvébe (*k*): *Ez Zidó hazugſág.* és (*l*): *Ez-is Zidó hazugſág, mert az ſemmi Irásban ninchen.* Igy bőchülli *Károlyi* a'Szent Iráſt. Illyen káromló Bibliáját forgattyák az Ellenkező atyaſiak, az-okáért nem choda hogy káromkodni tudnak. Vallyon honnét tudta *Károlyi* hogy azok hazugſágok? Én bizonnyal mondom, hogy iſzonyodtam mikor olvaſtam, és chodálkozom moſt-is hogy méréſztette azt oda írni; holott ſe *Luter* ſe más *Kalviniſta* Bibliában azt nem olvaſtam, ſe Deákban, ſe Németben. De gondolom hogy ezek

a Fol. 345. 347.

b Exod. 4, 10.
c Jer. 1, 6.
d 1. Cor. 1, 17. & c. 2, 1. & 2. Cor. 11, 6.

e Judith 16, 31. Eſth. 16, 21.
f 1. Machab. 4, 59.
g Joan. 10, 22.
h Ibidé.
i Folio 973. & ſeqq.
k 2. Machab. 1, 36.
l 2. Machab. 2, 4.

egyebeknél vitézbnek akarta mutatni magát *Károlyi*. Hogy pedig az írja, hogy *az semmi Irásban nincben*: nem helyes. Mert ő-maga-is meg-vallya *Károlyi*, hogy a' Sz. Irásnak némelly könyvei el-veszték (*a*), és azoknak valamellyikében lehetett, a' mint jelenti *Nicolaus Serarius* (*b*). De ha az nem vólna-is: nagy vakmérőség, ok-nélkül, nem hogy a' *Sz.* Iráſt, de akár-mi bőchülletes ember irását-is meg-hazudtolni.

a 3. Reg. 4, 32, 33.
b Proleg Bibl. c. 8, qſt. 14.

Nem kedvellik az Ujító atyafiak az Evangeliomi Tekéllet-ségnek tanátsitis, noha az *Evangelikusok* nevén igen kapnak: Az-okáért a' hól azokról emlekezet vagyon, *Károlyi* chúfos *gloſsákat* ír mellé-jek. A' Szűzeſséget és Nőtelenſéget ajánlotta és dícsérte Urunk, midőn azt mondotta, a' mint *Károlyi* fordíttya: (*c*) *Nem mindenek veszik-bé azt a' beszédet, hanem a' kiknek adatott.* És (*d*) utánna veti: *Vannak ollyak-is, kik ő-magok herélték-meg magokat a' mennyeknek országáért. Az ki bé-veheti, vegye-bé.* Hallyad a' gloſsát: *Az Istennek kiváltképpen-való ajándéka a' maga meg-tartóztatásnak ajándéka az emberben; azért senki nem kötelezheti arra magát, &c.* És utánna veti: *Nem azt mondya Krisztus, hogy a' Szűzeſség érdemli az örök életet. mert szinte az igen igaz Szűzeſség sem érdemli azt; hanem, mondya hogy vannak ollyak, kik magokat meg-tartóztattyák a' házaſságtól, hogy a' mennyei dolgokban leheſsenek serénybek és szorgalmatosbak.*

c Matth. 19, 11.
d Verſ. 12.

Ebben ſok vétek vagyon. Első vétek az: hogy, *Senki nem kötelezheti magát a' Szűzeſségre.* Mert az ember, jól és haſznoſon kötelezheti magát arra, a' mi kedvesb az Istennél. Ollyan pedig a' Szűzeſség és a' Nőtelenſég, a' Házaſsághoz-képeſt, a' mint *Sz. Pál* nyilván mondgya (*e*), a' *Károlyi* fordítása-szerént-is: *Azért, a' ki el-adgya házaſságra leányát, jól chelekeszi; a' ki pedig nem adgya, jobban chelekeszik.* És iſmég (*f*): *Az aſszony állat, ha az ura el-aluſzik, szabados hogy el-menjen az kihez akarja, chak az Urban. De bóldogb léſzen, hogy ha úgy marad az én értelmem-szerént. hiſzem pedig hogy én-bennem-is az Isten lelke vagyon.* Haſznoſon kötelezi pedig ember magát az ollyan jóra: mert a' kötelezéſſel, a' vagy fogadáſsal, akarattyát megerősíti hogy ne ingadozzon, és az ördögnek ellenkező kísértetit meg-erőtleníti. Mert a' kötelesség-nélkül, az emberek az igen jó és dícséretes dolgokban-is könnyen meg-változnak, vagy az ördög inchenkedeſséből, vagy az ő tulajdon álhatatlanſágokból. Innét az emberek-között-is gyakorta kívántatik az eskűvés; hogy az akarat meg-kötöztetvén, könnyen meg ne változzék. És így eskűſznek a' vitézek az ő kapitányoknak, a' bírák a' kősségnek, a' házas emberek egy-máſsnak, hogy hivatallyokban hívebben el-járjanak.

e 1. Cor. 7, 38.
f Verſu 39, 40.

A' Szent *Pál* mondáſa a' Nőtelenſégnek jobb-vóltáról, olly világos, hogy *Károlyi* ſem mert ellene *gloſsálni*. De tartvan attól, hogy valaki a' tiſzta ſzín bőtűből az Ujítók tanitáſát meg-vetheti: két *gloſsával* meg-mutatta mérgét.

Elsőben, azt mongya; hogy, *A' Szűzeſség az házaſságnál jobb; azokban tudni illik, a' kik magokat meg-tarthattyák. mert az házaſságban ſok háboruſág vagyon Második: Mert e' világnak ideje rövid: azért az házaſsággal úgy ellyen ember, hogy Istentől el ne vonattaſſék. Harmadik oka, miért jobb a' Szűzeſség: mert a' kinek feleſége vagyon, ez világiakban ſzorgalmatos. A' ki pedig házaſság-nélkül való igaz szűz, nem ollyan mint a' barátok, az Isten dolgaiban foglalatoſok.* Mindenik okát helyén hagyom. De azt kérdem; Mit ért az *Igaz szűzön, a' ki nem ollyan mint a' Barátok*? Bizonyos, hogy nem a' *Kalviniſta* Predikátorok, kik-közzül nem itélem hogy eggy-is e' kídig ſzabad akarattya-szerént örök szűzeſségben élt vólna. Chodálom pedig, hogy nem átallya *Károlyi*, hogy a' magához haſonló *Predikátorok* ſzemében a' gerendát nem látván, a' Barátok ſzálkáját kezdi mozgatni. Reá felelek Arany-ſzájú Szent *Jánoſsal* (noha ő közönségeſen a' Házaſokról ſzóll) hogy haſonló-ſzámu *Predikátorokban*, többet találni házaſság-rontókat, hogy-ſem a' Barátokban fogadáſoknak meg-szegőit.

g 1. Cor. 7, 35.

Máſik *gloſsája* Károlyinak: *Vegyék eszekbe ezt a' Pápiſták; mert azt mongya Szent Pál* (*g*), *hogy a' Szűzeſséget nem azért dícséri, hogy valakit törbe ejtſen, és valakit arra erőltetſen hogy meg ne házaſodgyék.* Eszünkbe vőttük a' Szent *Pál* mondáſát, és a' ſzerént chelekeszünk-is. Senkit nem erőltetvén a' Nőtelenſégre: hanem azoktól, a' kik azt ſzabad akarattyokból fel-vállalták, és magokat reá kötelezték, a' *Sz. Páltól* dícsértetett okokért, kívánnyuk hogy kötelesſégeknek és fogadáſoknak ele-

get tegyenek. mint ſzintén, noha ſenkit az Házaſságra nem erőltetünk, mindazáltal meg-kívánnyuk az házaſságbéliektől, hogy hivatallyok és fogadáſok-ſzerént éllyenek. Es, a'mint ezek, ha külömbet chelekeſznek, méltók bűntetéſre: azon-képpen amazok-is, a'Szent *Pál* mondáſa-ſzerént, a'mint *Károlyi* fordította: *(a) Az iſiu özvegy aſzſzony állatokat pedig, ez illyen tiſztre fel ne vegyed: mert minek-utánna bujalkodni kezdenek az Kriſtus-ellen, férjhez akarnak menni. Kik azért méltók ſzidalomra, hogy az első hitet meg-vetették.* Károlyi nem *gloſsálta*-meg, mi légyen az az első hit: de köszönſéges-képpen a'Sz. Atyák 's a' *Conciliomok*, a'maga meg-tartoztatáſnak fogadáſáról értik *(b)*, melynek meg-ſzegéſe, *ſzidalomra*, sőt kárhozatra-is méltó; a'mint a'*Vulgáta Editzió*ban olvaſsuk: *Habentes damnationem.* sőt a' *Tiguri Kalviniſta* Bibliában-is e'képpen: *Ex eo damnandæ, quòd primam fidem rejecerint.*

De mint-hogy *Károlyi* azt mongya; hogy, Senki magát a'Szűzeſségre nem kőtelezheti: halljuk mi okát adgya: *Az Iſtennek kivált-képpen-valo ajándéka a' maga meg-tartóztatáſnak ajándéka az emberben; azért ſenki nem kötelezheti arra magát, &c.* Mit akarjon ezzel *Károlyi*, meg-érthettyük imillyen okoſkodásból: Senki nem kötelezheti magát egyébre, hanem a'mit túd hogy bétellyeſíthet. mert külömben ſzerencſélteti magát hogy meg-ſzegje fogadáſát; és vakmerő-képpen kötelezvén magát, Iſten-ellen vét, *kinek nem tetſzik a' hamis és holond igéret (c)*: De ſenki bizonnyal nem tudhattya, ha meg-tartóztathattya-e magát mindenkor: holott azt az Iſten ajándéka-nélkül nem chelekedheti. nem-is tudhattya pedig, ha vagyon-e nála az az Iſten ajándéka; és annál inkább, ha meg-marad-e az nála mind végig: Tahát ſenki örök Szűzeſséget nem fogadhat vakmerőſég-nélkül.

Én pedig így felelek: A'Szűzeſség, Iſten ajándéka; de az ember akaratyában 's hatalmában-is vagyon. Mert noha az Iſtennek némelly ajándéki, nem függnek az emberi eſzközтől, úgy-mint az egéſség, profétálás, choda-tétel: mindazáltal ollyan ajándéki-is vannak, mellyek az emberi eſzközt meg nem vetik, sőt kívánnyák. Mert, hogy hidgyünk, békével ſzenvedgyünk, a'kíſérteteket meg-győzzük; Iſten ajándéki, és ő-nálánélkül azokat nem chelekedhettyük: de mindaz-által, azon dolgok az ember hatalmában-is vannak. Mert, noha az Iſten ſegéti azokra az embert: mindazáltal nem erőlteti, nem-is kételeníti. És noha az ember az Iſten ſegétſége-nélkül ſemmi jót nem chelekedhetik: mindazáltal, azzal igen-is chelekedhetik, a' melly kéſz az Iſten réſzéről, ha az ember kéri és kereſi. mert egyéb-aránt, nem vétkeznék az ember ha nem hinne, a'vagy a' kíſérteteknek ellene nem állana. Illyen ajándék azért a' Szűzeſség, és az Iſten ſegétſégével a'mi hatalmunkban vagyon: és azért tanátſollya azt Szent *Pál (d)*. mellyet heában tanátslana, ha a'mi hatalmunkban nem vólna; a'mint-hogy heában tanátſolnók hogy valaki egéſséges légyen, a'vagy profétállyon.

*Károlyi*nak más *gloſsá*jában-is tapaſztalhato hamiſság vagyon; hogy, tudni-illik, a' Szűzeſség nem érdemli az örök életet; hanem chak arra-valo, *hogy ember a'mennyei dologban ſerényebb és ſzorgalmatosb leheſſen.* Mert, noha erre-is igen haſznos, mindaz-által érdemeſ-is; a'mint köszönſégeſsen tanítyák a'Szent Atyák; Szent *Cypriánus (e)*, Szent *Hilárius (f)*, Arany-ſzáju Szent *János (g)*, Szent *Jerónimus (h)* Sz. *Agoſton (i)*, Sz. *Anſelmus (k)*, *Beda (l)*, és egyebek; a'mint fel-találod *Bellarminus*nál *(m)*. De ám engedgyünk-meg eggyet *Károlyinak*: chak mutaſson egy Predikátort, ki tudván, hogy a'Szűzeſség haſznos arra, a'mire *Károlyi* mongya, azt meg-kívánta vagy kővette vólna: a'vagy ha ſenkit nem mutathat, vallya-meg hogy ſenki közzülök nem igyekezett azon, hogy a'mennyei dolgokban ſerényebb és ſzorgalmatosb lehetett vólna.

Egyébütt-is ellenzi *Károlyi* a'Nőtelenſéget. Mert *Actor. 1. ver. 14.* a'Sz. Lukách mondáſát imigyen fordíttya: *Ezek mind egyetemben foglalatoſok valának az imádkozásban és a' könyörgéſben, az aſzſzony'állatokkal egybe.* És a'ſzélire azt írja: *vagy az ő feleſégekkel egybe.* mellyet, ſem a'bötűből igazán ki nem facharhat, ſem a' Szent Atyák magyarázáſában fel nem talál. Mert Arany-ſzáju Szent *János (n)*, azt azokról az aſzſzony'állatokról érti, a' kikről az Evangeliomban emlekezet vagyon; kik, a'mint *Károlyi* fordította, *(o) követték vala Jéſuſt Galileából, és ſzolgálnak vala*

a 1. Tim. 5, 11.

b Vide Bellarm. lib. 2. de Monachis, c. 24.

Matt. 19. ad v. 11.

c Eccles. 5, 3.

d 1. Cor. 7, 25.

Matt. 19. ad v. 12.

e Lib. de Habitu Virg.

f In cap. 19. Matt.

g In c. 19. Matt.

h Lib. 1. in Jovin.

i De S. Virginitat. c. 23 & 24.

k In c. 19. Matt.

l Ibidem

m Lib. 2. de Monachis, cap. 9.

n Hom. 3. in Acta.

o Matt. 27, 56.

néki.

néki. Holott azt irja Szent Jerónimus (a), hogy szokás vólt a'Zidóknál, hogy az aszszony'állatok a'Tanitókat táplálnák és ruháznák; melyről Sz. Agoston-is emlekezik (b). És mint-hogy az botránkozást szerezhetett vólna a'Pogányok-között, Sz. Pál azt el-távoztatta; és azért mondotta (c): Vallyon ninch-e hatalmunk, hogy aszszony atyánk-fiát széllyel hordozzuk, mint a'több Apostolok-is, és az Ur attyafiai, és Czéfas? De ez sem jól fordította Károlyi; az Aszszony atyánk-fia helyett, Keresztyén feleségünket irván. Mert, noha a'Görög ige, γυναῖκα, aszszony'állatot-is tészen, és feleséget-is: mindaz-által e'helyen nem feleséget tészen, mert nem illik egybe az atyafi a' feleséggel: és a'Görög bötűben ninchen az articulus τὴν, melly bizonyos személyt, vagy feleséget jegyez. Annak-fölötte, hogy Sz. Pálnak felesége nem vólt, igen nyilván jelenti ő-maga (d); a' mint a'Sz. Atyák és Doctorok magyarázzák, Sz. Agoston (e), Sz. Jerónimus (f), Arany-tzáju Sz. János (g), Sz. Ambrús (h), és egyebek-is. És Clemens Alexandrinus-is azt irja, hogy az Apostolság-után, a' feleségét úgy tartotta mint attyafiát. Hogy pedig az Ellenkező atyafiak azt mongyák; hogy a' férfiak, feleségeket szokták körül hordozni, és nem attyokfiait; nem helyes: mert a'Tanitók-al-is körül-járhatnak az aszszony'állatok, úgy-mint tanitványok, a'vagy szükséges dolgokban szolgálók; a'mint Urunkal-is jártak (i).

Sz. Pál-is ír a'Szüzességről, és Nőtelenségről, azt sok-képpen dícsérvén, és ajánlván. Melly dolog mint-hogy nem fér az Ujító atyafiak fogára, Károlyi azon vagyon, hogy a'világos bötűt meg-homályositsa. Elsőben: Azt mongya Sz. Pál, a'mint Károlyi fordíttya, vers. 5. Ne challyátok-meg egy-mást, hanem-ha egyenlő akaratból ideig, hogy foglalatosok lehessetek az böjtölésben és az imádkozásban. Melyre igy glosál: Nem szóll Sz. Pál a' minden-napi könyörgésekről; mert azokat meg nem bántya a'szent házaság: hanem ámaz közönséges imádkozásokról, mellyek az O Testamentomban vészedelmes időben szoktak vala lenni; moston-is lészsznek az jól rendelt reformált gyülekezetekben. Innét az jő ki, hogy efféle közönséges könyörgéseket meg-bánt a'szent házaság. Melyet mi módon hitessen-el Károlyi a'Kalviniſtákkal, nem tudom: de gondolom, hogy, vagy soha ollyan könyörgések nem vólt, melyben a'Házaságot meg-tiltották vólna; vagy, ha meg-tiltották, inkább akartak a'könyörgés-nélkül lenni, hogy-sem a'Házaság-nélkül; mint-hogy ők azt olly szükségesnek tartyák, mint az ételt és italt.

Másodszor: Imigyen-gloſsál Károlyi: Azt akarja mondani, hogy szabad meg-házasúlni, vagy nem házasúlni; de úgy, hogy a' ki meg nem házasodik, arra-való ajándéka légyen hogy magát meg-tartóztathassa. És egy-kevéssé az-előtt azt irta: A'kiknek Isten arra-való ajándékot adott, jó el-lenni aszszony'állat-nélkül. De a'kinek nem adott, éllyen a'szent házasággal. Ezekből a'gloſsákból, egy-néhány chúfos dolgok kö-etkeznek: Első; hogy az Ujítók Predikátori-közzül, e'kídig senkinek Istentől az a'jeles ajándék nem adatott, mellyet olly igen dícher és javall Sz. Pál: mert eggyül-eggyig meg-házasodnak, és a'Nőtelenséget az igaz Papokban kárhoztattyák, és sok hamis káromlásokkal vádollyák. Továbbá; hogy senki Házaság-nélkül nem lehet, mint-hogy senki bizonyoson nem tudgya, ha vagyon-e arra-való ajándéka hogy meg-tartóztathassa magát egy-általlyában. Ha pedig arra elég az, hogy ember jó reménségben lehet; és ha könyörög, az Isten meg-adgya néki: igy senki ninch a'ki el nem lehet a'Házaság-nélkül. Annak-fölötte; hogy a'Házaság, a'maga meg-tartóztathatatlanságnak jele; mint-hogy a'kivül, jobb a'Nőtelenség.

Harmadszor: A'hol Sz. Pál azt irja, vers. 25. Az Szüzek-felől ninchen az Urtól parancholatom: Károlyi azt gloſsálta melléje: Azok-felől a kik Szüzeſséget fogadtak az Istennek. Tahát Sz. Pál idejében-is vólt a'Szüzességről-való fogadás. Miért mongyák tahát az Ujítók Pápa találmányának? Továbbá, azokat dícheri Sz. Pál; hogy, Jó az embernek úgy szüzen maradni, a'mint Károlyi fordította. Mi azoka tahát, hogy az Ujítók a'Barátokat és az Apátzákat káromlyák; és, a'hol lehet, ki-is ugrattyák a' kápából és chuklyából.

Negyedszer, azt irja Károlyi; hogy Sz. Pál a'jelen-való szükségen érti az Anyaszentegyháznak akkori háborusságát. Azt mongya azért, hogy arra-nézve, jó a'ki meg nem házasúl. És ismég: A' Szüzeſség az Házaságnál jobb, azokban tudni-illik, a'kik magokat meg-tarthattyák, mert az házaságban sok háborusság vagyon. A'mi az elsőt illeti,

a In c. 27. Mat.
b De Opere Monachor. c. 3.
c 1. Cor. 9, 5.
d 1. Cor. 7, 8.
e De Opere Monach. c. 4.
f Lib. 1. contra Jovin.
g In hūc locum.
h Ibidē.
i Luc. 8, 3.

annak

annak *Kalvinus* ellene-mond, és azt mongya; hogy, *Sz. Pál, minden idő-béli embereknek, midőn chendes békeség vagyon-is, dícséri és ajánlya a' Nőtelenséget és Szűzeséget.* A'mi a'másikat illeti, úgy vagyon hogy nincs annyi háboruság a' Nőtelenségben mint a'Házasságban: de azon-kívűl-is hasznosb a'Szűzeség, a' mint ugyan-ottan mongya *Sz. Pál, v. 34.*

Emlekezik Urunk más Evangeliomi Tekélleteségről-is, midőn az ifiúnak, a' ki ifiuságától-fogva meg-tartotta volt a'parancholatokat, és azzal bé-mehetett volna az örök életre, a'mint az Urunk mondásából ki-tetszik; azt mondotta, a' *Károlyi* fordítása-szerént (a): *Ha tekélletes akarsz lenni, eredgy-el, add-el minden marhádat, és oszlogasd a' szegényeknek, és kinched leszen meny-országban, és jere és kövess engem.* E'jeles és nyilván-valo mondásról, *Károlyi* gloſsát ír: *A'törvény sohul nem kívánnya hogy minden marhánkat el-adgyuk, és a' szegényeknek adgyuk. De mivel-hogy ez ifiu nem ismeri az ő belső gyarlóságát, a'telhetetlenséget, hanem chak a' kilsőről szorgalmatos, hogy tudni-illik ne légyen kilső-képpen lopó vagy parázna, annak-okáért mongya néki hogy marháját el-adgya, hogy meg-ismértessék mi vágyon szivében.* Hogy *A'törvény azt sohul nem parancholya*, meg-engedem: de tagadhatatlan, hogy a'Kriſtus törvénye javallya, és ajánlya-is; és nagy jutalmát-is ígér érette. Mert midőn *Péter* azt mondotta volna, maga 's a' több Apoſtolok képében: *Imé mi mindeneket el-hadtunk, és követtünk téged, mint leszen azért dolgunk?* (b) igen szép igéretet vőtt. És hogy egyebekkel-is meg-kívántatnà azt Urunk, köszönségesen mondotta, a'mint *Károlyi* ő-maga fordította: *És valaki el-hadgya házait, &c. száz annyit vészen, és az örök életet örökség-szerént bírja.* Az-okáért chodálkozom, hogy senki az *Evangelicusok*-közzűl nem kap a' Kriſtusnak illyen szép igéretin, el-hagyván mindenét, és a' JESUST szegénységben követvén. Hogy pedig *Károlyi* az ifiút *Telhetetlennek* nevezi, maga fejétől találta: mert a'Telhetetlenség, nem jár eggyűtt az Isten parancholatinak meg-tartásával †, sem a'Kriſtus nem kedvellette a'telhetetlenséget. Sz. *Márk* pedig azt irja, a'*Károlyi* fordítása-szerént-is (c); hogy, JESUS *reá tekintvén, meg-kedvelé őtet.* De chak hamar ki-lépik az útból *Károlyi*, és a'mi következik, nem szintén jól fordíttya: *És monda néki: Egy fogyatkozásod vagyon még, eredgy-el,* &c. mert az igaz bőtű-szerént, imigy kellett volna magyarábban fordítani: *Egy heával vagy.* És mérgét inkább meg-mutatta a'*gloſsával*, midőn azt írta: *Nem azt mongya, hogy a'törvény-kivűl szűkölködik egy dolog-nélkűl; mert valamit Isten kíván tőlünk, azt a'törvénybe bé-foglalta: hanem azt mongya, hogy a'törvény meg-tartásában szűkölködik egy-nélkűl,* &c. Ez nem igaz. A'vagy nevezze-meg *Károlyi*, mi volt az az egy? Máſt nem talál az Evangeliomban, hanem a'mit Urunk mondott: (d) *Ha tekélletes akarsz lenni, eredgy-el, add-el minden marhádat, és oszlogasd a'szegényeknek,* &c. De, a' mint ő-maga *Károlyi* mondotta a'gloſsában, (e) *A'törvény sohul azt nem kívánnya:* Tahát nem jól írta más *gloſsa*-ban, (f) hogy, *A'törvény meg-tartásában szűkölködőtt egy-nélkűl*: tő-képpen mint-hogy az ifiú azt mondotta Urunknak a'törvény parancholati-felől: (g) *Mind ezeket meg-tartottam ifiuságomtól-fogva*: és úgy vetette utánna; *Mi heával vagyok még?* És hogy azt igazán mondotta légyen, abból meg-bizonyúl, hogy Jesus a'mondás-után, *reá tekintvén meg-kedvelé őtet.* Nem kedvelte volna pedig bizony, ha hazudott volna.

A'Szentségeknek minden erejét, gyűmölchét, és foganatoſiságát el-akarják az Ujító atyafiak rekkenteni. Az-okáért *Károlyi*, azokról-valo Iráſokat meg-akarta homályositani helyetlen *gloſsáival*. Mert a' Szent Kereſztségről, melly a'több Szentségeknek fondamentoma, *Matth. 3.* imillyen hamis gloſsát ír (h): *A' Kereſztség nem igazít meg Isten-előtt, hanem a' Kriſtus, kit a' kereſztség példáz.* Sőt a'Kereſztség-által, úgy-mint eſzköz-által, igazíttatik meg az ember a'Kriſtuſtól; a'mint ugyan ottan, maga feledékenységéből jelenti *Károlyi*. mert chak hamar utánna veti: (i) *Az Kriſtus meg-kereſztelkedik, hogy az ő testében a'mi Kereſztségünket meg-szentelné.* Vallyon mint szentelte-meg a'Kereſztséget? Úgy hogy erőt adott annak, a'mi meg-szenteléſünkre, és meg-igazúláſunkra. Azért nevezi Urunk a'Kereſztséget, Joa. 3. v. 3. *Ujonnan-valo szűletésnek*: és Szent *Pál*, Tit. 3. v. 5. *Az ujonnan szűletés fürdőjének*. Hasonló hamis *gloſsáját* találod *Károlyi*nak Actor. 8. v. 37.

a Matt. 19, 21.

b Matt. 19, 27.

† 1. Tim. 6, 10.

c] Marc. 10, 21.

d Matt. 19, 21.

e In cap. 19. Matt. v. 21. b

f In cap. 10. Marc. v. 21.

g Matt. 19, 20. Mar. 10, 20.

h Ad Verſ. 11.

i Ad Verſ. 15.

Az Oltári-ſzentſégnek-is el akarja győmölchét fogni, tagadván abban valóſágos jelen-létét a'Kriſtus igaz Teſtének. Az-okáért, *Joan. 6. v. 62.* az Urunk mondáſát imigyen fordította Károlyi: *Ha azért láttangyátok az embernek fiát fel-menni oda az holott előſzőr vólt, mit mondotok?* és imillyen *gloſsát* írt a'ſzéllre: *Mint-ha azt mondaná Kriſtus: Nem ezt a' húſos teſtet éſzitek, mert ez fel-vitetik menybe.* Hamis magyarázat, és tellyeſséggel ellenkező Urunknak igyekezetivel. Mert, a'mint *Károlyi* fordította; (a) *Tudván azért Jéſus, hogy az tanitványok ezen háborganának* (tudni-illik, hogy olly nyilván és magyarán emlékezett az ő Teſtének ételéről, hogy nyilvábban ſem lehetett) *monda nékik: Ez bánt-e meg titeket? Ha azért láttangyátok*, az-az, Ha veletek lévén, nehéznek tetſzik hogy az én Teſtemet eledelül néktek adgyam: menyivel inkább nehéznek fog-tettſzeni, ha el-válom tőletek láthatando ſzemélyemben? De akkor-is el kell azt hinnetek: Tahát annyival inkább moſtan. Az-okáért, noha ſokan az ő tanitványi-közzűl-is hátra állottak, és az-után vele nem jártak: mindaz-által, ſem beſzédét viſzſza nem czáfolta, ſem a'*Károlyi gloſsája*-ſzerént nem magyarázta; hanem a' tizen-két tanitványinak-is, tudni-illik az Apoſtolnak, azt mondotta, a'*Károlyi* fordítása-ſzerént-is: *Nemde el akartok-e ti-is menni?* Mint-ha azt mondotta vólna: Egy-általlyában megmondottam az igazat: A'ki hinni akarja, jó mi jó; velem maradhat, és ez-után meg-iſméri hogy valóſágos igaſságot mondottam: a'ki pedig hinni nem akarja, erővel nem tartom; ſzabad vele ha el akar menni nyitva az ajtó. Mellyet halván Sz. *Péter*, ezt felelte: *Uram, kihez mennyünk, örök életnek beſzéde vagyon nálad.* Az-az, te tudod mit mondaſz: nem kell azt nékünk vizgálnunk, hanem hinnünk, hogy üdvözűllyünk.

(a) Joan. 6, 61.

Más magyarázattyát-is adgyák e' mondáſnak a' Doctorok. Szokáſa vólt Urunknak, hogy egy chodálatos dolgot, más haſonlóval a'vagy nagyobbal bizonyított. Látván azért hogy némellyek az ő mondáſában meg-tántorodtának: annak meg-erősítéſére, máſt, vagy haſonlót, vagy nagyobbat mondott. *Ha azért láttangyátok*, &c. az-az, ha ezt nem hiſzitek, mi módon hihetitek hogy én fel-megyek menybe, és azt látván michoda ítéletben léſztek? Ha azt itélitek, hogy-én azt Iſteni erőmmel chelekeſzem: hidgyétek hogy azon Iſteni erőm e'dologra-is elégséges; és a'ki egy-ikét meg-chelekedhetem, a'máſikát-is végbe vihetem.

Joan. 20. verſ. 17. azt mondotta Urunk Magdolnának, a'*Károlyi* fordítása-ſzerént: *Ne illeſs engemet, mert nem mentem még fel az én Atyámhoz.* Erre imigyen *gloſsál* Károlyi: *Kriſtuſt nem kell a' teſtben e'világon kereſnünk minek-utánna fel-támadott, hanem hit-által menyben.* A'*fel-támadott*-helyett, talám azt akarta írni, *menybe ment*: mert tudni-valo, hogy fel-támadása-után negyven napig a'teſtben kereshették, a'mint a'ſzent aſſzonyállatok *hozzá járúltak, lábait meg-fogták, és térdre eſvén tiſzteltek ötet*, Matth. 28. v. 10. vagy *imádták ötet*; a' mint a' *Károlyi* fordításából-is kitetſzik. *Tamáſnak* pedig, ő-maga Urunk mondotta, Joan. 20. v. 27. *Hozd ide a'te újodat, és láſd az én kezeimet, és hozd ide a kezedet, és bochaſd az én öldalamba.* Tahát *Tamás* kereshette Urunkat fel-támadása-után, és fel-is találhatta teſtben e'világon.

De más bibéje vagyon itten *Károlyi*nak, és orozva a'Kriſtuſnak az Oltári-ſzentſégben-valo jelen-létét tagadgya. De ha a'Kriſtus Iſtenſége-felől igaz vallásban vólna, el-hihetné hogy Urunkat menybe-menetele-után-is kereſhettyük teſtben a'földön, noha láthatatlan állapatban. Mert ha mindenható; azt-is meg-chelekedheti, hogy egy időben több helyeken légyen. meg-is chelekeſzi pedig, mert fogadáſa tartya, mint-hogy teſtét nékünk ígérte az Oltári-ſzentſégben.

Márci 6. verſ. 13. azt olvaſsuk: hogy, *Az Apoſtolok ſok betegeket kentek-meg olajjal, és meg gyógyították.* Felt attól *Károlyi*, hogy ennét az Utólſo ſzent kenetet ne erősítenék a' Kereſztyének: az-okáért azon meſterkedett, hogy a'világoſságot meg-homályoſítſa; és azért azt írta a'ſzéllre: *Az Apoſtolok megkenték a betegeket amaz drága balſamum olajjal* (mivel a'bötűben ſem *drága*, ſem *balſamum*, hanem chak olaj) *és egyetemben meg-gyógyították a betegeket. Mőſt mivelhogy a' gyógyításnak ajándéka ninchen, az olaj-is hejába-valo.* Ez nem igaz: mert az Apoſtolok az olajjal nem egy-általlyában a' teſti betegſéget ítéltek, mivelhogy olaj-nélkű-is ſok betegeket gyógyítottak, a'mint Szent

a Actor. 3,6. c.5, 15.
b Actor. 14, 9. c. 19,12.

Péter (a), és Sz. *Pál (b)*: hanem fő-képpen, úgy-mint a' Szentség eſzközivel, a' bűnnek bochátaſáért, a' mint a' Sz. Atyák magyarázzák: mellyel moſt-is él az Anyaſzentegyház; és a' bűnnek meg-bochátáſát gyakorta követi a' teſti egéſség-is. Az ſem igaz, hogy *Moſtan ninchen a' gyógyítáſnak ajándéka*: Mert jól-lehet az Ujitóknál ninchen, kik, az ő tudományoknak meg-bizonyítaſára, chak egy ſánta ebet ſem tudtanak még eddig meggyógyítani: mindaz-által az igaz Anyaſzentegyházban mindenkor vóltak, és moſt-is vannak, a'kik vagy éltekben, vagy hóltok-után-is ereklyéjekkel ſzámtalan betegeket gyógyítottak. de arról moſt többet ſzóllani nem akarok. Ezen dolgot máſutt-is (c) újittya *Károlyi*, és azt mongya; hogy Szent Jákab midőn azt mondotta, az ő tulajdon fordítáſaſzerént: *Beteg-e valaki ti-közletek? hivaſſa az Egyházi ſzolgákat, és imádkozzanak érette, meg-kenvén azt olajjal az Urnak nevében. És az hitből ſzármazott imádſág meg-tartya a' beteget, és fel-ſegéli ótet az Ur: hogy-ha bűnt chelekedett, meg-bocháttatik néki. Szóllott*, úgy-mond Károlyi, *arról az időről, melyben a' tanítók gyógyítáſnak ajándékával meg-ékesíttettek vala. melly mivelhogy moſt ninchen, hijába-való a' kenet.* Ez nem igaz; Mert annak a' kenétnek haſzna, nem chak a' teſti gyógyúlás vólt, hanem annál nagyobb-is vólt, tudni-illik, a' bűnöknek meg-bochátáſa. Az-okáért, ha ſzintén igaz vólna-is a' mit *Károlyi* mond, hogy moſt a' Tanítók nem ékesíttetnek-fel a' gyógyítáſnak ajándékával; abból nem következnék hogy a' kenet heába-való vólna: mert a' bűnnek bochánattya, nagyobb, és ſzükſégesb a' teſti betégſégnek meggyógyítáſánál.

c Jacob. 5. v. 14.

Mint-hogy a' Szentſégeknek ſzolgáltatáſa, tiſztek-ſzerént az Egyházi ſzolgákat illeti; Egyházi ſzolga pedig nem lehet ſenki, igaz és törvény-ſzerént-való hivatal-nélkül: látván az Ujitó Kiáltók, hogy ſemmi réſzek ninchen az igaz hivatalban, choda mint irtóznak, mikor arra kénſzerittetnek hogy hivatallyokat meg-bizonyíttſák. Az-okáért *Károlyi* a' Sz. Irásnak némelly mondáſit, jeles *gloſſákkal* fel-tiſztelte.

Matth. 21. verſ. 23. Urunk meg-torkollya a' Papi-fejedelmeket, és meg-mutattya hogy ő-ellene nem okoſkodhatnak. Azt *Károlyi* máſuvá chigázza, azt irván a' ſzélire: *A' Papi-fejedelmek ſemmit nem gondolván a' tudománnyál, chak a' hivatalt hánnyák, mint moſt-is a' Pápiſták.* Nem úgy vagyon: Mert a' Pápiſták a' hivatalt méltán vitattyák, mivelhogy arról az Irás nyilván emlekezik: de a' tudománnyal-is igen gondolnak. sőt minden Ujítókat azzal győznek-meg, meg-mutatván hogy az ő tudományok eleitől-fogva vólt, és az Apoſtoloktól kézről kézre jutott hozzájok. Az Ujítók tudománya pedig ſohult nem vólt, hanem újonnan koholtatott; és az-okáért nem mélto hitelre, hanem meg-vetéſre.

Matth. 23. verſ. 1. A' mit Urunk a' *Moyſes* ſzékiben-ülő Tanítókról mond, azt *gloſſával* fel-ékesíti *Károlyi*, és azt irja: *Halgatnunk kell a' feſlett életű Tanítókat-is, de az ő életeket nem kell követnünk.* Nem jól ſzóll *Károlyi*, ha egy-általlyában beſzéll: mert Urunk nem egy-általlyában beſzéll a' Tanítókról; hanem azokról, a' kik a' *Moyſes* ſzékiben ülnek: azaz, a' kik hivatallyokat meg-mutathattyák, és a' ſzerént tanítnak. Az-okáért hamiſsan chelekeſznek az Ujító atyafiak, kik némelly igaz hivatalú Papok feſlett erkölcheér; el-akarják a' kőſséggel hitetni, hogy tudományok-is hamis: mert a' tudomány, nem függ egy-általlyában az erkölchtől és élettől, hanem a' hivataltól: és történhetik, hogy a' tiſzteſséges erkölchű embernek; hamis tudománya; a' gyalázatos erkölchűnek pedig, igaz tudománya légyen. Továbbá, nem jól ſzóll *Károlyi* az Ujítókhoz-képeſt: kiknek, mint-hogy nagyobb réſzére mind életek gyalázatos, 's mind tudományok hamis; azt akarja, hogy gyalázatos életőket ne-is láſsák, dögleletes tudományokat pedig minden próbálás és értekezés-nélkül bé-vegyék.

Joan. 2. verſ. 18. azt irja Sz. *János*; hogy a' Zidók azt mondották Urunknak, a' *Károlyi* fordítáſa-ſzerént: *Micboda jelt mutatſz mi-nékünk hogy te ezeket chelekeſzed?* Félvén *Károlyi*, hogy ő-tőle-is valaki jelt ne kívánnyon, hogy új tudományát meg-bizonyíttſa, a' könyv ſzélire imigyen ir: *Azok-ellen, a' kik a' rend-ſzerént-való hivatalhoz úgy kötik Iſtent, hogy choda-tételek-nélkül az rendkívül-való hivatalnak engedni nem akarnak, és azt nem böchüllik.* Ebben *Károlyi* ſok-képpen meg-mutattya mi bántya gyomrát; tudni-illik, hogy, ha igaz próba-kőre vonſzák az ő hivatallyát, fel-találják hogy ſemmi hivatallyát nem mutathattya; és következendő-képpen,

nem az ajtón ment-bé az akolba, hanem másunnét hágott-bé; és azért az Urunk mondása-szerént, nem igaz Pásztor.

De rázogassuk-meg jobban *a' Károlyi* mondását. Mi az Istent nem kötyük semmi-némű hivatalhoz; mert tudgyuk, hogy szabad véle, kit mint akar hini az ő szolgálattyára: hanem azt mongyuk, és kűlömbet sem mondhatunk, hogy az Isten a' Sz. Irásban, mind az Ó 's mind az Új Testamentomban, chak két rend-béli hivatallyát jelenti az igaz Tanítóknak és követeknek: Az eggyiket, nevezhettyük ő-magától az Istentől-valónak, más eszközök-nélkül: A' másikat, emberi eszközök által-valónak. Az elsőnek bizonyitására, az Isten mindenkor choda-tételekre-való hatalmat engedett a' másiknak, emberi láthatandó jelei vannak. Az első módot tartotta Isten az Ó Testamentombá, *Moyséssel*, *Aaron*nal, *Illyéssel*, és némelly Profétákkal: a' másikat, az *Aaron* fiaival és unokáival. Az Új Testamentomban, az elsőt az Apostolokkal: a' másikat, a' több igaz Tanitókkal; a' mint bévségesen fel-találod a' *Kálaúz*ban (*a*). Az okáért, ninchen semmi helye a' *Károlyi* exceptziójának: ki, mint-hogy ſe rend-szerént-való hivatallyát nem mutathatta *Calvinus János* a' vagy *Luter Marton*-előtt, sem rend-kivűl-való hivatallyát meg nem bizonyithatta (a' mint a' több *Luteriſta* és *Kalviniſta* Kiáltók-is) világos choda-tétellel: nyilván meg-vallotta, hogy nem Istentől hivattatott, hanem maga tolta-elő magát.

a A fol: 114. usq; ad 137.

A' mi pedig a' Kriſtus Urunk példáját illeti, azzal az Ujítók magok undokságát nem paláſtolhattyák: mert Urunk úgy felelt a' Zidóknak, hogy kérdésöket nem hogy kárhoztatta volna, hanem inkább helyén hadta, mondván, a' mint *Károlyi* fordította: *Rontsátok-el ez templomot, és harmad napra fel-épitem azt. mellyet az ő testének templomáról mondott*; a' mint az Evangeliſta meg-magyarázza. az pedig hatalmas nagy choda volt, és a' Kriſtus tanitásának meg-bizonyitására elégséges. Továbbá, mikor Keresztelő *János* Urunkhoz küldötte tanitványit, és azt kérdeztette (*b*): *Te vagy-e* (a' mint *Károlyi* fordittya) *az ki el-jövendő vala, vagy mást várjunk*? a' choda-tételekkel bizonyitott, mondván: *A' vakok* (a' mint *Károlyi* fordittya) *szemek világát vészik, a' sánták járnak*, &c. sőt, a' mint Szent Lukách irja (*c*): *Azon órában pedig* (a' mint *Károlyi* fordittya) *sokakat szabadita meg betegségéből; Isten ostoriból, tiſztátalan lelkektől, és sok vakoknak adá-meg szemek világát*. Mint-ha azt mondotta volna: Im hol a' bizonyos jelei az én jövetelemnek. Másutt pedig azt mondotta a' Zidók-felől (*d*): *Ha olly chelekedereket nem chelekedtem volna ő-közöttök, mellyeket senki nem chelekedett, nem volna bűnök*. Tahát valamig mi-is nem látunk choda-tételt az Ujítóktól, nem tartozunk nékik hinni, mert hivatallyoknak bizonyos jelét nem mutathattyák.

b Matt. 11, 3.

c Luc. 7, 21.

d Ioan. 15, 24.

Mint-hogy az Evangeliomi szabadság az Ujítókat minden Testi ſanyargatástól meg mentette, nem chak nem gyakorlyák abban magokat, hanem egyebekkel-is meg akarják útáltatni, és merő kép-mutatásnak tartyák, a' mint *Károlyi gloſsál*. Mert, *Matth 6. vers. 16.* a' hol a' kép-mutatók Bőjtöléſét meg-v ti Urunk, meg nē elégedett azzal *Károlyi* hogy a' bőtűr meg-változtatta, és *a' triſtis*-t, vagy *tetricus*-t, a' Tiguri-szerént, *feketitett orczájú*-nak fordította: hanem azonfelyűl hamis *gloſsát*-is irt a' ſzéljre: *Azok ellen*, úgy-mond, *a kik a' böjtölésben keresnek szentséget*. Mi-hodát? mind eggy-e *Károlyi*nál a' *szentség* és a' *kép-mutatás*, vagy az emberek előtt-való dicsére-tkeresés? Tartsa magának szentségét. elhittem felőle hogy ő merő kép-mutató volt. De tagadom, hogy igaz szentséget ne keresheſsen ember a' böjtöléſſel. Mert Sz. *Annáról* azt irja Sz. *Lukách*, ugyan a' *Károlyi* fordítása-szerént is; hogy, *Éjjel és nappal szolgált az Istennek, böjtöléſekkel és imádkozásokkal*. Nem az Isteni szolgálattal kell-e a' szentséget keresni? Tahát a' Böjttel-is: mert azzal Istennek szolgálunk.

Luc. 2, 37.

Ioan. 2, 19, 20.

Luc. 5. vers. 33. azt olvaſsuk, hogy a' Farisæusok illyen kérdéſt vetettek Urunk-eleibe, a' *Károlyi* fordítása-szerént: *Mi az oka, hogy a' János tanitványi gyákorta böjtölnek és imádkoznak, hasonlatoſsképpen a' Farisæusok tanitványi-is; a' te tanitványid pedig éſznek és iſznak*? Ő pedig *monda nékik: A' vagy mivelhetik-e azt, hogy a' vő-legénynek baráti böjtöllyenek mig vélek vagyon a' vő-legény? El-jönnek az napok mikor el-vétetik tőlök a' vő-legény, akkor böjtölnek az napokban*. Mind a' mi igaz böjtünkben, s mind a' Tiguribá *filii* vagyon: de a' *Károlyi*éban (nē tudom hol olvaſta) *amici*. De az ám hagy járjon, hanem azt kérdē: A' kinek Istenes lelki ilméreti vagyon, e' mondásban fel-találja-e, hogy a' Böjtöléſt Urunk kárhoztatta volna,

a'vagy az-ellen valámit mondott vólna: sőt azt javallotta, és azt jövendőlte felőle, hogy az ő Tanitványi-is gyakorlandók vólnának azt, mikor ő azoktól elvétetnék: Mindaz-által *Károlyi* félvén a' Bőjtől, mint valami állat egy bizonyos péntektől, a'Biblia szélire imillyen *gloſſát* mázolt: *A'kép mutatók és tudatlan emberek, az Iſteni ſzolgálatot az Bőjtölésben, és egyéb apróléknak helyheztetik, melyről Irás ninchen.* Kevés szóval nem kevesett vétett *Károlyi*. Mert, Elsőben: Honnét bizonyíttya, hogy a'Kereszteló *János* tanitványi, a'kikről itten emlekezet vagyon, *kép-mutatók vóltak?* holott arról Irás ninchen: sőt az Irás külömbet jelent felőlök (*a*). Másodszor: Kép-mutatás-e, és tudatlanság-e, az Bőjtölésben és imádságban helyheztetni az Iſteni ſzolgálatot? El-felejtette-e *Károlyi* a'mit az-előtt írt Sz. *Lukách*, az ő fordítása-szerént-is, *Anna* aszszonyról (*b*); tudni-illik, hogy, *El nem távozott a'templomtól, hanem éjjel és nappal ſzolgált az Iſtennek bőjtöléſekkel és imádkozáſokkal?* Ki nem láttya, hogy az Evangeliſta az Iſteni ſzolgálatot magyarán azokban helyheztetí, a'miket Károlyi a'*Kép-mutatóknak, és tudatlan embereknek aprólék dolgainak* nevez? Ugyan azon Sz. *Lukách*, más könyvében (*c*) azt irja, a'*Károlyi* fordítása-szerént; hogy, *Mikor a'Szent Lélek azt mondotta vólna az Kereſztyén tanitványoknak: Válaſzſzátok-el nékem a'Barnabáſt, és a'Sauluſt, a'munkára melyre én hívtam: mikor bőjtöltek és imádkoztak vólna, és az ő kezőket reájok vetették vólna, el-bocsátják őket.* Chodálom, hogy itt-is azt nem írta *Károlyi* a'Biblia szélire, hogy *Aprólék dolgokba helyheztették az Iſteni ſzolgálatot* a'Szent Lélektől tanittatott hívek. Harmadszor: Michoda orczával merte azt írni *Károlyi*, hogy, *A'bőjtről, és imádságról, noha az ő-nála aprólék dolog, ninch Irás?* Sőt miről emlekezik inkább gyakrabban az Irás?

De úgy tetszik, hogy ő-maga *Károlyi*-is eszébe vőtte hogy nē jól szóllott: mert leg-ottan külömbet beszéll, utánna vetvén: (*d*) *A'Bőjtöléſnek törvényiben, meg kell ſok környül-állo dolgokat gondolni, tudni-illik, időket, ſzemélyeket, és azoknak erőtlenſégeket: mert, ha minden válogatás-nélkül-valók a'bőjtöléſről-valo törvények, nem jók.* Azt kérdem én *Károlyi*tól: Ha aprólék dolgokban, mellyekről ninch Irás, se törvény, kívántatik-e olly nagy gondolkodás, hogy minden környül-állo dolgokat meg-fontollyunk? Láſsák a' *Kalviniſta* atyafiak, mint illik ez egybe az ő Evangéliomi ſzabadſágokkal. Továbbá, ha a'Bőjtöléſről-valo törvények akkor nem jók, midőn minden válogatás-nélkül vannak: tahát, midőn a'képes és illendő válogatáſsal eggyűtt járnak, jók, és nem aprólék dolgok mellyekről ninch Irás; a'mint ki-tetſzik a' *Rafaël* Angyal mondáſából: (*e*) *Jó az imádſág a'bőjttel és alamiſznával.* sőt a'Kriſtuſcból-is, midőn azt mondotta, a'*Károlyi* fordítása-ſzerént (*f*): *Ez illyen ördögnek neme ki nem űzettethetik, hanem könyörgés és bőjtölés-által.* Bizonyos dolog pedig, hogy az ördög ki nem űzettethetik aprólék dolgokkal mellyekről ninchen Irás.

Michoda vélekedések légyen az Ujító atyafiaknak az Iſten Parancholatinak meg-tarthatása-felől, nyilván vagyon mindeneknél: de az Irás külömbet tanít. Mert, *1. Ioan. 5. ver. 3.* azt olvásuk, a'*Károlyi* fordítása-szerént-is; hogy, *Az Iſtennek parancholati nem nehezek:* és azt illyen *gloſſával* tiszteli-fel Károlyi: *Hogy valaki ne mondáná hogy lehetetlen az Iſten törvényének meg-tartása, azt mongya hogy azok nem nehezek.* Jól vagyon. De miót eggyez ez a'*Kalviniſták* tudományával, kik torkok-szakadva kiáltyák, hogy *Az Iſtennek parancholatit ſenki meg nem tarthattya*, az-az, lehetetlenek meg-tartásra. Hallyad mit írt *Károlyi* másutt: Sz. *Pál*nak mondáſát, imigyen fordította, Rom. 13. verſ. 8. *Az ki egy-máſt ſzereti, az törvényt bé-tőltötte.* De hallyad szép *gloſſáját*-is: *Nem azt mongya az Apoſtol, hogy valaki a'törvényt bé-tőlthetné, mert azt ſoha ſenki bé nem tőltheti: hanem azt akarja chak mondani, hogy az atyafiúi ſzeretetben minden egyéb jóſzágok* (tahát a'Parancholatok-is, és az egéſz törvény-is) *bé-kapcholtatnak, és a'Szeretet feje minden jóſzágos chelekedetnek.* Bezzeg az: és, a'mint ugyan ottan mongya Sz. *Pál*, Rom. 13. verſ. 10. *A'törvénynek bé-töltéſe.* Továbbá, azt kérdem én *Károlyi*tól; Ha az, a'ki ártatlan, bé-tőlti-e a'törvényt, vagy nem? Ha bé nem tőlti: hogy lehet ártatlan? Hogy pedig valaki ártatlan lehesſen, és következendő-képpen a' törvényt bé-tőltheſſe, nyilván vallya *Károlyi*: Mert a'Sz. *János* mondáſát imigyen fordíttya (*g*): *Fölötte igen örűlék mikor az atyafiak ide jöttek vólna, és a'te ártatlan életedről bizonyſagot töttek vólna, mi-képpen hogy ártatlanul élſzte.* Es *gloſſául* ezt irja mellé: *Az, az, ennek okáért*

a Ioan. 1, 37. & ſeq. Mat. 11, 2, 3.

b Luc. 2, 37.

c Act. 13, 2, 3.

d Luc. 5. verſ. 36. in gloſſa.

e Tob. 12. v. 8.

f Matt. 17, 21.

g 3. Epiſt Joan. v. 3.

kívánok

kívánok néked minden jót, mert hallom a'te ártatlan életedet.

Jacob. 3. verſ. 2. azt olvaſuk; hogy, *A' ki beſzédben meg nem eſik, az tekélletes.* Arra illien *gloſsát* ír Károlyi: *Az ki az beſzédben nem eſik, tekélletes az.* *De ſenki ninchen tekélletes: Tahát ſenki ninchen a' ki nem eſnék.* Ennek a' *Conſequentziának* ki-hozáſát nem vizgálom; hanem azt mondom; hogy nem igazán mongya Károlyi, hogy ſenki ninchẽ tekélletes. Mert, ha úgy vólna, nem mondaná Sz. *Pál*, 2. Tim. 3. v. 17. a' *Károlyi* fordítáſa ſzerént-is: *Hogy tekélletes légyen az Iſten embere, minden jó chelekedetire tekélleteſen fel-kéſzíttetett.* És Philip. 3, 15. *Valakik annakokáért tekélleteſek vagyunk, illyen értelemben legyünk*, &c. Vannak tahát tekélleteſek e'világon-is állapattyok-ſzerént. De a'tekélleteſségnek, több garáditſi és rendi vannak, és a'tellyes tekélleteſség a' más világra-valo. E'moſtani állapatunkban pedig, az mondatik tekélleteſnek, a' ki az Iſten parancholatit meg-tartya, halálos bűnben nem réſzesülvén: melly igen-is lehetséges, még ugyan a' *Károlyi* valláſa-ſzerént-is; ki gyakorta el-felejti a'mit máſutt mondott. Mert a' Sz. *Pál* mondaſát (*a*) imigyen fordíttya Károlyi: *Es mi-képpen hordoztuk az földinek ábrázattyát, az mennyeinek hordozzuk ábrázattyát.* És illyen *gloſsát* ír mellé: *Az az, mi-képpen szükség nékünk elöſzör erötleneknek, gyarlóknak lennünk, minémű vólt Adam: azon-képpen ſzükség erőſseknek, bün-nélkül-valóknak lennünk, hogy legyünk a' Kriſtushoz haſonlatoſok.* Ezt én nem értem a' *Kalviniſták* tudománya-ſzerént, kik nem-is halhattyák, hogy valaki a' Kriſtus haſonlatoſságára igyekezzék: *Károlyi* pedig azt irja; hogy, *ſzükség haſonlóknak lennünk a' Kriſtushoz.*

Mint-hogy *Károlyi* nem igyekezett a' Szentek életét követni; a'hol hozzá fért, valóban meg-gyalázta őket; és ollyakban-is vádolta, a'mellyekért dícséretet érdemlettek. A'hol *Moyſes* (*b*) *Sárá*ról emlekezik: *Károlyi* a'bötűt-is meg-változtatta, és illyẽ *gloſsát*-is írt: *A' Szenteknek erötlenſégeknek példája.* Ezt *Károlyi Calvinus*tól tanúlta. és, ha ki merné fikaſztani, főlötte nagy és útálatos vétekrűl érti. Calvinus *Sárát* úgy vádollya (*c*), *mint ſzolgálójának keritőjét*: *Abrahámot* pedig, mint *ſzolgálójával paráználkodó házaſság-rontót.* Igy tiſztelik az Ujitók az Istennek Szenteit, és kedves barátit: de külömben beſzéll Sz. *Agoſton*, Sz. *Ambrus*, Sz. *Jerónimus*, Arany-ſzáju Sz. *János*, és több Sz. Atyák; kik mind a' kettőt mentik a' vétektől, sőt még *Joſéfus*-is! és azt mongyák; hogy, *Abrahám Agárhoz* úgy járúlt mint feleſégéhez, minthogy akkor nem vólt tilalmas több feleſéget tartani: és arra *Abrahámot* nem a' bujaſág vitte, hanem a' magzatnak kívánſága és reménſége, a' mint *Sárát*-is. Kiről azt-is irja *Joſéfus*, hogy az Istentől íntetvén, tanátslotta a' férjének a' ſzolgálójával-valo házaſságát; mellyet Sz. *Agoſton*-is jelent (*d*). Én e' dologban ſok okokból meg-dícsérhetném *Sárát*: de moſt chak azt mödom, hogy az Ujitók a' Szẽteknek vádoláſára ſokkal ſzemesebek és ſerénybek, hogy-ſẽ dícséretekre, és követéſekre; a' mint ezẽ könyvbẽ ſokſzor meg-mutatta *Károlyi*, méltatlan dolgokat fogván reájok. Melyről, hogy máſut ne kelleſsék emlekeznem, végy egy nehány példát, és íttéld-meg minémű *gloſsátor* légyẽ *Károlyi*.

*Iſaák*ról imigyen ír, Gen. 25. v. 28. *Az Istennek válaſztáſát nem gondolván Iſaák, az ő ſzája kedveért azt ſzereti a' kit Iſten gyűlöl, és azt gyűlöli a kit Iſten ſzeret.* Vallyon e' nagy vádoláſt, *Károlyi* a' Sz. Iráſból vötte-e? Bizony nem: mert abban ninchen, hogy Iſaák gyűlölte vólna Jákobot; hanem, *Iſaac amabat Eſau, eò quòd de venationibus ejus veſceretur, & Rebecca diligebat Jacob.* A' Tiguriban pedig: *Dilexit, Iſhác ipſum Eſau, quia venatio in ore ejus: Ribcáh verò diligebat Jaacób.* Mellyet nem hagyott tóldorás-nélkül *Károlyi*, hanem imigyen fordította: *Szereti vala azért Iſaák az Eſaut, mert annak vadáſzáſa kedves vala az ő ſzájának, az Rébecca pedig ſzereti vala Jákobot.* Ha ſzintén így vólna-is az igaz bötűben; következnék-e az, a'mit *Károlyi* beſzél? Iſtenes embernél bizony nem, a' mint akár-ki-is eſzébe veheti. De ha az vólna-is a' Sz. Iráſban, hogy inkább ſzerette *Iſaák Eſaut*, hogy-ſem *Jákobot*; még ſem következnék hogy gyűlölte *Jákobot*. a' mint nẽ következik ebből: Istent inkább kell ſzeretnünk az embernél: Tahát az embert gyűlölnünk kell. Sokkal inkább nẽ következik; hogy, ſzája kedveért azt ſzerette a' kit az Iſten gyűlölt, és gyűlölte a' kit az Iſten ſzeretett. Mert, honnét bizonyíttya meg *Károlyi*, hogy tudta *Iſaák*, kit ſzeretett a' vagy gyűlölt az Iſten az ő két fiaközzűl? Más-felől oka vólt *Iſaák*nak, hogy inkább ſzeretné *Eſaut*; mivelhogy ő vólt elsö-ſzülötte, és ő-reá nézett vólna az igéret, ha az Iſten külömbet nẽ rendelt vólna.

a 1. Cor. 15. verſ. 49.

b Geneſ. 16. verſ. 2.

c In eum locum.

d lib. 10. contra Fauſtum c. 132.

vólna, melly rendelésben, lehetséges, sőt hihető, hogy még akkor semmit nem tudott *Isáák*: tudhatta pedig *Rebekka*, kinek az Isten azt meg-jelentette vólt, mondván, (a'mint *Károlyi* irja (*a*) tóldozásával:) *Két nemzetség vagyon a'te méhedben, és két külömbözö népek származnak a'te méhedből; eggyik nép a'másiknál erősebb lészen, és a'nagyobbik szolgál a'kisebbiknek*: és azért, méltán szerette inkább *Rebekka Jákobot*, hogy sem *Esaut*. És így, sem *Isáák*, sem *Rebekka* nem érdemlik a' vádolást. Innét lőtt, hogy *Rebekka* okosságával nyerte az áldomást *Jákobnak*, és azt helyén hadta *Isáák*-is; gondolván, hogy az nem álnokságból, hanem Isteni oktatásból lőtt.

a Genes. 25. v. 23.

Másban-is vádollya *Károlyi Isáákot*: Mert, *Gen. 26. v. 7.* azt irja a'Biblia szélére: *Emberi gyarlóságnak példája*. Chodálom, hogy hasonló dologért, tudni-illik, hogy a'feleségét húgának mondotta, *Ábrahámot*-is nem vádolta; ki azt nem egyszer, hanem kétszer-is mondotta, *Gen. 12. vers. 13. & Gen. 20. vers. 2.* és a'Mesterét *Calvinust* követvén, azt nem mondotta, hogy *Ábrahám* a'feleségének kerítőjévé lőtt, és a'házasság-törésnek vétkére okot adott. Távúl légyen ez illyen útálatos vétek a'Szent Patriarkáktól. Sem *Ábrahám*, sem *Isáák* nem vétkezett abban, hogy feleségőket húgoknak nevezték: mert a'Zsidó, sőt a'Magyar nyelvnek szokása-szerént-is, nem chak azt nevezik bátyának vagy őchénck, nénének vagy húgának, a'kivel eggyek vagyunk, vagy egy méhből születtünk, hanem a'távúlbvalo atyafiakat-is. És azzal nem-is adtak okot a'házasság-rontásra, vagy feleségőknek meg-szeplősítésére: mert mindenik chak azt kívánta a'feleségétől, hogy húgának mongya magát, a'mi igaz vólt. és azt nem ok-nélkül chelekedték, hanem a'jelen-valo veszedelemnek eltávoztatásáért; mint-hogy, a'mint mongyák példa-beszédben: *Periculum numquam sine periculo pellitur*, a'veszedelmet soha veszedelem-nélkül el nem kerülhetni. Az-okáért *Ábrahám*, és *Isáák*, azon igyekeztek, hogy meg ne őlettetnének mint férjek. mellyet méltán meg-chelekedhettenek, sőt tartoztanak meg-chelekedni: a'többit, a'mit a'gonosz embereknek bujaságok-miatt el nem kerülhettek emberi okossággal és eszközzel, az Istenek ajánlották, és az ő szent gondviselésére hadták, hogy ne engedné az ő feleségeknek el-vételét, vagy meg-szeplősítését: tudván, hogy illyen szükségőkben az Isten kivált-képpen-valo gondot viselne rájok, a'mint Sz. *Agoston*-is irja (*b*); és meg sem chalatkoztak. Annak-fölőtte, olly vélekedésbe vóltak jámbor feleségek-felől, kiknek hívségeket sok időtől-fogva valóban meg-ismérhették, hogy soha a'bűnnek nem engednek; és mind férjeknek életét meg-tartyák, 's mind magok tiszteségét meg-óltalmazzák.

b Lib. 22. contra Faustum c. 33.

Semmivel szebben nem bánik *Károlyi Jákobbal*, mint *Isáákkal*, noha *Isáákot Jákobért* vádolta. Mert azt irja Gen. 31. v. 32. *Vakmerőségnek példája: Azért hirtelen az ember feleségé-mellett-is ne eskűdgyék.* Nem látom miért nevezi *Jákobot* vakmerőnek, holott egyebet nem mondott ennél: *Quòd autem furtim me arguis: apud quemcumq; inveneris deos tuos, necetur coram fratribus nostris.* Melly mondást meg-chonkított *Károlyi*, imigyen fordítván: *A'kinél meg-találod a'te istenidet, ne éllyen az.* Vakmerőség-e ez? Magafelől, bizonyos vólt; Rakel-felől, meg sem gondolhatta, hogy az attya bálványit ellopta vólna. Továbbá, noha hirtelen az embernek nem kell eskűdni feleségemellett-is: miáltal mi-képpen keni azt *Jákobra*, kinek semmi eskűvését nem olvasuk?

Ugyan ottan, *Vers. 36.* más-képpen-is vádollya Jákobot: *Mint szintén elősször, úgy-mond, azon-képpen itt-is másodszor vétkezik az Jákob, hogy olly dolog-felől versseng, mellyet nem tud bizonyos-képpen.* Én pedig azt mondom; hogy *Károlyi* itt-is patvarkodik, és ok-nélkül akarja a'Szent Patriarkát vétekbe keverni. Ki, minthogy magát bűntelennek ismérte, és *Lábánnak* gyanakodásból-valo vizsgálását látta; nem ok-nélkül indúlt-fel, és keményen szóllott, jámbor szolgálattyát hózván-elő, mellyért kűlömbet érdemlett vólna *Lábántól*.

Még-is patvarkodik *Károlyi*, és eggyik módáját a'másikkal arczúl veri. Mert midőn azt írta vólna Gen. 32. vers. 13. *Né kísértse ember az Istent, vagyon a'Jákobnak igérete az Istentől, de azért a'jándékkal igyekezik meg-engesztelni az Esaut.* Holott javallya az *abundans cautio*. De chak hamar fordíttya a'lő száját, és azt irja Genes. 33. a'13. versre: *Félelmes embernek példája; mert látta a Jákob hogy Esau neki meg-kegyelmezett, még-is nem meri magát reá bízni.* Nem félelem, hanem okosság, hogy ember ne mingyárt hidgyen meg-

bé-

c Genes. 32. vers.

békéllett ellenségének, fő-képpen a'ki halálára igyekezett. És ha nem vólt abban vétek, hogy az Isten igérete-fölött, melyről nem illett kételkedni, emberi eszközhöz-is fogott: mint érdemli a'vádoláſt, hogy az embernek maga ajánlásakivül, más-képpen-is gondot viſelt magára, hogy bátorságosban járhatna?

Ismég magával harczol *Károlyi*: Mert midőn meg-dícsérte vólna *Jákobot*, mondván, Gen. 35. verſ. 2. *Jámbor és Isten-félő gazdának példája a' Jákob, hogy az ő házanépét nem chak kilső jó erkölchre tanittya, hanem Isteni tiszteletre is, és a' bálvány imádásnak el távoztatására.* Megbánván a'szép dícséretet, leg-ottan utánna veti illyen gloſsáját (*a*): *Jákob nem jól chelekedek hogy mindenestől el nem rontotta a' bálványokat, mint a' Moyses és Ezekias chelekedtek.* Nem tudom miért kedvelli a'rágálmazást *Károlyi* illyen igen: mert *Jákob*, ha el nem rontotta-is a'bálványokat, úgy el-rejtette és el-rekkentette, hogy senki azokkal nem élhetett; és az szintén elég vólt.

Az Isten-félő *Józefet*-is vádollya *Károlyi*, imigyen irván felőle, Gen. 42. verſ. 15. *Hogy a' Józef eskűszik a' Pharao életére, abból meg-tetszik hogy valamenyire meg-hányatlott vólt az ő attyától tanúlt tudományban.* Nem kichiny vádolás, mellyet részszerént *Károlyi Calvinus*tól tanúlt. Ki noha tagadgya azt eskűvésnek lenni; mindaz-által azt mongya, hogy a'Pogányoknak szava-járások vólt, és az Egyiptziusok bálványozásának jele. Én azt mondom; hogy *Józef* eskött ugyan, de abban semmi vétket nem tött. Eskütt: mert a'ki a'teremtett-állatra eskűszik, annak Teremtőjére ítéltetik eskűdni; a'mint Kristus Urunk jelentette Sz. *Máténál* (*b*). Az-okáért, Faraónak életére valóban eskütt *Józef*, és azzal mutatta jó akaró Királyához szeretetét, és bőchülléſét: úgy-mint ki *Faraó*ban az Istent tiſztelte, és az Istentől néki adatott Királyi méltóságot. Mint-ha azt mondotta vólna: Istenemre mondom, ki a'*Faraó* életének ádója és meg-tartója; a'mint Sz. *Tamás*, és egyebek-is magyarázzák. A'vagy: Eskűszöm, és kérem az Istent, hogy *Faraó*nak az én szerelmes királyomnak életét el-vegye ha kűlömbet chelekeszem; a'mint azon Sz. *Tamás* mongya, *2. 2. qu. 89. a. 6.* Így mondgyuk: Tiszteſségemre, vagy, Lelkemre eskűszöm. Mert mind magunk, 's mind szerelmes személyünk életét köthettyük az Istennek, hogy azzal bűntetsen bennünket ha igazat nem mondunk. és a'ki igazán eskűszik, azzal másnak gonoszát nem kívánnya: hanem inkább bóchűlli, és szeretetét jelenti hozzája.

Más módon-is ellenkedik *Károlyi* a' Szétekkel's az Angyalokkal. Mert Jákob *Gen. 48. v. 15, 16.* a'*Károlyi* fordítása-szerént, azt mondotta: *Az Isten, kinek előtte jártanak az én atyáim Abrahám. és Isaák, az Isten az ki taplált éngemet az én születéſemnek ideitől-fogva mind ez napiglan. Amaz Angyal, a'ki még-szabadított engem minden gonoszától, áldgya meg ezgyermekeket.* Attól félt *Károlyi*, hogy e' mondásból az Angyalok segétsége megbizonyodik: azért a'szélire illyen *gloſsával* eléit akarta venni: *Mivelhogy az Istenvel egybe-köti az Angyalt, és annak szabadítást tulajdonit, és azt segéſségűl hija; azokból meg-tetſzik hogy nem teremtett Angyalról szóll, hanem az Istennek fiáról, ki régen az Atyáknak emberi formában szokott vala meg-jelenni.* Ha a'Biblia értelmében *Vatabluſt* követte vólna *Károlyi*, kűlömben szóllott vólna: mert *Vatablus*, azt a'*Jákob* Őrizö Angyaláról értette. Mint-ha azt mondotta vólna: Az Isten meg-áldgya e'gyermekeket, és az énŐrizö Angyalom-is. De azzal nem tötte hasonlóvá a'teremtett Angyalt a'Teremtő Istenhez: mert kűlömb eggyik áldás a'másiknál. És, a'mint a'Sz. Irásnak Első könyvében e'szép bizonyítás vagyon a'Szent Angyalokról: azon-képpen az Utólso könyvében-is hasonló mondás vagyon, a'hol Sz. *János* (*c*); a' *Károlyi* fordítása-szerént, így ír az Asiai Gyülekezeteknek: *Kegyelem nékték, és békeség, attól az ki vagyon, az ki vala, és a'ki el-jövendő, és a'hét Lelkektől, mellyek az ő székinek előtte vannak.* A'hol *Károlyi* a'szélire azt írta: *A'hét Lelkeken némellyek a' Szent Lelket értik, kinek hét, az-az sok-féle ajándéka légyen. Némellyek az Isten széki-előtt-álló Angyalokat értik.* Bezzeg azokat: mert az első értelem, nem illik a'módáshoz. És noha Sz. János az Istennel egybe-köti (hogy a'*Károlyi* módgyára szóllyak) az Angyalokat: abból nem tagadhatni a'teremtett Angyalokat, a'mint *Károlyi* sem tagadgya. De az sem következik, hogy az Istenhez az Angyalok hasonlók légyenek, vagy a'kegyelmet 's a'békeséget Szent *János* egyaránt kívánnya az Istentől és a'Szent Angyaloktól.

Apoc. 3. verſ. 1. és, *Cap. 8. verſ. 3.* emlekezik

a Ad v. 4

b Matt. 23. v. 21.

c Apoc. 1. v. 4.

lekezik Sz. *János* a'Szentek imádſágáról vagy könyörgéſéről, ugyan a'*Károlyi* fordítáſa-ſzerént-is ki félvén attól, hogy a'mennyei Szentek könyörgéſéről értenék azt az Olvaſók, imillyen *gloſſával* akarja eleit-venni: *Nem a'meg-hólt Szentekről ſzóll, kiknek lelkek menyben vagyon, hanem ez földön élő ſzentekről, és azoknak könyörgéſekről, mellyeket az Angyalok Iſten eleiben viſznek, vagy az Angyal az Iſtennek fia a'mi közbe-járónk.* Nézd-meg Kereſztyén olvasó ott az ötödik réſznek folyáſát, és világoſon meg-érted hogy a'meny-béli Szentekről ſzóll. A' nyólczadik réſzében talám nem olly világos a'mondás: de mint-hogy az Angyalról vagyon ſzó, a'ki a'Szenteknek imádſágát az Iſten-eleibe viſzi, nyilván kitetſzik az Angyaloknak érettünk-valo törekedéſe.

Az Ujító atyafiak azt kiváñák ugyan, hogy minden Szenteket meg-foſzthatnának bőchülletektől: mindaz-által Sz. *Péter*-ellen kivált-képpen fenik fogokat; és azon vannak, hogy az élső helyről a'padalá taſzíttſák, melyben *Károlyi*-is megmutatta ſzándékát. Mert *Actor. 1. ver. 15.* azt olvaſuk; hogy, *Az napokban felkelvén Péter az atyafiak-között, ſzóllott*, Holott meg nem elégedvén azzal *Károlyi*, hogy az *atyafiak*-helyett *Apoſtolokat* írt, melly ſzó ninchen ſemmi nyelven-valo Bibliában; a'ſzélire illyen *gloſſát* ir: *Péter Apaſtal az Iſten lelkétül a'gyülekezet-által, válaſztatik ſzó-ſzóllónak.* De mind a'ket őben vétett: mivelhogy az *Apoſtolok* neve ninchen, a'mint mondám, ſemmi nyelven-valo Bibliában. Mert a'*Tiguri* Deákban, mint a'Görögben-is, és a'Syriaiban, *Tanitványok* vannak; Szent Czipriánus, *Tanúlókat* írt. De ugyan nem-is lehet az *Apoſtolok* nevének ott helye, kik akkor chak tizen-eggyen voltak. Sz. *Lukách* pedig azt irja, a'mint a'*Károlyi* fordítáſából-is ki tetſzik; hogy, *Száz húſzan voltak jelen*: kik bizonyos dolog, hogy az Irásnak ſzokáſa és rendi-ſzerént, *Apoſtolok*nak nem neveztethetnek. Hogy pedig Sz. *Péter* a'gyülekőzet-által válaſztatott légyen ſzó-ſzóllónak; *Károlyi* fogás: mert, a'mint Arany-ſzáju Sz. *János*, és egyebek tanittyák, *Péter*, úgy-mint Fő páſtor, és gond-viſelő, ſzóllott a'gyülekőzetnek, és eleikbe adta a'mit kellett chelekedniek.

Máſutt-is ellenzi *Károlyi* Szent *Péter*nek a'több Apoſtolok-fölött-valo méltoſágát. Mert, *Actor. 8. verſ. 14.* azt irja Sz. Lukách; hogy, *Az Apoſtolok Samariába küldötték Pétert és Jánoſt.* Félvén azért *Károlyi*, hogy az valami bőchülletire eſik Sz. *Péter*nek: nem elégedvén meg azzal, hogy a'bőtű-ellen *Jánoſt* előbb helyheztette *Péter*nél, azt írta melléje: *Szent Péter, nem úgy-mint fejedelem, hanem az Apoſtoloknak követek, küldetik a'Samária-béli gyülekőzetnek meg-erősítéſére a'Szent Jánoſsal egybe.* Fél itt-is *Károlyi* a'Szent *Péter* fejedelemſégétől: de meg nem foſzthattya attól, a'mit Urunk adott néki. Azért azt mondom, hogy Sz. *Péter*re bízattatott e'dolognak gongya, mint főre, hogy az ő méltoſága-által menne végbe mint fő dolog: tudni-illik, hogy a'*Samariai*ak a'Kereſztyének gyülekőzetibe óltatnának. mint-hogy a'Zidók inkább gyülőlték a'*Samariai*akat, hogy-ſem a'Pogányokat, kiknek társaſágoktól-is igen idegenek voltak. Innét láttyuk, hogy a'Pogány *Cornelius*hoz-is Sz. *Pétert* küldötte előſzőr az Iſten chodálatos látás-által (*a*), úgy-mint az Apoſtolok fejedelmét; hogy a'mit ő chelekednék, a'többi-is javallanák, és ne ellenzenék. (*a*) Actor. 10.

Ezek nem kichiny fogyatkozáſok bizonyára *Károlyi*ban: de nyilván-valo káromláſt-is találunk benne. A'hol Urunk a'kereſzt-fán függvén azt mondotta, Mat. 27, 47. *Én Iſtenem, én Iſtenem, miért hagyál-el engemet*: Károlyi illyen *gloſſával* tiſzteli Urunkat: *Kriſtus a'mi képünkben az Iſtennek ſzéki-előtt az ő haragjának ſúlyoſságát hordozván, és meg-ítéltetvén, panaſzolkodik, hogy Iſtentől el-hagyatott vólna, mert ſzükség vólt néki mind ez kiſértetéket, és a'pokolnak fájdalmit meg-kóſtolni, és nem chak teſtben ſzenvedni; melly kiſértetéket meg-győzött Iſteni erővél.*

És hogy ſenki ne véllye, hogy ezt *Károlyi* feledékenyſégből, vagy maga-gondolatlanſágból írta; máſutt-is azont vallya, sőt ugyan tóldgya-is. Mert a'Sz. *Lukách* iráſát, imigyen fordította *Károlyi*, Luc. 22. verſ. 44. *És mivelhogy nagy tuſakodásban vólna, buzgóſágoſan imádkozik vala. És az ő veritéke olyan vala mint a'vérnek cheppei mellyek a'földre le-hullanak vala.* Es imillyen *gloſſát* írt melléje: *Ezek nyilván-valo bizonyſágot teſznek Kriſtusnak lelkében-valo ſzenvedéſéről-is, és az Iſten haragjának, az törvény átkának, halálnak, kárhozatnak ſúlyoſságának meg-kóſtoláſáról.* Melynél mi légyen nagyobb káromlás, nẽ tudom. mert a'kárhozatnak ſúlyoſsága abban áll, hogy az

Iſtent

Iſtent gyűlöllyék a'kárhozatban-lévők, és üdvösségek-felől kétségbe eſsenek, az ördög bírjon vélek mint rabokkal, minden gonoſzra vigye őket, és ugyan pórázon hordozza: mellyeket chak gondolni-is a'Kriſtus-felől, iſzonyúſág. Ezeket *Károlyi* mind *Kalvinus*tól tanúlta, kinek ezen dologról-valo iſtentelen és hajfel-borzaſztó káromláſit fel-találod a' Kalaúzban † ſzórúl-ſzóra, mellyekből kűnnyen meg-értheted michoda lélek bánt *Kalvinus*ſal, és ki iskolájából ſzármaztak a' *Kalviniſta* atyafiai.

† Edit. Secundâ, pag. 497.498 & 504.

Más káromláſát-is olvaſom *Károlyi*nak, mellyel magát-is arczúl chapja. Mert Sz. *Pál*, 1. Tim. 2. v. 4. azt irja, *hogy az Iſten minden embereket akar üdvözíteni*: és, hogy *Kriſtus Jeſus adta önnönmagát váltſágúl minden emberekért*. Ezt hiteyén hádgya *Károlyi*: De nem tudom mint eggyez azzal, a'mit máſutt mond. mert a'Sz. *Péter* mondáſát igy fordittya, 1. Pet. 2. v. 8. *Azoknak a'kik meg-botránkoznak az igében, és hitetlenek, melyre rendeltettek vólt-is Iſtentől*. És *gloſsáúl* ezt irja melléje: *Azt mongya, hogy nem choda ha meg-botránkoztak Kriſtusban, és hitetlenek: mert arra rendeltettek vólt eleitől-fogva Iſtennek igaz itéletéſzerént*. Ha ez igaz; mint akar az Iſten minden embert üdvözíteni?

Sz. *Pál*, 1. Tim. 1, 20. *Himenaus* és *Sándor*-felől, imigyen ír: *A' Sátánnak adtam őket, hogy tanúllyanak ne káromkodni*: az-az, ki-rekeſztettem a'Kereſztyének gyülekőzetiből, az *Excommunikatzio*-által; vagy, az ördögnek mint hóhérnek kezébe adtam, hogy gyötörje őket teſtőkben; a'mint Arany-ſzáju Sz. *János* magyarázza: hogy tanúllyanak ne káromkodni, az-az, a'mint Sz. *Ambrús* magyarázza, hogy meg-tiſztúllyanak, és meg-térjenek a'káromkodásból. mint hogy efféle bűntetés nem romláſra, hanem jobbúláſra rendeltetik az Egyházi Páſztoroktól. Melly hatalomtól, meg-akarta őket foſztani *Károlyi*: tartván talám attól, hogy ő-véle-is érdeme-ſzerént úgy bánnak a'káromkodáſért. Mert, a' hol Sz. *Pál*, 1. Cor. 5. v. 3. így ír, a' *Károlyi* fordítása-ſzerént: *Bizonyára én úgy mint távúl léven teſtben, de lélekben jelen lévén, immár mint-ha jelen vólnék meg-itéltem, hogy az ki azt chelekedte; Minek utánna ti és az én lelkem az Ur Jéſus Kriſtuſnak nevében egybe-gyültők, az Ur Jéſus Kriſtuſnak hatalmával: Ez illyen embert adattaſsék a' Sátánnak*, &c. Melyre imillyen *gloſsát* irt Károlyi: *Valamelly bűnös embernek az hívek-közzűl-valo ki-ſzámlaláſa, nem egy ember hatalmában, hanem az egéſz gyülekőzetében vagyon*. Ez nem igaz. és, vagy hogy nem érti *Károlyi* a' Sz. *Pál* mondáſát; vagy, ha érti, máſuvá akarja chigázni, hogy az Egyházi embereket méltoſágoktól meg-foſzſza. Azokáért a' Sz. *Pál* mondáſának és az értelme: Itélem és hagyom, hogy midőn a' gyülekőzetben eggyűtt léſztek jó *Korintuſok*, kikkel én-is jelen léſzek ſzívvel, akarattal, és hatalommal, mellyet a'Kriſtustól adott, a'Sátánnak adattaſsék a'vérárúlo parázna ember. És nem mongya Sz. *Pál*, hogy az egéſz gyülekőzetben (melly nagyobb réſzre nem Egyházi, hanem világi emberekből, és aſszſzony állatokból áll) légyen az hatalom, nem az Egyházi gond-viſelőkben és *Prælátuſok*ban, a'mint az Ujítókkal hamiſsan mongya *Károlyi*. sőt Sz. *Pál*, tellyeſséggel külömbet mond: *En*, úgy-mond, *meg-itéltem*. És chak azt akarja, hogy a' ki-vetés, mindenek látára és tudtára légyen az Egyházi ſzolgától, egyebeknek rettentéſére. Az-okáért, nem mongya Sz. *Pál*: Tí egybe-gyűlvén adgyátok a' Sátánnak: hanem, A'tí gyülekőzetetekben adattaſsék az én itéletemből, attól a'kinek arra hivatallya vagyo, és én-helyettem viſeli a' tiſztet a'Kriſtus nevében. És minden jó rend-tártás azt kívánnya, hogy az itélet, ne a'kőſségtől, hanem a' Biráktól légyen: mint-hogy egyébaránt nagy zúrzavar következnék, és jó végbe ſemmi nem menne.

Sok több dolgok-is találtatnak a' *Károlyi Gáſpár* Magyar Bibliájában; mellyekért, jó lelki iſmérettel mondom, a' mint a' előtt-is mondottam, hogy nem érdemli a' Sz. Biblia nevét, ſe nem mélto hogy valaki olvaſsa. És, a'mi az igaz Kereſztyéneket illeti, átok-alatt-is kőteleſek hogy azt magóknál ne tartſák, ſe ne olvaſsák az igaz Egyházi Fő páſztorok engedelme-nélkül; kik, tiſztek-ſzerént, tudgyák kiknek kelleſsék azt meg-engedni, és kiknek nem: azoknak tudni-illik meg-engedhetik, a'kik-felől bizonyoſon, a'vagy bátorſágoſon el-hihetik, hogy mérget abból nem ſzophatnak: azok pedig nem egyebek, hanem a'tudományban és Kereſztyénſégben meggyarapodott emberek. A'kiket pedig, vagy eggyikben, vagy máſikbã gyarlók nak itélnek, azoknak meg nẽ engedhetik. sőt tartoznak véle, hogy el-tiltſák at-

tól

tól őket. A'mi pedig az el-tévelyedett atyafiakat illeti, azokat alázatoſon kérem, hogy nyiſsák-fel ſzemőket; és ne légyenek haſonlók a'torma-féreghez, melly azt tartya hogy ninch annál jobb gyökér: hanem olvaſsák a'Kereſztyének könyveit-is, és a'többi-közőtt az Eſztergami Érſek *Kalauzát*. Mellyet, ha igaz ſzívből, és jó igyekezetből meg-chelekeſznek: reménlem, hogy könnyen meg-iſmérik, és meg-is útállyák a'tévelygéſnek ſetétſégét, és az Igaſságnak világoſſágára ſietnek.

Én ezeket meg-gondolván, és a'Kereſztyén Anyaſzentegyháznak igaz fiának akarván magamat mutatnom: a' Szent Bibliát úgy fordítottam, a'mint az igaz régi Deák bőtűben találtam. Nem tagadom, ſok helyen homályos a'fordítás: de azt a'Sz. Iráſnak mélyſége hozta magával. Semmi *gloſſát* vagy magyarázatot, ſemmi *ſommát* a'*capitok* vagy réſzek-eleibe nem írtam: hanem egy közönſéges Laiſtromot, melyből minden dolgot könnyen fel-találhatni a'Sz. Bibliában. Ha mi jó vagyon pedig e'munkámban; tulajdonitom Iſten-után egynehány túdós és Iſten-félő atyafiaknak, kiknek tanátſával éltem: ha mi fogyatkozás eſett pedig, nem vakmerőſégből, hanem együgyűſégből történt. Kérem azért a'Kegyes Iſtent, a'ki e'munkára erőt és alkolmatoſságot adott, hogy illyen ſzegény el-vetett ſzolgájának kiſded ajandékát vegye kedveſen, mint a'ſzegény özvegy aſzſzony'állatnak két kis fillyérét, *Luc. 21, 2.* A'Kereſztyén atyafiakat pedig, hogy jó igyekezettel olvaſsák, magoknak és egyebeknek üdvőſségére.

AMEN.
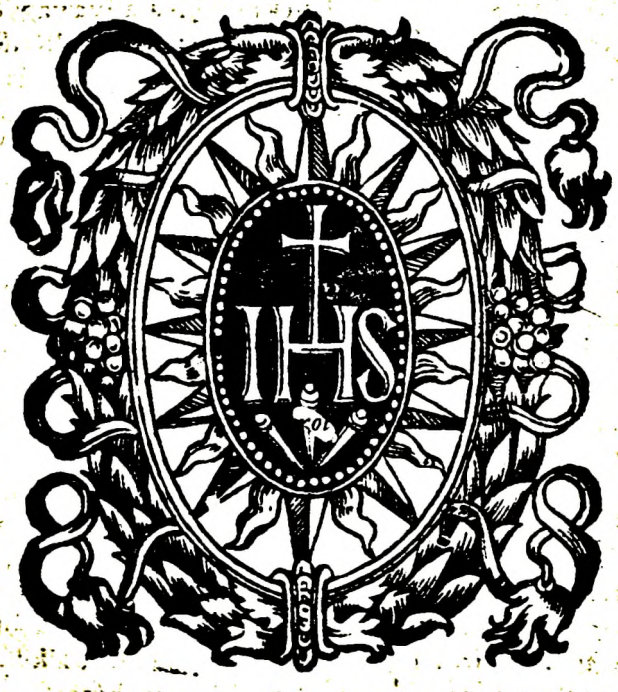
VEGE.